

Cemaleddin Hocaoğlu (Kaplan)
Emîr'ül-Mü'minîn ve Halîfet'ül-Müslimîn

İSLAM AKAİDİ

Hilâfet Devleti

*Cemaleddin Hocaoğlu (Kaplan) -Rh.a.-
Emîr'ül-Mü'minîn ve Halîfet'ül-Müslimîn*

İSLAM AKAİDİ

Hilâfet Devleti

Hilâfet Devleti Yayınıdır

Zilkaide 1417 (Nisan 1997)
-Her hakkı mahfuzdur-

Adres:

Neusser Str. 418, 50733 Köln, Almanya

TH: 0221/976553-0 Fax: 0221/976553-6

İÇİNDEKİLER

Mukaddime	9
Akaid ve Önemi	12
İslam	12
Dinin Muhtevası	13
Din ve Devlet	13
Mevzumuz	14
Metin (Ömer Neseî'nin Metni)	15
Âlem Hâdis'tir	15
Âlemin Muhdisi (Yaraticısı)	16
Allah'ın Görülmesi	16
Ef'al-i İbad	16
İstitaat	16
Ecel Birdir	17
Delâlet ve Hidayet	17
Kabir Azabı ve Ötesi	17
Büyük Günahlar ve İman	17
İman Nedir?	18
Kader	18
Peygamberlerler	18
Melekler	19
Kitaplar	19
Mi'raç	19
Kerâmet	19
İnsanların En Faziletlisi	19
HİLÂFET	19
Küfürler (Kâfirlikler)	20
Hayat ve Gayesi	22
Mânalı ve Dengeli Bir Hayat	23
Naklî Deliller	23

Kâinat ve İnsan	24
Kâinat İnsan İçindir	24
İnsanın Târifi	26
İnsanı Tanımanın Önemi	26
İnsanın Kendisini Tanıması	26
1- Felsefî Târif	27
2- Biyolojik Târif	28
Darwin Hatt Etmiştir	28
-Bu ve Benzeri Maddelerin Tenkidi	29
-Darwin Nazariyyesine Taraftar Olanlar, Hakikatı Değiştirmişlerdir	35
3- İctimaî Târif	39
4- Cinsî Târif	39
5- Maddî Târif	40
6- Dinî Târif	41
İnsanın Halife Oluşu	42
İkinci Unsur	45
Üçüncü Unsur	47
Din Nedir?	51
Felsefe, İlim ve Din	52
Tesadüf Yok!	52
Felsefe ve Allah Varlığı	52
Felsefenin Târifi	53
Çağlar	53
Farklar ve İhtilaflar	53
Şuursuz Bir Varlıktan Şuurlu Bir Varlık Çıkamaz!	54
Esas Dava	54
Pek Azı Müstesna	55
Millet Mektebine Mensub Filozoflar	
Tales, Anaximandros, Anaximenes	55
Tales	55
Anaximandros	55
Anaximenes	56
Kenophanes	56
Empedokles	56

Anaxagores	56
Heraklit	57
Parmanides	57
Demokritos	57
Şüpheciler	58
Gerekçeleri	58
Sokrat	58
Eflatun	59
Aristo	59
Stoaliler	60
Epikurculuk	60
Maddiyun	61
Tabiiyun	61
Galile	62
Bacon	62
Rene Descartes	63
Renan	64
Pasteur	64
Einstein	64
Darwin	64
Malebranche	64
Spinoza	65
John Locks	65
Leibnitz	66
Kant	66
Goethe	66
İlim Adamları	67
Dr. A. Sirhan	68
Bir İlim Adamını Allah'ın Varlığına	
İnandıran Yedi Sebep	72
Dinin Temeli İmandır	76
Şahid ve Şehadet	77
Daha Derin Bir Mana	78
Gerçek İlim ve Gerçek Âlim	81
Bir Başka Târif	82

Önemine Binaen Bir Daha Özetliyorum	85
Tevhid Akidesi	85
İsimleri	85
İhlas Suresi	86
Sure-i Cemal	86
Sure-i Nisbe	86
Nefy Suresi	87
Samed ve Muavize Suresi	87
Mania Suresi	87
Mahzar Suresi	87
Beraet Suresi	87
Muzekkir Suresi	87
Nûr Suresi	87
İhlaseteyn ve Mükâşefeteyn	87
Surenin Nüzul Sebepleri	88
İkincisi Yehûdlar'ın Suali	88
Mekkî ve Medenî Oluşu	89
Mercii Sualde	89
Allah Teala'nın Zatına	89
Üç Makam	90
-Birinci Makam	90
-İkinci Makam	91
-Üçüncü Makam	91
Zamir-i Şân	91
Vahid ve Ehad Kelimeleri	92
Ehad ve Vahid Arasındaki Fark	96
Cenab-ı Hakk'ın Sıfatları	102
Samed	115
Allah'ın İndindeki Hazineleer	120
Tevhid Akidesi	124
Ayette Bir, İki Sual Kaldı	126
Şu Halde İkinci Sual	129
Şu Halde Bunun Vechi Nedir?	156

MUKADDİME

Evvela; Rabb'imize hamd;

Saniyen; Peygamberimiz'e, âl ve ashabına
salat-ü selâm;

Salisen; Ehl-i Sünnet vel-Cemaat yolunu
takib edenlere de selam olsun!

„İslam Akaidi“ ismini alan bu kitap, **Ümmet-i Muhammed** Gazetesi sütunlarında, siz okuyucularımıza peyder-pey yayınlanmıştı.

Dinimizin muhtevası olan dört bölümden birisi de „İtikad“, yani iman bölümüdür. Buna ayriyeten „Akaid“ ismi de verilir.

Sağlam bir inanca sahip olabilmek için, sağlam kaynaklara başvurmak lazımdır. İşte „Ehl-i Sünnet vel-Cemaat“ kaynaklarından faydalanarak Rahmetli Halife'mizin kaleme almış olduğu bu akidevî risaleyi herkesin okuyarak, bu inanç doğrultusunda amel etmesini, aynı zamanda Ehl-i Sünnet inancını muhafaza etmesini cümlemize Cenab-ı Hakk'tan dua ve niyaz ederek bu kitabı her müslümana takdim ederim.

Aynı zamanda, Merhum Halife'mizin eserlerini

de bir bir yaşatacağız. Her ne kadar kendileri fani olsa da, eserleri hayattadır ve kıyamete kadar devam edecektir. İnsanlar eserleriyle yaşarlar!

İşte Peygamberimiz'in (s.a.v.) buyurduğu bir hadis-i şerif bu beyandadır:

„İnsan ölünce kendisinden ameli kesilmiş olur. Bundan üç şey müstesnadır. Onlar da ya sadaka-i cariyedir veya kendisinden istifade olunan ilimdir veyahut da kendisine dua eden salih evlattır!“

Yetiştirilen ilim talipleri ve telif edilen faydali kitaplar da, kendilerinden istifade olunan birer ilim eseridir.

Feyizli, bereketli böyle bir eseri sizler okumak için evinizdeki kütüphanenizin başköşesine koymakla evinizi aydınlatacaksınız.

Hep birlikte bu eserlere sahip çıkalım ve yaşatmaya devam edelim!

Çalışmak bizden, muvaffakiyet Rabb'imizdendir!

Selam Hakk'a tabi olanlara!..

Muhammed Metin Müftüoğlu (Kaplan)
Emîr'ül-Mü'minîn ve Halîfet'ül-Müslimîn

17 Zilkaide 1417 (24.04.1997)

Rabb'ülâlemin'e hamd, kâinatın Efendisi, ins ve cinnin Peygamber'i Hz. Muhammed'e ve O'nun âl ve ashabına, Ehl-i Beyt'ine salât ve selam!

Akaid ve önemi:

İnsanımız ve hususiyle gencimiz; bağlı bulunduğu dinini, din binasını, dinin temelini teşkil eden akaidini (iman yapısını), inanç sistemini sağlam kaynaklara, meşhur kitaplara ve bunlardan feyz alan, taviz vermeyen madde-maddiyat düşünmeyen, cesaret ve ihlase sahip, hele hele kitap satıp para kazanmayı hayatında düşünmeyen kişilerin kaleminden öğrenmeli, bellemeli; gönül âlemini, fikir yapısını ona göre düzenlemeli, batılların, bid'at ehlinin, sapık mezhep ve cereyanların tesirinde kalmamalı, üstelik bu tür yanlış ve hatalara düşmüş insanlara hak yolu göstermeli, ikaz ve irşatta bulunmalı ve bu suretle üzerine düşen tebliğ ve telkinini yapmalıdır.

Din; İlahî bir kanundur, Allah kanunudur; Allâh tarafından gönderilmiş ve indirilmiştir. Tarihi çok eskidir; ilk insan, ilk müslüman ve ilk Peygamber Adem Aleyhisselam'la başlar, bütün peygamberlerin tebliğ ve telkininden geçen son Peygamber Hz. Muhammed'e intikal eder ve onunla son ve mükemmel şeklini alarak kıyamete müteveccihen yoluna devam eder:

İslam:

Allah kanundan ibaret olan ve bütün peygamberler tarafından anlatılan bu dinin ismi ve ünvanı „İslam“dır; İslam Dini'dir. Bütün peygamberler ve onlara gerçekten inanmış olanlar müslümandır; Hz. Adem müslümandır, bütün peygamberler müslümandır ve bu arada Hz. İbrahim müslümandır, Hz. Musa müslümandır, ona gerçekten inanan insanlar müslümandır, Hz. İsa müslümandır ve ona gerçekten inanmış bulunan „Havariler“ müslümandır, Hz. Muhammed ve Onun ümmeti müslümandır.

Demek oluyor ki, tarihi boyunca uydurulmuş veya saptırılmış dinlere bağlı olanlar değil; Allâh'ın gönderdiği ve yüz dört kitapta bildirdiği ve yüzbinlerce peygamberleri tarafından tebliğ ve telkin ettirdiği din „İslam“dır, İslam Dini'dir. Uydurma ve saptırma dinler değildir. Allah, böyle dinleri asla kabul etmeyecektir, etmeyeceğini de son gönderdiği ve indirdiği Kur'an'da açık açık bildirmiş ve haber vermiştir. Kur'an şöyle der:

„Allah'ın indinde makbul ve muteber olan din, İslam'dır. Bunda şüphe yoktur. Ancak kendilerine kitap verilen (yahudi ve hristiyanlar), kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki ihtiras ve çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın ayetlerini kim inkâr ederse, şüphesiz ki, Allah, hesabı çok çabuk görendir.“ (Ali İmran, 19)

Bir başka ayette de şöyle:

„Kim İslam'dan başka bir din ararsa (o din) ondan asla kabul edilmeyecek, ve o ahirette büyük zarara uğrıyanlardan olacaktır.“ (Ali İmran, 85)

Dinin muhtevası:

İnsanımız bilmeli ki, bu din insanoğlunun maddî-manevî, dünyevî-uhrevî, ferdî-ictimai bütün ihtiyaçlarına cevap vermiş, bütün problemlerine çözüm getirmiştir. Verdiği cevaplar, getirdiği çözümler, aynı zamanda insanoğlunun yaratılışına, hayatına, mantığına, hedef ve gayesine tıpa tıp uygundur; akılla ve ilimle çatışan tek tarafı gösterilemez, gösterilmesi mümkün değildir.

İşte böyle olan din; muhteva yönünden şu dört bölüme ayrılır:

İtikad bölümü (yani iman bölümü),

İbadat bölümü (yani İslam'ın şartları bölümü),

Muamelât bölümü (yani insanın şahsiyle, madde ile, ailesiyle, millet ve devletiyle ve diğer insanlarla olan ilişkisi ve münasebetlerinden söz eden bölümü) ve,

Ukûbat bölümü (yani üzerine düşenleri yapmıyanların veya suç işliyenlerin görecekleri cezaları bildiren bölüm).

Din ve devlet:

Şu hususu da gündeme getirmek son derece isabetli olacaktır;

İSLAM AKAİDİ

günümüz insanının bunu bilmeye şiddetle ihtiyacı vardır. Ve bugünkü içine düştüğü huzursuzluk ve rahatsızlık, dinin bu yönünü bilmemekten ve uygulamamaktan, üstelik bu yönüne düşman olmaktan kaynaklanmaktadır. Bu yön ve bu gerçek „İslam’ın hem din hem devlet oluşu gerçeğidir...“ Zira dini devletten, devleti dinden ayırmak mümkün değildir. Ruhla beden gibi, birinin olmadığı yerde diğ erinin varlığından ve fonksiyonundan bahsetmek mümkün değildir. Din; İslam’ın temeli ise, devlet de onun müeyyidesi, koruyucusu ve yaptırıcı gücüdür. Ve aynı zamanda bu, yani „Din-devlet“ bütünlüğü bir iman meselesidir; buna inanmayanların ve hatta bunları birbirinden ayıranların, daha ilerisi var; bunları birbirinden ayırma teklifini getirenlerin din ve imanlarının gittiğine fetva verilmiştir. (Tebliğ ve Metod isimli kitaba bakınız!)

Şimdilik bu kadariyle yetiniyorum. İnş aallah ileride bu ve benzeri meselelere daha geniş çaplı yer verilecektir.

Mevzumuz:

Esas mevzumuz, dinimizin itikadî meseleleridir. Yani imanı ilgilendiren meselelerdir. Bu meseleleri iki bölümde göreceğ iz. Bunlardan biri az ve öz şekilde, yani adeta fihrist mesabesinde, meseleleri sayarcasına diğ eri de bu meseleleri ele alıp, yer ve ihtiyaca göre ve yeterince biiznillah ş erh ve haş iyeleri esas alarak, günümüzün cereyanlarını da gündeme getirmek suretiyle, hususiyile gencimizin gönlünde ve kafasındaki boşluğu doldurmaya, ona İslam ve Ehl-i Sünnet şahsiyeti kazandırmaya çalışacağız.

Birinci bölümde Ömer Nesefi Merhum’un „Akaid metnini“, bazı izah ve ilavelerle esas alacağız. İkinci bölümünde ise, Merhum Allame-i Teftezani’nin „Ş erh-i Akaid“ini temel kabul edip diğ er ş erh ve haş iyelerden de istifade etme yoluna gidilecek ve bütün bunların ış ığı altında günün revaçta olan bid’ at ve delalet ehlinin tekrar canlandırmak istedikleri mevzulara da yer verilecektir. Yani bir taraftan insanımıza İslam akaidi verilirken diğ er taraftan da bid’ atlar ve sapık cereyanlar anlatılacaktır.

Ve hemen ş unu da ilave edelim ki, yazılarımız seri halde

Ümmet-i Muhammed Gazetesi'nde yayınlanacaktır. Okuyucularımızdan rica ve istirhamımız, bir hataya şahit olurlarsa veya anlamadıkları bir taraf bulunursa hemen bir yazı ile bildirmeleridir. Bu, onların görevi ve aynı zamanda hakkıdır.

Metin:

Ehl-i hak der ki, eşyanın hakikatları (hayal değildir, serap değildir...) birer gerçektir. Ve sofistler ne derlerse desinler, eşyanın hakikat ve hüviyetini bizim bilmemiz mümkündür.

Halk için, bilgi edinmenin yolları havass-i selime (sağlam beş duyu organı), haber-i sadık ve akıl olmak üzere üçtür. Beş duyu organı; işitme, görme, koklama, tatma ve dokunmadır. Bunlardan her birinin görevi ne ise ancak onu yapabilir. Haber-i sadık ise iki kısma ayrılır. Biri „Mütevatır“ ismi verilen haberlerdir ki, yalan üzere ittifakları düşünölemiyen bir topluluğun verdiği haberdır. Bu, zarurî ilim kazandırır, geçmiş devirlerde yaşamış hükümdarları ve uzak ölkeleri bilme gibi. İkincisi, mucizelerle te'yid edilen Peygamber'in verdiği haberlerdir. Bu yol, her ne kadar istidlalî bir ilmin doğmasına sebep teşkil ederse de keskinlik ve sebatta bizzarur sabit olan ilme benzer. Akıl da ilim elde etmenin yollarından biridir. Bu da ikidir: „Bir şeyin tümü cüzünden büyüktür“ kaziyyesi gibi, bilbedahe (isbatsız) sabit olan ilim yine zaruridir. Delil ile sabitse, ona kesbi denir. İlham ise, sıhhatli bilgi edinme yollarından değildir. Ehl-i hakkın tesbiti budur.

Âlem hadistir:

Âlem (kâinat), bütün parçalarıyla hadistir, yani sonradan olmalıdır. Çünkü âlem, a'yan ve a'razdan ibarettir. A'yan (yani ayinler, yani zat ve cevherler) varlığı zatına bağı olanlardır. Bunlar da ikiye ayrılır; Ya mürekkebtir. Bu, cisimlerden ibarettir. Veya gayr-i mürekkebtir. Bu, parçalanmayı kabul etmiyen cevherdir, yani atomdur. Arazilara gelince: Onun kıyımı, ayakta durması başkasına bağıdır. Renkler, oluşlar, tadlar ve kokular gibi cisimlerde ve cevherlerde-bulunurlar.

Âlemin muhdisi (yaratıcısı):

Âlemin muhdisi Allah'tır. O; birdir, kadimdir, kadirdir, hayydir,

İSLAM AKAIĞI

bilen, işiten, gören ve iradeye sahip olandır. O, ne cisim, ne cevher ne de a'razdır. Şekil, sınır, sayı kabul etmez. Parçalara ayrılmayı, parçaların bir araya gelip bütünleşmesi O'nun hakkında düşünülemez. Mütenahi değildir. Cinsiyet ve keyfiyetle tavsif edilemez. Bir mekânda bulunması, üzerinden zaman geçmesi mümkün değildir. Hiçbir şeye benzemez. İlminden, kudretinden hiç birşey hariç kalamaz. O'nun zatiyle kaim ezeli sıfatları vardır. Bu sıfatlar ne zatının aynıdır ne de gayridir. Onlar; ilim, kudret, hayat, semi, basar, irade-meşiyet, fiil, tahlık, terzik, kelâm ve tekvin sıfatlarıdır. O ezeli olan kelim sıfatiyle konuşur. O'nun konuşması, harf ve ses cinsinden değildir. Kur'an kelimullah(tır ve gayr-i mahluktur. Kur'an; mushaflarımızda yazılı, kalplerimizde mahfuz, dillerimizde okunur, kulaklarımızla işitilir, ama buralarda karar kılmış değildir.)

Tekvin, Allah'ın ezeli sıfatıdır. Bu, vücut vaktinde âlemi ve her cüz'ünü oluşturmaktadır. Allah'ın tekvin sıfatı, bize göre oluşan âlemin gayrisidir. İrade (dileme) sıfatı da Allah'ın ezeli bir sıfatıdır.

Allah'ın görülmesi:

Ahret âleminde Allah görülecektir. Bir yerde, bir yönde olmaksızın. Işınlara ulaşması ve bitişmesi düşünülemez. Keza görenle görülen Allah arasında bir mesafe bahis mevzuu değildir.

Efal-i İbad:

Allahü Teala'dır kulların fiil ve hareketlerini yaratan. İman ve küfür, itaat ve isyan, bütün bunların hepsi, Allah Teala'nın dilemesiyle, hükmetmesiyle, kaza ve kaderiyedir. Kulların; kendi ihtiyar ve isteklerine bağlı söz, fiil ve hareketleri vardır ki (cüz'i iradelerini o yönde ve o yolda kullandıkları için) sevabına mazhar olurlar veya azabını çekerler.

İstitaat:

İstitaat yapılan işle beraberdir; fiilden önce olamaz. İstitaat, yapılan iş için gerekli olan gerçek bir kudrettir. Bu da sebeplerin, aletlerin ve uzuvların selamette ve sıhhatta olmalarından ibarettir. Teklifin sıhhati, kulda bulunan bu istitaata dayanır.

İstitaattan mahrum olan bir kul, mükellef ve sorumlu değildir. Vuran bir insanın vurması neticesinde vurulanda meydana gelen elem (acı), bir insanın kırması sonucu camda meydana gelen kırılma, Allah'ın işidir. Bunları yaratmada kulun bir sun'u bir işi yoktur.

Ecel birdir:

Öldürülen dahi eceliyle ölmüştür. Ölüm, ölüyle kaim olan ve Allah tarafından yaratılan bir hadisedir. Ecel birdir. Haram da rızıktır. Helal olsun, haram olsun rızkını bitirmeden kimse ölmez. Bir başkası onun rızkını yiyemez.

Delalet ve hidayet:

Herşey Allah'ın elinde ve iradesindedir; Dilediğini delalete düşürür dilediğini hidayete erdirir. Kul için elverişli olanı yapmak Allahü Teala'ya vacib değildir. Zira O, fail-i muhtardır; isterse yapar istemezse yapmaz.

Kabir azabı ve ötesi:

Kâfirlere ve bazı günahkâr mü'minlere kabirde azap vardır; Keza; iman ve taat ehline kabirde nimet ve ikram vardır ve bunlar haktır. Kabirde; Münker ve Nekir isminde iki melek tarafından kişiye belli sualler sorulacaktır ve bütün bunlar ayet ve hadise dayanır. Dirilme haktır, amel defterlerinin dağılması, amellerin tartılması, yaptıklarından hesaba çekilmesi haktır. Havz-ı Kevser, Sırat köprüsü haktır, cennet ve cehennem haktır; bunlar elân yaratılmış varlıklardır, kendileri ve sakinleri de ebedidir, yok olup gitmeyeceklerdir.

Büyük günahlar ve iman:

Büyük günahlar, mü'min kişiyi imandan çıkarıp küfre sokmaz. Allahü Teala, şirkin ötesinde küçük ve büyük günahları isterse affeder, isterse günahları kadar azab edip cennete gönderir. Fakat şirki, yani putperestliği daha genel manada imansız gidenleri asla affetmeyecektir. Büyük günahları helal addetme, şeriat'ın herhangi bir hükmünü hor görme veya onunla alay etme kişiyi imanından edip küfre götürür.

Peygamberler ile hayırlı kulların büyük günahlar hakkında dahi şefaati vardır ve caizdir. Mü'minlerden büyük günah sahipleri

İSLAM AKAIĞI

ebediyyen cehennemde kalmıyacaklardır.

İman nedir?

İman; Peygamber (s.a.v.)'in Allah tarafından getirdiği ve haber verdiği şeylerin doğruluğunu kalp ile tasdik edip dil ile ikrar etmektir. Ameller ise artar ve eksilir. İman ise artıp eksilmez. Fakat kuvvetlenir ve zayıflar. İman ile İslam birdir. Yani her mü'min müslümandır, her müslüman da mü'mindir. Bir kul kalp ile tasdik, dil ile ikrarda bulunursa onun için „Ben gerçekten mü'minim!“ demesi sahih olur. Ama „İnşaaallah ben mü'minim“ demesi doğru değildir. Çünkü bu, bir nev'i şüphe emaresidir.

Kader:

Said (hayırlı bir kul), bazen şakı (bedbaht, kâfir) olur. Şakı de bazen said olur. Yani bazen olur ki, mü'min kafirleşir, kâfir de mü'minleşir. Bu değişiklik kulda olur. Allah'ın saadet veya şekavet yaratmasında olmaz. Ve bunlar Allah'ın sıfatlarındandır. Allah'ın sıfatlarında ise değişme düşünülemez.

Peygamberler:

Peygamberlerin gönderilişinde hikmet vardır. Allah; zaman zaman insanların arasından insanlara peygamberler göndermiştir. Bunlar bir taraftan müjde ve uyarı yaparken bir taraftan da insanların muhtaç oldukları din ve dünya işlerine ait mâlumat verir, onları aydınlatırlar. Peygamberlere, kendilerini kabul ve tasdik ettirebilmek için Allah tarafından mucize ismi verilen fevkalâde yani olağanüstü harikalar verilmiştir. Ve her peygamberin kendisine göre mucizeleri vardır.

İlk peygamber Adem Aleyhisselam'dır. Sonuncusu da Hz. Muhammed'dir. Sayıları hakkında bazı rivayetler varsa da kesinlik ifade etmez. Kur'an şöyle der:

„(Ya Muhammed!) Senden önce birçok peygamber gönderdik. Fakat onların bir kısmından sana mâlumat verdik, bir kısmından vermedik...“ (Mü'min, 78)

O halde belli bir sayı vermek hatalı olabilir. İyisi sayılarının ne olduğunu Allah'a havale etmelidir. Ve Kur'an'da geöen peygamberler ve onların hayatları hakkında mâlumat edinmelidir. Keza bilmelidir ki, bütün bunlar Allah'ın elçileri,

tebliğcileri, doğru sözlü nasihatçılardır. Bunların en üstünü Hz. Muhammed'dir. (Salât ve selâm üzerlerine olsun!)

Melekler:

Melekler Allah'ın kullarıdır. O'nun emriyle hareket ederler. Erkeklik veya dişilik bunların hakkında düşünülemez. Cebrail, Mikâil, İsrail ve Azrail isminde büyük melekler vardır. Rabb'ülâlemin bunlardan her birine belli görevler vermiştir.

Kitaplar:

Allahü Teala peygamberlerine kitaplar göndermiştir. Onlara emir ve yasaklarını va'd ve vaidlerini bildirmiş ve beyan etmiştir.

Mi'rac:

„Mi'rac“ ismini alan seyrü sefer, Peygamberimiz tarafından yapılmıştır. Allah Resulü (s.a.v.) uyanık halde şahsiyle yani ruh ve bedeniyle semaya ve onun ötesine yükselmiş ve gitmiş olduğu hakır ve doğrudur.

Keramet:

Keramet-i evliya hakır. Adete muhalif olarak bazı mü'min ve müttaki kulların elinde ve etrafında bu cins harikalar kendini gösterir. Mesela: Uzak mesafeleri kısa zamanda katetmek, ihtiyaç anında yemeklerin, içeceklerin ve benzeri şeylerin zuhur etmesi, su üzerinde yürümek, havada uçmak, canlı ve cansız varlıkların konuşması gibi ki, işte bütün bunlar birer keramettir ve aynı zamanda bunlar birer mucizedir. Çünkü, keramet sahibinin hak yolda olduğunu gösterir. Ümmet fertlerinden birinin hak yolda oluşu da bağılı bulunduğu Peygamber'in hak olduğunu isbat eder.

İnsanların en faziletlisi:

Peygamberimiz'den sonra insanların en faziletlisi; Hazreti Ebu Bekir'dir, sonra Ömer'ül Faruk gelir, sonra Osman-ı Zinnureyn, daha sonra Aliyyül-Murtaza gelmektedir. Bunların halife oluşları da bu sıraya göreler.

Hilâfet:

Hilâfet otuz senedir. Sonra emirlik ve hükümdarlık gelir. Müslümanlara elbette bir imam (bir devlet reisi) lazımdır. Ki; hükümlerini infaz, cezalarını icra etsin; sınırlarını korusun,

İSLAM AKAIĞI

ordularını techiz etsin; sadaka ve zekâtlarını alsın, yerlerine ulaştırsın; zorbaları tepelesin, yol ve mal emniyetini sağlasın; cuma ve bayram namazlarını ikame etsin, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidersin; şahitlerin şehadetlerini dinlesin ve hukuku ayakta tutsun; velisi bulunmayan küçükleri evlendirsın ve diğer işlerini yürütsün; Savaşlar neticesinde elde edilen ganimet mallarını mücahidler arasında taksim etsin. Ve işte bütün bunları yapacak ve yerine getirecek bir imama ihtiyaç vardır ve bu kaçınılmazdır. Ve böyle bir imam elbette ortada olacaktır, gizlenmiş olamaz; hazır olacak, gelmesi beklenemez. (Mümkünse) Kureyş'ten olacaktır. Haşimoğullarına mahsus değildir; Hz. Ali'nin evlad ve ahfadına da mahsus değildir. İmam'ın mâsum (günahsız) olması şart değildir. Zamanının ehilleri içerisinde en üstün olması da şart değildir. Fakat; mutlak velayete (yani şer'î selahiyyete) sahip olup siyasî idareyi bilecek, hükümleri infaza, İslam beldelerinin sınırlarını korumaya, mazlumları zalimlere karşı koruma cesaretine sahip olacaktır. Fasık oluşu ile azlolmuş olmaz. Hayırlı ve günahkâr her mü'minin arkasında namaz kılmak caiz olur. Fakat fasıkın arkasında kılınan namaz kerahetten hali değildir. Biz hayırlı ve günahkâr her mü'minin namazını kılarız.

Ashab Efendilerimizi, ancak hayırla yâd ederiz, onlardan hiçbirine dil uzatmayız. Peygamber'in müjdelediği on kişinin cennet ehli olduğuna şehadet ederiz.

Seferde ve hazerde mestler üzerinde meshederiz. Ve bunun da şeriat'ın bir hükmü olduğunu kabul ve tasdik ederiz. Hurmanın suyunu (sarhoşluk vermediği takdirde) haram saymayız.

Hiçbir veli peygamberlerin derecesine ulaşamaz. Böyle bir fikri kabul edemeyiz.

Hiçbir kimse emir ve yasakların kendisinden sakıt olacağı dereceye yükselemez. Peygamberler dahil, insan ölünceye kadar şer'î hükümlerle mükelleftir ve sorumludur.

Küfürler (kâfirlikler):

Nasslar (ayet ve hadisler) zahirine hamledilirler. Nassları,

batinilerin yaptığı gibi, açık manalarından alıp başka manalarda tutmak ilhattır, kâfirliktir. Nassları reddetme, manalarını kabul etmeme kâfirliktir. Günahları helal sayma kâfirliktir. **Şeriat'la alay etme kâfirliktir.** Allah'tan ümidini kesme veya Allah'ın azabından emin olduğuna inanma kâfirliktir.

Gayıptan haber veriyor, diye falcıyı tasdik etme kâfirliktir.

Yok olan bir nesne bir şey değildir.

Dirilerin ölümlerine adına dua etmelerinde, sadaka vermelerinde ve ibadet edip sevabını onlara bağışlamalarında fayda vardır, sevabı onlara gider.

Allahü Teala duaları kabul eder, ihtiyaçları yerine getirir.

Peygamber (s.a.v.)'in kıyamet alametleri hakkında vermiş olduğu haberler doğrudur. Bunlar; Deccal'ın çıkışı, Dabbe-i Ard'ın zuhuru, Yecüc-Mecüc, Hz. İsa'nın inişi, güneşin batıdan doğuşu vesaire. Bütün bunlar haktır ve olacaktır.

Müctehidler; bazen hata ederler, bazen de isabet ederler. İsbet ettirdiklerinde sevapları on, hata ettikleri takdirde sevapları birdir.

İnsanların peygamberleri meleklerin peygamberlerinden üstün oldukları gibi, meleklerin peygamberleri de insanlardan üstündür. Keza; genelde amme-i beşer amme-i melekten üstündür.

Lehül Hamd; bu suretle İslam Akaidi'nin fihristini, yani kısa kısa, mesele mesele kaydetmiş olduk. Gelecek yazılarımızda bu meseleleri teker teker ele alıp imkânlarımız nisbetinde gündeme getirip üzerinde duracağız.

Gayret bizden muvaffakiyet Rabb'imizdendir!

Hayat ve Gayesi:

İster istemez insanoğlunun aklına şu sualler gelir, hatta gelmelidir ve sormalıdır: Hayatın mânası nedir? Neyin nesidir? Ben neyim, neyin nesiyim? Nereden geldim ve nereye gideceğim? Doğumla başlayan bu hayat, ölümlle bitiyor; arada altmış-yetmiş senelik bir ömür! Hayat bu mu, bu kadar mı? Hatta dahası da var: Daha dünyaya gelirken, hayatının baharında, çiçeği burnunda iken, gençliğinin kıvamında iken çekip gidiyor, bir ikinci güneşi gibi batıp kayboluyor!.. Hayat bu mu? Bundan ibaret mi? Eğer bu ise, bunun için niye geldi? Geldi ise, niye gidiyor? Gitmemeli idi? Fakat gidiyor, gitmek istemese de yine gidiyor; herkes gidiyor, her sınıf insan gidiyor; bunun istisnası yok, bir çaresi yok, bir tedavisi yok, yok oğlu yok! İlla da gidecek, illa da ölecek! Hep ölmüşler; babalar, dedeler, dedelerin dedeleri hep ölmüş gitmiş! Herhalde biz de ölüp gideceğiz! Biz de yok olup, dünya hayatından silineceğiz; eskilerin başına gelenler bizim de başımıza gelecek!..

İşin tuhafı: Gidenlerden gelen yok! Haber de yok! Mutlak bir yokluğa mı gömüldüler, yoksa yerlerinden memnun da onun için mi dönmüyorlar.

Elhasıl; hayat bu ise, bunun ne bir tadı var ne de bir tuzu! Bu kısacık ömürde bir gaye aramak, bir mânâ aramak manasızdır! Akıl da mantık da kabul etmiyor! Sonra bu kadarcık hayatta adaletsizlikler, dengesizlikler, alabildiğine hüküm sürmekte! Şöyle ki:

„Kimi zalim kimi mazlum! Kimi ğadir kimi mağdur! Kimi ğasib kimi mağsup! Kimi cani kimi mecni! Kimi katil kimi maktul! Kimi amir kimi memur! Kimi sağlam kimi hasta! Kimi zengin kimi fakir! Kimi varlık içinde yüzerken kimi darlık içinde kıvranmakta!“
Bir halk şairimizin dediği gibi büyük bir dengesizlik:

„*Kiminin sürüsü tutmuş dağları, kimisi binmeye bir at bulamaz!*“

*Kimisi yer türlü türlü taamı kimisi yemiye nimet bulamaz!
Kiminin evladı gezer çır-çıplak kimisi sevmeye evlat bulamaz!”*

Mânalı ve dengeli bir hayat:

Evet; akıl ve mantık, ilim ve hikmet, müstereken ve müttetikken diyor ki, hayat bundan ibaret değildir; çabukça gelip geçmenin yanında adalet de yok denge de yok! İşte bu olamaz!.. Sonsuz ve ölümsüz bir hayata, adil ve dengeli bir dünyaya ihtiyaç vardır. Vardır ki, hak tecelli etsin de haklılar hakkını alsın, haksızlar da cezalarını çöksin! Nimet bilirler şükürlerinin, mahrum olanlar da sabırlarının karşılıklarını görünken ters yönde ve yolda hareket edenler de bu gidişlerinin cezasını tatsın ve bu suretle adalet tecelli etsin, denge sağlansın ve nihayet adalet tecelli etsin de kimsenin yaptığı yanına kalmasın?..

Naklî deliller:

İkinci bir hayatın, sonsuz ve ölümsüz bir hayatın, âdil ve dengeli bir hayatın mevcudiyetini, geleceğini akıl ve hikmet müttetikken kabul ve tasdik ettikleri gibi, nakil de naklî deliller de kabul ve teyid etmektedirler ve ittifak halinde derler ki: Hayat bu değildir; bu geçici bir hayattır, imtihan hayattır, deneme bir hayattır; insanoğlu muvakkat bir zaman için bu hayata getirilmiştir, denenecektir, görevini yapıp yapmadığı, geçici dünyanın geçici lezzet ve saltanatına aldanıp aldanmadığı, hayatın manasını anlayıp anlamadığı, kendisini dünyanın yaldızlı cazibelerine kaptırıp kaptırmadığı ve bilcümle ölümsüz hayat için kendisini vakfedip her türlü fedakârlığı göze alıp almadığı ve nihayet; tek bir kelime ile „kulluk görevini“ yapıp yapmadığı bütün açıklığıyla, isbat ve şahitleriyle ortaya çıkacak, kendi eliyle kendi akibetini hazırlayacak ve bu suretle rahmanî bir hayat mı veya şeytanî bir hayat mı yaşayanların yanında ve safında yer aldığı ve ondan sonra ölümlü hayattan ölümsüz hayata intikal edecektir.

Evet; İnsanoğlunun yaratılışının ve dünyaya getirilişinin hedef ve manası, hikmet ve gayesi budur; „**Yaratana kul olmaktır, ibadet ve ubudiyette bulunmaktır, söz, fiil ve hareketlerini hep o yönde ve o yolda seferber etmektir...**“ Kur'an şöyle

İSLAM AKAİDİ

der:

„Ben cinleri de insanları da (başka bir iş için değil) kendime kul olmaları (ibadet ve ubudiyette bulunmaları) için yarattım!“ (Vezzariyet, 56)

Kâinat ve insan:

Yukarıdaki izahattan hayatın manasını, yaratılışın gayesini anladık, kabul ve tasdik ettik, **„Amenna ve saddockna“** dedik. Şimdi önümüzde ikinci bir problem var. Onun da mutlaka çözülmesi gerekmektedir. **„Kâinat“**, Kâinat ne? Yerleriyle, gökleriyle, canlı ve cansızıyla bizi çepeçevre çevreleyen varlıklar var! Bunlar ne? Yaratılışlarındaki mâna ve hikmet ne? Aralarımızdaki münasebetler ne? Biz mi bunlar için varız, yoksa bunlar mı bizim için vardır? İşte bu soruların cevabını insanoğlu bulmak, bilmek ve iman halinde bağlanmak gerekir. Yoksa rahat edemez, huzur bulup karar kılamaz!..

Kâinat insan için:

Aklın ve mantığın, hikmet ve maslahatın, naklin ışığında müştereken ve müttefiken vardıkları, kabul ve tasdik ettikleri bir netice var ki, o da şudur: İnsan kâinat için değil, kâinat insan için, insana hizmet için, insanoğlunun ihtiyaçlarını gidermek için, dolayısıyla onun dünyalık ve ahiretlik hayatını devam ettirmek için var olmuşlardır. Evet insan; biyolojik bir yapıya sahiptir; hayatının devam ve bekâsı hava ve suya, ekmeğe ve elbiseye, oturacağı yer ve yurda, barınacağı ev ve barka, tavan ve tabana, aydınlık ve karanlığa, aya ve güneşe, gece ve gündüze ve daha bilemeyeceğimiz ve sayamayacağımız nice nimetlere ihtiyacı vardır. Onlardan birinin yokluğu insanoğlunun yok olması veya rahatsız olması demektir!..

İşte bütün bunlar, bu ihtiyaç giderenler vardır ve hazırdır. Kâinat sinesinde ve bünyesinde bunları insanoğluna arz ve takdim etmektedir. Kâinat, âdetâ lisan-i haliyle **„Sen iste, ben vereyim!..“** demekte. Hasılı herşeyimle, senin elinde ve emrindeyim; sana karşı, senin hizmetine karşı asla kusur etmem, isyan etmem!..

Sen de kusur etme!

İşte; lisan-i hal ile insanoğluna seslenip onu barındıran, bu yolda kusur ve isyan etmiyeceğini ifade eden bütün bir kâinat, insanoğluna yine lisan-i hal ile sesleniyor ve diyor ki, „Ben nasıl ilâhi emre uyarak, sana olan hizmetimde kusur etmemeye çalışıyorsam sen de asıl görevin olan yaratana kul olmada kusur etmemelisin, isyan etmemelisin ve hele hele O’na asla karşı gelmemelisin! Yoksa senden ben de davacı olur seni Rabb’ime, sahibime şikâyet ederim ve derim ki: Ya Rabb’i! Senin emrin üzere her şeyimle buna hizmet ettim; rahat ettirmede gecemle gündüzümle, yazımla kışımla, dağımla taşımla, yerimle göğümle, canlımla cansızımla buna bu insana hizmet ettim ve fakat bu, Sana olan kulluk görevini yapmadı; yiyip içti, yatıp kalktı, hayvanlar gibi gezip dolaştı ve nihayet Sana değil şeytana kul oldu ve hatta şeytanlaşıp Seni tanımadı, Senin emrine, Senin şeriat’ına isyan etti, baş kaldırdı, şeriat’ını kaldırıp küfrn kâfirin kanunlarını getirip Senin yer ve yurdunda küfrn ve kâfirin kanunlarını tatbik etti, beni de rahatsız etti. Ben bundan ve benzerlerinden şikayetçiyim, davacıyım, gereken cezayı vermenizi adaletinizden ve adalet mahkemenizden istemekteyim!..“ diyecek, hak tecelli edip adalet yerini bulacaktır. Evet; Kâinat lisan-i haliyle insanoğluna böyle hitab ederken Kur’an da şöyle sesleniyor:

„Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı; sonra göğe yönelip onları yedi gök olarak (bir sistem üzere) düzelitti. O, herşeyi hakkıyla bilendir.“ (Bakara, 29)

„Göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsini sizin emrinize (istifadenize) verdi. Şüphesiz bunda düşünecek bir toplum için elbette ibretler vardır.“ (Casiye, 13) ve

„Allah, gökleri ve yeri yaratandır. Semadan su indirip onunla rızık olmak üzere meyve ve mahsuller çıkardı, emri (ve izni) ile denizde akıp gitmesi için gemiyi emrinize veren, ırmakları da istifadenize verendir. Güneşi ve ayı adet (ve görevlerine devam etmek) üzere istifadenize veren, geceyi ve gündüz de sizin faydanıza veren O’dur. O, istediğiniz

İSLAM AKAIĞI

şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymak isterseniz onu sayamazsınız. Hakikat insan (yine de) çok zalim çok nankördür.“ (İbrahim, 32-34)

„Hani Rabb'in meleklerle: Ben yeryüzünde (hükümlerimi yerine getirmek üzere) bir halife (bir vekil) yaratacağım, demişti. Melekler de, (Ya Rabb'!) Biz, seni hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken, orada bozgunculuk çıkaracak ve kanlar akıtacak birilerini mi yaratacaksın? dediler. Allah da: Şüphesiz ki, sizin bilemiyeceğiniz şeyleri ben bilirim, dedi.“ (Bakara, 30)

İnsanın târifi:

İnsan denen varlık; büyük bir muamma, mühim bir problem ve çok yönlü bir yaratıktır. Çeşitli cephelere, müteaddid kabiliyetlere sahiptir. „Âlem-i suğra“dır. Yani küçük âlemdir. Ama mâna ve makam bakımından „büyük âlem“dir.

Fakat bu muamma mutlaka çözülmeli, bu varlık mutlaka tanınmalıdır ve bilinmelidir. Ve bu, bir zarurettir. Çünkü, ilim bir bakıma buradan başlar ve bir bakıma bu nokta üzerinde kurulur, bu noktadan diğer sahalara geçer...

İnsanı tanımanın önemi:

Eğer bugün insanlar arasında haksızlıklar, yolsuzluklar, aşırılıklar hüküm sürüyorsa, bunun sebebini insanların kendi kendilerini bilmemelerinde, had ve hududlarını kavramamış olmalarında aramak lazımdır. Zira; kendini tanıma şuuruna varmış insan; haddini bilir, vazifesini yapar, aşırı gitmez, isyankâr olmaz. Ama bu şuur ve bu ruhtan yoksun olan insandan her türlü fenalık beklenir. O bazen haddinin üstüne çıkarak olduğundan fazla görünür, bazen de haddinin altına düşerek kendi nefesine zilleti reva görür.

İnsanın kendisini tanıması:

Evet; herşeyin bir haddi, bir derecesi vardır. Onu haddinin üstüne çıkarmak bir zulüm olduğu gibi, haddinin altına düşürmek de bir zulümdür. Adalet ise, her şeye layık olduğu derece ve mevkii vermektir.

O halde insanoğlunun kendi kendini tanıması saadetinin,

tanımaması da felaketinin kapısıdır. Bu babda eskilerin hikmetli sözleri vardır. Bunlardan birkaçını kaydedelim:

Bir gün; Bizans İmparatoru, Arap hükemasından Sa'd b. Kus'a şu suali sorar:

„İlmin en iyisi hangisidir?“ Kus, şu cevabı verir:

„**İlmin en iyisi, insanoğlunun kendi kendisini bilmesidir...**“

Merhum Yunus Emre de bu hususu şöyle dile getirmiştir:

„**İlim ilim bilmektir / İlim kendin bilmektir / Sen kendini bilmezsen / Ya nice okumaktır.**“

„**Hoşça bak zatına! Zübde-i kâinatsın Sen!**“ (Galib Dede)
Haberde varid olduğuna göre:

„**Bir kimse kendi nefsini bilirse, o, muhakkak Rabb'ini bilir.**“

Kur'an'ın bir ayet-i celilesi şu mealde:

„**Kendi nefsinizde de (gerçeklerin) ayetleri vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?!**“ (Vezzariyat, 21)

O halde sen Ey insanoğlu!

Herşeyden önce kendini tanıyacak, kendin hakkında ilim ve irfan sahibi olacaksın; bu vesile ile de nereden geldiğini, nereye gideceğini ve niçin geldiğini öğrenmiş, salahiyet ve mes'uliyetinin derecesini kavramış, söz, fiil ve hareketlerini ona göre ayarlamış olacaksın!..

Bu hususta insanoğlu durmamış: „Acaba ben neyim, neyin nesiyim?!“ sualini sormuş, fikirler ileri sürmüş, felsefeler yürütmüştür. Zaman olmuş ki, gerçeğe yaklaşmış, zaman olmuş ki, gerçekten uzaklaştıkça uzaklaşmış ve fakat hakikî manada kendini târif edememiştir.

Bu târiflerden birkaçına işaret edeceğiz:

1- Felsefî târif:

Temsilcisi başta Aristo olmak üzere eski Yunan felsefesidir. Bu felsefeye göre:

„**İnsan hayvan-ı natıktır veya hayvan-i siyasidir.**“ Yani konuşan ve siyaset yapan bir hayvan!..

Bu târif; aslında insanı hayvan olarak kabul ediyor, insanda düşünme ve düşündüğünü ifade etme kabiliyyetini de diğer

İSLAM AKAIĞI

hayvanlardan ayırt edici vasıf olarak ileri sürüyor...

Bu târif çok noksan bir târifdir; insanı tanıma yolunda devede kulak bile değildir.

2- Biyolojik târif:

Temsilcisi Darwin'dir (1809-1882) ve peyrevleri. Darwin'e göre insan ne şudur ne de budur. O, hayvanın ta kendisidir hayvan oğlu hayvandır. Hayvanlık zincirinin tekâmül etmiş bir halkasıdır. Onun aslı maymundur, maymun soyundan gelmiştir...

Darwin halt etmiştir:

İngiliz hükemasından Darwin ile arkasında gidenler diyorlar ki:

„Nebatat ve hayvanat (bitkiler ve hayvanlar), tekâmül yoluyla birbirinden müteselsilen (zincirleme) neş'et etmiştir. Bunların arasındaki benzeyiş buna delalet etmekte. İnsanlar, bugün hayvanlar arasında hâlâ yaşamakta olan kuyruksuz maymunlara ziyadesiyle benzemekte. Binaenaleyh, insan bu maymunlardan türemiş olsa gerek. Bununla beraber, insanla maymun arasında olup insana daha çok benzleyen bir hayvan var ise de o hayvan türü bugün munkariz olup tarihe karışmıştır...“ derler.

Bu zihniyete sahip olanların dayandıkları delillerin başlıcaları şunlardır:

1- Mikropların dahi, doğrudan doğruya camid (inorganik) maddelerden meydana geldiği sabit değildir. Böyle iken, biz kalkar da en mükemmel bir varlığa sahip insanın topraktan meydana geldiğini söyleriz?!. Bu hiç olur mu?

2- Arz ilmi (jeoloji) gösteriyor ki, yeryüzünde evvela nebatatın ve hayvanların basitleri, en aşağıları vücade gelmiş, sonra zamanla bunların tekâmül seyri içerisinde daha mükemmelleri meydana gelmiştir. Yani, hayatın aslı noksan olup asırların geçmesiyle değişe değişe ve terakki ede ede tekâmül mertebesine ulaşmıştır.

3- Bazı hayvanlarda bir takım noksan uzuvlar vardır. Mesela: Tamam olmamış ayaklar görülmekte. Bunlar ya kadim (eski) devirlerde yaşamış hayvanların gerekli uzuvlarının bugün

körleşmiş kalıntılarıdır, ya da bunlar sonradan görülen lüzum üzerine tekevvüne (oluşmaya) başlayan uzvun henüz tekemmül etmemiş halidir. Buna binaen, eğer bu nev'i canlının başlı başına olup da tekâmül yolu bahis mevzuu olmasaydı bu uzuvların bir manası olmazdı.

4- İnsan ceninlerinin anne rahminde geçirdiği safhaların bazılarında diğer hayvanlarda olduğu gibi, tüylü ve kuyruklu bulunuyorlar; maymun ve köpeklerden o safhalarda farklılık taşıyorlar.

5- İnsan, bir yaratıcının eseri olup müstekillen yaratılmış olsaydı, uzuvları mükemmel bir surette bulunurdu. Kendisinde ne ziyade ne de noksan bir organ bulunmazdı. Ve sahip olduğu uzuvlarına ihtiyarlık devrinde zaaf arız olmazdı. Halbuki erkek insanda meme gibi zaid bir uzuv vardır. Keza arkasından gelen birini görebilmesi için hiçbir kişinin başının arkasında gözler bulunmuyor. Ayrıca insan ihtiyarladıkça gözlerine, kulaklarına, dişlerine zaaf ve noksanlıklar arız oluyor.

6- İnsanlar; hayvanlar ile birçok uzuvlarda müşterek bulunuyorlar. Bütün bunlar müvacehesinde insan, kendisini nasıl müstakil bir varlık sayabilir?

Bu ve benzeri maddelerin tenkidi:

İnsanın maymundan ve dolayısıyla hayvan türünden geldiğini ileri sürenlerin ileri sürdükleri delilleri inceliyelim:

1- Mikropların bile re'sen camid varlıklardan meydana gelmemiş olması, hiçbir canlının cansız varlıklardan tekevvün etmemiş olmasını ve hele hele böyle bir tekevvünün imkânsızlığını icab ettirmez. Çünkü, ilk canlının başka bir canlıdan tedricen vücade gelmediği herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Böyle bir mahlukün vücade ve bakasında gereken hareketi sırf fıtratı muktazasınca yapmıştır. Bu yapışında kendisinde irsî melekâttan hiçbir şey intikal etmemiş bulunduğu tekâmül nazariyesince de kabul edilmektedir.

Demek oluyor ki, bir canlının müstekillen vücade gelmesi sadece mümkün değil, olmuş bile! O halde insanın doğrudan doğruya yaratılmış olmasına neden hükmetmiyelim?!

İSLAM AKAIĞI

Evet; Materyalistler, kudret sahibi bir yaratıcının varlığını inkâr ettikleri için bir şeyin tekâmül kanununa tabi olmaksızın mükemmel bir halde vücuda gelmesini istib'ad etmektedirler. Fakat Allah varlığı fikrine sahip olanlarca bu istib'ada, bu uzak görmeye mahal yoktur. Tabiat aleminde hayatın basit bir halden tekâmül etmiş bir hale geldiğini kabul edenler önce basit bir halde iken onun nasıl tekevvün ettiğini bir düşünüp araştırsınlar!.. Hayatın, eski devirlerden birinde her nasılsa kendi kendine husule geldiğine veya sair seyyarelerden yeryüzüne intikal ettiğine dair olan nazariyyeler vehm ve hayal mahsulüdür. Hayatın re'sen cansız (inorganik) varlıklardan husule gelmesi, binefsihi tevellüd (doğuşu) vukuu (Pastör)'ün meşhur tecrübesi üzerine batıl olunca, kudret sahibi bir Sani-i Hakiki'nin kudret eseri olduğu artık gün ışığına çıkmıştır.

Nebatat ve hayvanatın bitişi ve doğuşunu ilmî bir şekilde tahkik ve tedkik edenler için, bir hayat sahibi canlının re'sen ve doğrudan doruya yaratılabilmesini inkâra imkân yoktur. Toprak karnına tevdi edilen bir tohumdan bir müddet sonra ne kadar latif yaprakların, ne kadar rengarenk çiçeklerin meydana gelişi, anne karnına atılan bir damla nutfeden insan denilen ne kadar güzel bir varlığın meydana gelişi başlı başına bir harika, bir tekâmül sanatı değil midir?!. Bu babdaki ilâhî adeti sık sık müşahede ettiğimizden ve alıştığımızdan dolaydır ki, bunlardaki garaib ve acaibliği, mucizevarî harikayı göremiyor ve sezemiyoruz. Yoksa, aslında onların söyledikleriyle müslümanların iman edip kabullendikleri arasında bir fark yoktur. Evet; kâinattaki bunca mucizevari varlıkları en mükemmel ve gayeye en uygun şekilde meydana getiren Hâlik-i Zülcelal, insanı anne ile baba arasından yaratmaya kadir olmanın yanında annesiz de (Adem Aleyhisselam gibi) babasız da (Hz. İsa gibi) yaratmaya da kadirdir. Kezalik; insanoğlunu Darwinciler'in dediği gibi, tekâmül yoluyla ve hayvan türünden meydana getirebileceği gibi, müslümanların inandığı ve kabul ettiği gibi re'sen ve doğrudan doğruya meydana getirmeye de kâdirdir.

Maymuncular şunu da düşünmelidirler ki; Eğer nebatat ve hayvanat birbirinden müteselsilsen ve tekâmül yoluyla ve layeteğayyer (değişmez) bir kanunla meydana geldi ise bu geliş bugün niye kendini göstermiyor ve bu zincir devam etmiyor?!. Acaba bu hayvancıklar buna ne cevap verebileceklerdir? Denebilir ki, bunların vehim kuyuları derin, hayal haneleri geniş olduğundan birşeyle uydururlar.

2- Diyebiliriz ki, kâinatta bir tekâmül ve tenazu (niza'laşma) kanunu mevcuttur. Herşey tekâmüle çalışıyor; daima zayıflar kavilerle hayat mücadelesinde bulunarak zevale yüz tutuyor. Fakat bu hal, nebatat ve hayvanatın yekdiğerinden bitarikiliştirâk zuhurunu nereden icab etsin? Caiz ki, bidayeten bütün nebatat ve hayvanatın ednaları yaratılmış, sonra da diğeri nevi nebatat ve hayvanat, müterakki bir surette müstakil bir surette tabiat sahasına çıkarılmıştır. Evet caiz ki, zayıf olan nevilere kudret yedinin ibda buyurduğu tenazu ve tekâmül kanunu muktazasınca tenaya yaklaşip yerlerine kavi ve müterakki olan nevilere doğrudan doğruya hakim olmuştur. İşte bu gibi ihtimalat durup dururken artık bir takım faraziyyelere ve yarım yamalak tecrübelerle binaen mahlukatın en şerefli olan insanların hayvanların bir şubesi olduğuna nasıl inanılır?!. „Neabat ve hayvanatın zuhuru, mevcudiyeti tekâmül kanununa bağlıdır“ deniyor. Bu halde nebatat ve hayvanat zincirini teşkil eden türlerin daima müterakki olmıyanları munkarız olup, onların yerine müterakki olanların kaim olmak iktiza etmez mi? Bu silsilenin en müterakki olan türü ise, tabiatıyla insana en yakın, en müşabih olanları lazım gelir. Halbuki beşer nevinin kadim ecdadı olduğu iddia olunan hayvanatın birçok müterakki olmayan neveleri bugün mevcut olduğu halde müterakki neveleri ölmüştür. Nitekim maymun ile insan arasındaki halkayı teşkil edip insana daha müşabih bir nevi hayvanın munkarız olduğu, hatta bunun iskeletlerinin bile pek nadir bulunduğu iddia ediliyor.

İşte bu da gösteriyor ki, uzvî (organik) ve gayri uzvî kâinattaki terakki ve tekâmül, öyle zannedildiği gibi, mutlaka birbirinden

neş'et etme tariki ile değildir.. Bununla beraber zamanımızda bazı hayvanat ve ağaç müstehaseleri keşfediliyor ki, bunları aynı neve mensub olan bugünkü hayvanlardan ve ağaçlardan pek müterakki bir halde bulunmuş oldukları anlaşılıyor.

3- Bazı hayvanatta görülen natamam azanın, nevilerin değişmesine delaleti pek zayıftır. İhtimal ki, bu uzuvların büyük faydeleri vardır da onları biz henüz keşfetmiş değiliz. Bununla beraber bazı hayvanlarda görülen bir kısım noksan uzuvlara bakıp da bununla bütün hayvanatta bir neşv'ü tekâmül usulü câri olduğuna kail olmak doğru değildir. Zira bu hal bir istikra-i nakıstır ki, umum hakkında medar-i hüküm olamaz. İhtimal ki, bir kısım mahlukât hakkında tekâmül kanununa tevfikan bir istihale câri olduğu halde diğer bir kısım hakkında cari değildir.

4- Ceninin bazı devirlerinde tüylü ve kuyruklu görülmesi hayvanat ile insanın akrabalık sebebiyyetini isbat etmez. Cenin, kendisindeki yaratılış noksanlığından dolayı hayvanata benzeyebilir. Fakat bu haldeki müşabehetin ne ehemmiyeti vardır? Bilhassa insan mahiyeti, mücerred bedeni eşkalden ibaret değildir ki, bu husustaki benzeyişi, insanı hayvanat silsilesine dahil etsin!..

5- İnsan haddi zatında pek mükemmel bir varlıktır. İnsan ilâhî kudretin latif bir eseridir, şahika bir sanat eseridir. İnsanda tecelli eden fikrî mevhibeler, ilmî tekâmüller insanın ne kadar müstesna bir mahluk olduğunu isbata kâfidir. Böyle iken insanda bazı uzuvların zaid veya nakıs gözükmesi, insanın şu yüce fitratını nasıl eksiltir? Teşrih ilmi, şu kadar terakkiyatıyla beraber, insanın beden uzuvlarının bihakkın hâlâ tahlil edilemediğini göstermektedir. Artık hikmetini anlıyamadığımız bir uzvun varlığı veya yokluğu dolayısıyla insanın yaratılışındaki kemalât ve mehasini inkâra kalkması ve bunun inkârını Sani Teala'yı inkâra vesile kılması ne kadar garaib bir şeydir!..

Ne garib halet-i ruhiyyedir ki, insanlardaki akıl ve zekânın, binlerce fitrî güzelliğin vücudu, akıl ve hikmetten mahrum olan tabiatın bir hakiki mucid olamayacağına delil ittihaz edinmek lazım gelirken henüz hikmeti keşfedilemeyen bir uzvun vücud

veya ademi vücudu, Sani-i Hakim Hazretleri'ni inkâra delil ittihaz olunuyor!..

Ya insanın bedenine, kuvvetine arız olan zaaf ve noksandan dolayı istihale yoluyla vücade gelmiş olması ve bir Halık-i Hâkim'in kudretinin eseri bulunmaması neden lazım gelsin? İnsan bu cihan harabesinde müebbed, arızalardan mahfuz olarak kalmak üzere yaratılmamıştır. İnsanların arızalardan mâsuniyyeti yaratılışlarındaki hikmete münafidir.

İnsanlar, daima tegayyurata maruz bulunan bir manzume-i kevnîyenin cismen en zayıf bir cüzi oldukları halde kendilerinin teğayyurattan mahfuz bulunmaları nasıl tasavvur olunabilir? Hilkat gayesinden haberdar olanlar, bütün âlemde cari olan teğayyuratın hikmetini pek güzel anlar, pek mükemmel izah edebilirler.

6- İnsanla bazı hayvanat beynindeki zahiri bir müşabehetin vücudu, bunların arasında bir ırkî karabet bulunmasını asla isbat etmez. Zaten insanlar hayat sahibi olmak cihetiyle hayvanlar ile cisim sahibi bulunmak itibariyle de cemadat ile aynı cins addolunurlar. Fakat bundan ne çıkar? Bu keyfiyet insanlarla hayvanat ve cemadatın bir aile efradından olup yekdiğerinden türemiş olmalarını mı iktiza eder? İnsan hakikatını hayvanattan ayırt eden şey, akıl ve idraktır. Vücudun zahir-i eşkali ise ikinci derecede kalır. Velhasıl teşrih ilmi ile nefis ilmi dahi, insanların hayvanattan neş'et ettikleri hakkındaki faraziyyenin batıl olduğunu isbat etmektedir.

Şüphe yoktur ki, insan ile hayvanat arasında beden yapısı itibariyle ne kadar benzeyiş bulunursa bulunsun, yine aralarında hem bedenen hem de zihnen ve akıl cihetiyle pek büyük farklar görülmektedir. Bir kere insanlar beden yapısı itibariyle hayvanlardan pek çok farklıdır. En kaba vahşilerin bile kaşlarının yayları en müterakki maymunlarınkinden pek az çıkıktır. Çenelerinin uzunluğu da daha azdır. İnsana en ziyade yakın görülen bir hayvanın müstehasesinin (fosillerinin) çenesi üzerinde yapılan tetkik neticesinde bu hayvanda nutkun mümkün olmadığı sabit olmuştur. Saniyen hayvanatta şuur,

İSLAM AKAIĞI

his hayal gibi şeylerin mevcudiyeti onlarda bir nevi zihnin mevcudiyetine delalet ederse de bu, asla insanın zihni gibi, kemale haiz değildir. Hatta Dekart, hayvanlarda zihniyetin mevcudiyetini bilkülliyeye inkâr etmiştir.

Mamafih insan akla maliktir. Bu sayede kâinatın ulviyat ve süfliyatını idrake, külliyyat-i umuru tefekküre kadir olur. Hayatî arızalara mukavemet etme çarelerini bulur. Hem kendini bilir, hem de kendini çevreleyen âlemi keşfeder. İlimleri tedvine muvaffak olur; diyanet ve medeniyet fikrine malik bulunur. Hayvanlar ise bu gibi şeylerden ebediyyen mahrumdurlar. Hayvanatın bütün ahvalini tahlil ve beyan için „İlmün nefsi infiali“ kâfidir. Çünkü, hayvanatın bütün ef'al ve harekâtı şuuraya ait infial hallerinden ibarettir. Halbuki insanların ef'alini, tecrübî zatiyyeleriyle tezahür eden halleri tahlil ve beyan için „İlmün nefsi teemmüli“ye de ihtiyaç vardır. Zira insanların, ahval ve harekâtının bir kısmı infialî hallerden olduğu halde diğer bir kısmı teemmüli hallerden ibarettir.

Şunu da ilave edelim ki, bu iki halat arasında ki farkı güzelce anlamak için „İlmün nefse“ (psikolojiye) başvurmak lazımdır. Ancak şunu arzedelim ki, biz elimize aldığımız bir kitabı kendimizdeki kabiliyetlere binaen hemen okuruz. İşte bu, şuurî ve infialî hallerdir. Bununla beraber okuduğumuz şeylerin kökünü tefekkür ve bu hususta zihnen inceleme yaparız ki, bu da bir teemmül halidir.

Sözün neticesi: İnsan ile hayvanat arasında sureten ve sireten bir çok farklar vardır ki, bu hal, bunların başka başka nevilerden ibaret olup, insanların müstekillen yaratılmış olduğuna şahadet eder. Hilafına itikad etmek için ve insanların da tekâmül kanununa göre meydana geldiğini ve kendisine en yakın ceddin maymun olduğunu kabul etmek demek, beşer nev'inin mahlukât arasındaki yüksek mevkiinden gaflet etmek ve insanların maddî ve manevî mükemmeliyyetinden habersiz olmak gerekir.

Darwin nazariyyesine taraftar olanlar, hakikatleri değiştirmişlerdir:

Eski zamanlardan beri bir kısım muzir şahıslar zuhur etmiş ve etmektedir ki, bunlar ilim ve hikmet postuna bürünerek, insanlığın yüceliğe meyyal olan ruhunu öldürmek isterler; kendileri bu yüksek ruhtan ve insan meziyyetinden mahrum oldukları için başkalarının da öyle olmasını arzu ederler. Bunlar kendi batıl fikirlerini âleme kabul ettirmek için her türlü esbaba tevessül eder, fennî kanunları değiştirmeye bile cüret ederler. İşte Alman muallim (Ernest Hegel) de bunlardandır.

Hegel, Darwin faraziyyesine fennen ve ilmen kabul edilmiş bir katıyyetle bakmak istemiş, uzvî (organik) âlemlerin teşekkülatı hakkında öyle kat'î bir lisanla mütalaada bulunmuştur ki, bu hal bütün fen erbabının hayret ve hiddetini mucib olmuştur.

Bu muallime göre, bütün âlem-i uzviyyetin esası „**Batiliyüs**“ denilen ibtidaî hüveyne (hayvancık)tır. Bilumum nebatat ve hayvanat bu ibtidaî hüveynenin tekemmülâtından neş'et etmiştir. Binaenaleyh, insan dahi, aynı hüveynenin en mütekâmil bir neticesidir. Darwin, hiç olmazsa ilk hücreyi (küçük hücreyi) hayvaniyyenin Allah tarafından yaratıldığını kabul ediyordu. Hegel ise bunu da kabul etmemiş, hayatın menşeinin mihaniki (mekanik) bir surette kendi kendine hasıl olmak üzere izaha cüret etmiştir.

Hegel, bu felsefî nazariyyesine fennî bir hakikat rengini verdikten sonra insanlar hakkında bir „neseb seceresi“ tertib ediyor; insanı, asıl dedesi olan hüveyniyeye ulaştırmak için bir çok ara vasıtalar uyduruyor. Birçok kuyruklu ve kuyruksuz maymunları gündeme getiriyor, insan ile ilk hayvanî hücre arasında yirmiiki nesle ait mertebe bulunduğunu söylüyor. Fakat bu silsileyi teşkil eden hayvanattan bir kısmının tabiat eliyle ifsad ve imha edilmiş olduğunu da itiraftan çekinmiyor. Bununla beraber bu silsileyi yine de inkitaa uğratmıyor: Hlçbir eser bırakmayan bu hayvanları heyâlan icad ederek meydana çıkarıyor. Bu suretle de hayvanî silsile, arada fasıla bulmaksızın

İSLAM AKAIĞI

ilk hüveyneye ulaşmış oluyor.

Hegel, insanın silsile-i nesebindeki vasıtaları ikmal için hayal hanesinde icad ettiği hayvanlardan bahsediyor; bunların buldukları devirleri pek mükemmel bir şekilde tasvire çalışıyor. Öyle bir halde ki, sanki, bu hayvanları görmüş, onlarla beraber yaşamış, onlarla beraber yemiş içmiş!.. Bu husus, insanın yakın dedesi addedip (Antropoid) ismini verdiği kuyruksuz muhayyel maymunun itiyadı ve meşretinin tarzı hakkında o derece kati mâlumat veriyor ki, sanki senelerce bu hayvan ile beraber yaşamış!..

Halbuki tabakatülarz, mükevvenat-i kadime ilmi (eski mükevvenat ilmi) böyle bir hayvan kaydetmiyor. Acaba Hegel, bu hakikatlara nasıl vakıf olmuş? Bu babdaki kat'i beyanatını isbata mecbur değil mi? Evet, mecburdur. Fakat bu, mümkün mü?.. Asla!.. Bir kere bu hayvanattan bir çoğunun kalıntıları, müstehaseleri geçmiş devirler yer tabakalarında bile bulunmuyor. Bunu kendisi de itiraf ediyor. Haydi bulunmuş olsun, bununla bu hayvanatın yekdiğerinden teselsülen neş'et etmiş olduğu nasıl kestirilebilir? Fakat Hegel gibi muktedir bir hayvanat muallimi bundan aciz kalır mı hiç?! Hayal gücü var olsun!.. Bir kere kendi nazariyesini, fenni tecrübelerle müstenid etmiş gibi gösteriyor ya! İşte bu kâfi! Artık bir taraftan fennî hakikatları tağyire çalışıyor bir taraftan da kuyruklu maymunlardan bir kısmının rüşeymini, insana benzeyen (Jibon) maymunu rüşeymi diye kitabına dercediyor. Diğer hayvan resimlerinin birçok taraflarını dahi, kendi faraziyyesine hizmet edecek surette tağyir ve tebdile cüret ediyor. Fakat, böyle yapıyor da çaresiz mi kalıyor? Hayır!.. Her taraftan tabiiyyun ilim adamlarının muaheze ve hücumlarına mâruz kalıyor; her taraftan yediği ilim yumruğunun karşısında suçunu itirafa mecbur kalıyor; batıl fikrini terviç için fennî gerçekleri tağyir ve birçok rüşeym resimlerini tebdil ve bu suretle yalancılığı, sahtekârlığı irtikâb ettiğini âlenen ikrar ediyor.

Hegel, bu sahtekârlığı yüzünden kendi mevkiini kaybettiği gibi, Darwin mesleğine de öldürücü bir darbe indirmiştir...

İşte görülüyor ya!.. Asrımızın feylasoflarından, ilmî hayat ulemasından sayılan, binlerce ilim ve irfan talibinin zihnî terbiyesine hizmet etmek iddiasında bulunan nice öğretmenler (!) ilim ve fen adına nice hezeyanlar irtikâb ediyor, nice cinayetler ve küfürler savuruyor!.. Bununla da yetinmiyor kâinatın ve bu arada insanın yaratıcısını inkârâ sapıyor ve müslümanların din ve inançları aleyhinde âlenen konuşuyor!.. Hem de bir hiç uğruna!..

Bu gibiler hakkında, „**Eğer utanmazsan dilediğini yap!**“ demekten başka çare yoktur.

Tarihe baktığımızda görürüz ki:

Tarih boyunca bütün peygamberler, insanı, insan olarak târif edegelmişlerdir. Buna mukabil, bir İngiliz çıkıyor, insanın hayvan olduğunu ilan ediyor! Bu suretle bir taraftan insanoğlunun şerefini ayaklar altına alırken diğer taraftan da ilim adına cinayetin en büyüğünü irtikâb ediyor.

Bazı emare ve alametlere bakarak, böyle bir hükme varan Darwin'in ne derece mâzur sayılabileceği bilinmez ama, ortaya attığı bu sakat nazariye, din hayatında derin yaralar açmıştır. İnsanlığın hayatına kasdetmek için fırsat bekleyen yahudi şeytanları, Darwin'in bu görüşü ortaya attıktan sonra cirit atmaya başlamışlardır. Yahudi protokollarında şu yazılıdır:

„Darwin yahudi değildir. Fakat, biz onun nazariyelerini geniş çapta yaydık. Dini yıkmak için, bu nazariyyeyi en tesirli silâh olarak kullanmasını bildik...“

Halbuki insan nerede, maymun nerede?! İnsanla hayvan arasında kapatılması mümkün olmayan uçurumlar vardır. Şu da bilinmeli ki, ilmî araştırmalar; insanın nefsi, ruhî ve aklî meziyyetleri şöyle dursun, biyolojik bakımdan bile insanın öteki hayvanlardan ayrıldığını isbat etmiş ve ortaya koymuştur. İnsanlar, biyolojikman hayvanlardan aşağı ise de psikolojikmen çok yukarlardadır. Bir kere, tabir ve teşbih caizse, hayvanlar önce yetiştirilip sonra dünyaya gönderilir. Hayattaki fonksiyonu ne ise, ibate ve iaşesi nasıl temin edilecekse, bu hususlar daha dünyaya gelmeden önce ona öğretilmiş, belletilmiş, dost ve

İSLAM AKAIĞI

düşmanı kendisine tanıtılmıştır, İnsana gelince; o talim ve terbiyesini, kâr ve zararını, dost ve düşmanın, oturup kalkmasını, hasılı insanlığını öğrenmek ve yapmak üzere bu dünyaya gönderilmiştir. O halde insanı, dünya hayatı yetiştirecek, saadet veya felaketini kendi eliyle kendi hazırlayacaktır. İlim adamlarının tesbitine göre, hayvanlarda nev'i ve sınırlı idrak vardır. İnsanda ise sonsuz denecek kadar şahsî idrak vardır. Bir inek danasını, bir koyun kuzusunu koklayarak tanır ve bağına basar. Keza bir tavuk düşünün, civcivlerini korumak üzere köpek ve kediye saldırmada, hayatını tehlikeye atmadan tereddüt etmez. Bir bal arısı düşünün, duyurgasiyle dostunu tanıyıp ona yol verirken, düşmanını tanır ve ona saldırır, kovanın kapısından içeri girmesine mani olur ve onunla mücadele eder... Bir karıncanın yaptığını bir mimar, ancak yirmi yaşında iken yapabilir. Bir civciv yumurtadan başını çıkarır çıkarmaz saman çöplerini gagasiyle kakmaya ve yoklamaya başlar. Kediye görünce annesine doğru kaçır ve ona sığınır. Çünkü annesinin dost, kedinin düşman olduğunun ilmini daha dünyaya gelmeden bellemiştir. Yeni doğan bir dana veya bir kuzu, bir iki saat sonra ayağa kalkar, annelerinin bacakları arasındaki memeyi bulur ve onu emmeye başlar. Halbuki bir insan yavrusu; bir dananın, bir kuzunun ve bir civcivin yaptığını ancak birkaç sene sonra yapabilir.

Keza; bir maymun yavrusu annesinden doğar doğmaz, harekete geçer, ayağa kalkar, annesinin memesini arar, bulur ve emmeye başlar. Halbuki insanın bu davranışları yapabilmesi için senelerin geçmesi lazım! Basit bir misal daha: İhtiyarlıkta saçların ağarması, insana mahsus bir keyfiyettir. Bu hayvanlarda genellikle görülmez!..

Ve netice:

Darwin'in ileri sürdüğü görüş esasen bir ilim değil, bir nazariyyedir. Hem de çürük bir nazariyye. Hakikat olduğunu değil, çürük olduğunu isbat için ortada bir çok deliller vardır. Yukarıda bir kısmına işaret ettik. Daha nice delilleri ileri sürülebilir. Fakat biz bu kadarı ile yetiniyor ve diyoruz ki,

maymunla insanı bir hizaya getirmek, onları bir zincire bağlamak ve aynı soydan geldiklerini söylemek mümkün değildir. Hem ilme ters düşer, hem de gerçeğe!.. O halde insan insandır, hayvan da hayvandır. Bunları birbirine karıştırmak aklen de, ilmen de, dinen de yanlıştır. Böyle bir fikre sahip olmak, böyle bir iddiada bulunmak ancak maymunlaşmış olanların şanına yakışır.

3- İctimaî târif:

Bu târifin mümessili Dürkeim'dir. Dürkeim'a göre insan, içinde yaşadığı cemiyetin ve çevrenin adamıdır, kuludur. İnsanoğlunun bütün duyuş, düşünüş ve davranışları cemiyetten gelir ve cemiyete gider; insana yön veren, insana din ve ahlak kaidelerini icad ve telkin eden, içinde yaşadığı toplumdur, cemiyettir. İnsan, kendisini de çevresini de cemiyetin gözlüğü ile görür, herşeyi ve her işini cemiyetin ölçüsüyle ölçer...

Dürkeim, bu görüşüyle cemiyeti putlaştırmıştır; insanı, putlaştırdığı cemiyete kul yapmak istemiştir. Binaenaleyh, insanın ferdiyet ve şahsiyetini öldürmüş, elinden hürriyetini alarak onu robot haline sokmuştur.

İşte bu hata ve bu mahzurlarına binaen, aslen yahudi olan Dürkeim'in görüş ve düşüncelerini kabul etmiyor, ezip suyunu içmesi için kendisine iade ediyoruz.

4- Cinsî târif:

Baş temsilcisi Freud'dur. Freud'un târifine göre, insan, cinsî arzularının kuludur. İnsana hakim olan ve onu sevk ve idare eden akli değil, behimî arzularıdır. İnsanoğlunun bütün davranışlarının ve bütün değerlendirmelerinin kaynağı şehvetidir. Söz, fiil ve hareketleri şehvetinden gelir, şehvetine gider.

Freud, insanı bir adî hayvan gibi tasavvur etmekle kalmamış, aynı zamanda bütün hareketlerinde onu, cinsî arzularının hakim olduğu mülevves bir hayvan şeklinde târif etmiştir. Daha doğrusu, yahudi asıllı olan Freud, insanın, affedersiniz, belden aşağısını putlaştırmış, insanı bu puta kul yapmak istemiştir.

Bu görüşün sapıklığı meydandadır. Bu adam insanı o kadar

İSLAM AKAIĞI

küçülmüş ki, aklını şehvetine hakim kılacağı yerde, şehvetini aklına hakim kılma küçüklüğüne düşmüştür.

Bu itibarla Freud'un insan hakkındaki târifini kendisine reddediyoruz.

5-Maddî târif:

Bu târifin temsilcisi de koministlerin babası Karl Marks'tır (1818-1883). Karl Marks'a göre insan midesinin kuludur; para ve malın esiridir. Tarihteki hadiseler, harpler ve darbeler hep boğaz kavgasıdır, hep lokmadan doğmuştur. Maddî değerler manevî değerlerin kaynağıdır. Yani mana maddeye bağlıdır. Ortada sabit hak ve adalet diye birşey yoktur. Bunlar arızî şeylerdir; zaman ve mekâna göre değişir. Din diye ahlak diye kati ve kesin bir ölçü yoktur. Bunlar maddeye ve mideye bağlı olan şeylerdir ve uydurmadır. Esasen din, afyondur, zehirdir. Onu yok etmek lazımdır.

Kominizm felsefesini ortaya atan bu yahudi, sapıklığın en çirkin örneğini vermiştir. İnsanı putlaştırdığı maddeye ve mideye kul yapmıştır. Bu, insan hakkında şeni bir iftiradır, haksız ve isabetsiz bir târifdir. Binaenaleyh böyle bir târifi asla kabul edemeyiz. Esasen bu felsefe; insan ruhuna, insan tabiatına, insan hayatına aykırıdır. Böyle olduğu için ömrü çok kısa olmuştur. Elli-altmış sene ancak ayakta durabilmiş, kısa zamanda içinden yıkılıp gitmiş ve tarihin çöplüğüne atılmıştır.

İşte; bütün bu görüş ve felsefe sahipleri; insan varlığını ve dünya hayatını tahlil ve târif ederken, ruha hiç yer vermemişlerdir.

Madem ki böyledir; ya neden insanın yeryüzünde yaşayış şekli hayvanlarınkinden başkadır. İnsan da, şayet bir hayvan ise, neden mücadelesinde ve müdafaasında dişini, pençesini, boynuzunu kullanmıyor da sopa ile, silâh ile, atom ile savaşıyor? Hayvanlara bir bakın ki, yaratılış ne yapmış? Öteki varlıkları hayat mücadelesine tek başlarına katılabilecekleri şekilde hazırlamıştır. Bunların kimisine keskin pençeler, kimisine keskin dişler vermiş, kimisine süngü gibi boynuz vermiş, kimini de şiddetli soğuklara karşı kalın kürklerle donatmıştır. Buna karşılık

insanı hayat mücadelesine, tabii bir vasıta vermeden dünyaya getirmiştir. İnsan; ancak cemiyet halinde yaşayacak, hayatta muhtaç olduğu bütün vesaiti sun'î olarak temin edecektir, etme gücüne sahiptir de...

Evet; bu yönden de insanla hayvanlar arasında büyük farklar vardır. Bununla beraber, insan da hayvan soyundan gelmiş ve hayvanlık zincirinin bir halkası olmuş olsaydı, neden o da hayvanlar gibi, mağaralarda, ağaç kovurlarında, dağbaşlarında yaşamıyor da teknik ve estetik binalarda yaşıyorlar. Neden hayvanlar gibi, her önüne gelen et, ot ve saman gibi şeyleri yemiyorlar da hububatın, meyvelerin leziz ve nefsinin yiyorlar. Üstelik bunları pişirerek daha latif bir hale getiriyorlar...

O halde bütün bunları nazari itibara alırsak, insan nevinin başlı başına bir varlık olduğunu, doğrudan doğruya insan olarak yaratıldığını ve hatta insanı hayvanlarla mukayese etmenin bile caiz olmadığını görürüz. Ve ayrıca insan, nevî şahsına munhasır bir yaşayış tarzına sahip olup onu hayvanlar mefhumuna katmak mümkün değildir. Zira bütün bu varlıklar insan için, insana hizmet için yaratılmışlardır. İnsan ise, yaratanına kul olmak için meydana getirilmiştir. Canlı-cansız varlıklar insana hizmet edecek, insan da Rabb'ine kul olacak, ibadet ve ubudiyette bulunacak, bu arada Allah'ın mülkünde yaşayacak, Allah'ın verdiği emir ve yasaklara göre, koyduğu nizam ve intizama göre dünyayı ihya ve imar edecektir. Nitekim aşağıda bunları göreceğiz.

Bu itibarla insan denen varlığa hayvan gözüyle bakmak ve bu açıdan onu târif ve tahlil etmek fahiş bir hatadır. Gerçekleri görmemenin ve bilmemenin bir neticesi ve cahiliyyetin tâ kendisidir.

6- Dinî târif:

Herşeyi gerçek manada ve etrafiyle târif ve beyan eden Kur'an-ı Kerim'e baktığınız zaman, insan ve insanın târifi, bambaşka olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki:

„İnsan; Allah'a halife olmak üzere yaratılan, kâinat bütün nimetleriyle hizmetine verilen ve Allah'a kul olmak

İSLAM AKAIĞI

vazifesiyle vazifelendirilen bir varlıktır.“

İşte; insanımız bilmeli ki, insanın târifi budur! Efradını cami, ağyarını mani târif böyle olur, insanı bütün veche ve cepheleriyle tasvir etme ancak bu şekilde olur ve nihayet, insan problemi ancak bu tarzda çözüdür, hallü fasledilir...

Târifin tahlil ve tefsiri:

Görüldüğü üzere târifte üç unsur var, üç madde var:

- 1- İnsanın halife oluşu,
 - 2- Kâinat, bütün nimetleriyle emrine, hizmetine verilışı,
 - 3- İnsanın, Allah'a kul olma vazifesiyle vazifelendirilmiş olması.
- Bundan sonra bu üç unsur ve bu üç madde üzerinde delilleriyle, misalleriyle duracağız:

1- İnsanın Halife oluşu:

Evet, insan halifedir. Hem Allah'ın halifesidir. Halife ne demektir? Ve Allah'ın halifesi ne manasına gelmektedir?

Halife demek, naib demek, vekil demektir. Bir başkasının işlerini onun adına ve onun ismine yürütmek, icra etmek demektir. Başka ifade ile; yapacağı işi ve tatbik edeceği icraatı kendi namına değil, halifesi ve vekili bulunduğu zatın namına, adına yapan, icra eden kimse demektir. Aynı zamanda birer devlet reisi olan Hulefa-i Raşidin'e de halife ismi verilir. Zira bunlar da dinin tebliğatını yapmada, şeriat'ı icra etmede ve devlet işlerini yürütmekte Allah Resülü (s.a.v.)'e halef olmada, yerine geçip yaptığı işleri yapmada ve devam ettirmede ona neyabet ve vekalet ettikleri içindir ki, onlara ve müteakib devlet reislerine „**Halife**“ ismi verilmiştir.

İnsanoğlu, dünyada Allah'ın (emirlerini tebliğ ve infaza memur) halifesidir. İnsan aynı zamanda dünya hayatını geliştirip yükseltecek, her sahada güzelleştirip, güzelliğinden ve nimetlerinden faydalanacaktır. Ama her işi Allah adına ve O'nun ismiyle yapacaktır.

Neyabet ve hilâfet (yani vekâlet) üç şekilde olur:

- 1- Asıl kayıp olmuşta onun işlerini görmek üzere onun yerine biri vekil tâyin edilmiştir.
- 2- Asıl yapacağı işleri yapmaktan aciz olduğu için kendisine

bir vekil tâyin edilmiştir.

3- Sırf naibine, vekiline şeref bahşetmek ve ona ikramda bulunmak gayesine ma'tuf vekil tayin etmek ve bu suretle onu şereflendirmek, ona makam ve mevki vermek...

Biz burada „Halife“ derken üçüncü manayı kastediyoruz; Cenab-ı Hakk'ın, insanı kendisine halife tâyin etmesi bu kabildendir. Yoksa; Allah, kayıp olmuş da veya aciz kalmış da kendisine vekil ittihaz etmiş veya edilmiş manasında değil. Belki sırf insana şeref vermek, ona ikram etmek gayesine binaen onu halife ediniyor ve edinmiştir. Ve bu itibardır ki, insan mahlukâtın en kerametlisi, yaratıkların en şerefliyi bulunuyor.

Bu tarihi hakikatı Cenab-ı Hak, Bakara Suresi'nin 30. ayetinde şöyle anlatır:

„Ey Adem oğlu! Düşün ki: Rabb'in meleklerle şöyle demişti: Ben yeryüzünde muhakkak bir halife yaratacağım! Melekler: 'Ya Rabb'i! Orada fesad çıkaracak ve kanlar akıtacak bir mahluk mu yaratacaksın? Biz ise hamd ederek Seni tesbih ediyor, seni takdis ediyoruz' dediler. Cenab-ı Hak da onlara: '(Hayır) Ben, sizin bilmediklerinizi bilirim!'“ diye buyurdu.

Evet; bu ayet-i kerime, insanın halife olmak üzere yaratıldığını ifade etmektedir. Bu bir naklî delildir. Aklî delillerimiz de vardır:

1- İnsanın gerek vücut yapısı, gerek sahib olduğu kabiliyetler halife olduğunun, şerefli bir varlık olduğunun âşikâr bir nişanesidir. Düşünüyor, düşündüğünü dile getiriyor, dile getirdiğini yazı ile tesbit ediyor... Boyu-posu yerinde, uzuvları birbirine uygun, hele hele yüzündeki güzellik her tasavvurun üstünde!.. Bu hususu Cenab-ı Hak Tin Suresi'nde şöyle ifade ediyor:

„Yemin ederim ki; Ben insanı en güzel bir şekilde yarattım...“
Evet, İnsan „Ahsen-i takvim“ vafına sahiptir, maddî-manevî her yönüyle mükemmeldir, eksiği gediği yoktur. Hayvanlar genelde dört ayak üzere yürürken, o iki ayağı üzerinde dimdik olarak yürür, hayvanlar gıda maddelerini genelde ağızlarıyla alırken, o, eliyle tenavül eder ve eğilme ihtiyacını hissetmez,

İSLAM AKAİDİ

sapların buğdayını kendine ayırırken, samanını hayvanlara ayırır, keza; meyveleri kendisine ayırırken, otları ve yaprakları hayvanlara bırakır...

2- Ahsen-i Takvim üzere yaratılan insana, Cenab-ı Hak, iradesinden ve kendi kudretinden irade ve kudret vermiş ve kendi sıfatlarından ona bazı selahiyetler tanımış ve bineanaleyh kendine izafeten onu, mahlukât üzerinde bir takım tasarrufata sahib kılmıştır. İnsanoğlu, bundan böyle halifesi bulunduğu Allah adına ahkâm icra edecek, O'nun kanunlarını yine O'nun adına yürütecektir. Fakat, bütün bu hususlarda kendini asıl addederek ve bizzat kendi namına değil, halifesi ve vekili bulunduğu Allah adına ve O'nun namına hareket edecektir.

İşte bu hikmete binaendir ki, müslümanlar meşru işlerini yaparken; mesela abdest alırken, bir binanın temelini atarken, bir kitabı okumaya başlarken, sofranın başına otururken veya bir hayvanı boğazlarken Besmele çekerler, Rabb'lerinin ismi celili'ni zikrederler ve bu suretle bütün bu hareketlerini Allah adına, Allah hesabına, O'nun emir ve tavsiyelerine göre, O'nun izin ve müsadeseine göre icra ettiklerini ifade ve isbat ederler.

Keza; işlerini bitirirken de veya sevinç verici bir haber alırken de „**Elhamdülillah**“ diyerek, o husustaki medh ve senanın, muvaffakiyet ve takdirin Allah'a mahsus olduğunu, O'nun irade ve inayetiyle hasıl olduğunu kabul ve itiraf ederler ve bu suretle şükreder ve nimetbilir olduklarını ifade ve isbat etmiş olurlar...

Keza; Başlarına bir musibet, bir bela geldiğinde veya üzücü bir haber aldıklarında da „**Hepimiz Allah'ın kuluyuz, bizi yaratan O'dur, emir, irade O'nundur, mülk ve melekût O'nundur, bizi dünyaya getiren O'dur, ahirete götürüp huzuruna çıkaracak da O'dur...**“ demek suretiyle de başlarına gelen bela ve musibetlerin O'nun irade ve nezaretinde vuku bulduğuna inanır, rıza gösterir ve teslim olduklarını ifade ederler...

Kur'an şöyle der:

„O, sabredenler ki, kendilerine bir musibet isabet ettiğinde, biz Allah'ın (kuluyuz) ve O'na döneceğiz derler.“

(Bakara, 156)

Esasen Allah adıyla başlamayan ve O'nun hamd ve senasıyla bitmeyen işlerde hayır ve bereket yoktur. Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur:

„Her meşru iş ki, Besmele ile başlanmamıştır, o iş güdüktür, hayırsızdır, bereketsizdir.“ (Beyhaki)

şöyle de denmektedir:

„Kul, aslında şu üç şeye dikkat etmelidir: Zikir, fikir, şükür. İşin başında mesela: Yemek yemeye başlarken zikir yapmalı yani Besmele çekmelidir. O işe devam ederken, mesala yemek yemeye devam ederken o nimetleri ve o nimetleri vereni tefekkür etmeli, O'nun in'am ve ihsan sahibi olduğunu düşünmeli ve öyle bir hava içinde devam etmelidir. Keza; sonunda da şükretmeli ve **„Elhamdüllillah“** demeli ve ondaki nimet ve muvaffakiyetin Rabb'isinden geldiğini itiraf ve kabul etmelidir.“

Demek oluyor ki, insan bir kuldur, Allah'ın kuludur; İnsan bir makam sahibidir, hilâfet makamı onundur, ona verilmiştir; yapacağı işleri kendi adına değil, halifeliğini aldığı Rabb'i adına ve O'nun namına yapacaktır. Gurur ve kibre kapılmayacaktır; O'nun ismiyle başlayacak, O'nun büyüklüğünü, azamet ve kudretini tefekkür ede ede devam edecek ve O'na hamd ve sena ile şükür ve teşekkür ile bitirecektir.

İkinci unsur:

İnsanın târifindeki ikinci unsur ve ikinci madde ise, kâinatın, bütün nimetleriyle insanoğlunun emrine ve hizmetine verilmiş olması.

Evet; herşey insan için, insana hizmet için insanın ihtiyacını gidermek için yaratılmıştır. Ve herşey; canlı-cansız herşey, onun halifeliğini tanımış, kabul etmiş ve O'na bey'at etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de bu babda yüzlerce ayet vardır. Biz burada sadece bir kaçına işaret edeceğiz:

a) „O, yeryüzünü size bir döşek, göçü de bir bina kıldı ve gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere ürünler meydana getirdi.“ (Bakara, 22)

İSLAM AKAIĞI

b) „Gökleri ve yeri yaratan, yukarıdan indirdiği su ile size yiyecek olarak ürünleri yetiştiren, denizde yürümek üzere gemileri, nehirleri daimi olarak yörüngelerinde yürüyen ay ve güneşi, gece ile gündüzü sizin emrinize veren Allah'tır.“ (İbrahim, 32-33)

c) „Kudretimizle kendileri için hayvanlar yarattığımızı görmezler mi? Onlara sahip olmaktadırlar. Onları kendilerinin emrine verdik. Artık onların bir kısmına binerler, bir kısmının etinden yerler...“ (Yasin, 71-72)

d) „Alimellah, insanoğluna keramet verdik, onu şereflendirdik de onu kara ve deniz vasıtalarına bindirdik...“ (İsra, 70)

e) „Yerde olanların hepsini sizin için yaratan O'dur...“ (Bakara, 29)

f) „Kendisinden isteyebileceğiniz herşeyi size vermiştir. Öyle ki, Allah'ın nimetlerini sayacak olursanız bitiremezsiniz...“ (İbrahim, 34)

g) „Göklerde ne varsa, yerde ne varsa, hepsini sizin emrinize vermiştir...“ (Casiye, 13) Ayet-i kerime'lerde görüldüğü üzere; cansız varlıklar, bitkiler, hayvanlar, nehirler ve denizler, geceler ve gündüzler ve bilcümle bütün yerdekiler ve göktekiler insanın emrine verilmiş, onun hizmetine açılmış ve onun namı hesabına dönüp dolaşmaktadırlar.

Hatta şerefli varlıklar olan melekler bile insanın halifeliğini kabul etmiş ve ona bey'at etmek üzere tazim secdesini yapmıştır. Kur'an-Kerim'de bu hakikat şöyle ifade edilir:

„Bir vakitler, biz Allahü Azimüşşan meleklerle şöyle emir verdik: „Haydi Adem'e secde ediniz!“ Bunun üzerine bütün melekler secde ettiler. Yalnız İblis müstesna! O dayattı ve kâfirlerden oldu.“ (Bakara, 34)

Bu emre uyan melekler, Adem'in şahsında insanın halifeliğini, büyüklüğünü kabul etmiş hürmet ve tâzim secdesini yapmıştır. Yalnız iblis, kibirlenerek bu emri tanımamış ve insanın büyüklüğünü kabul etmemiştir. Bütün melekler, secdeye giderken o dimdik ayakta kalmıştır.

Fakat ey insanoğlu! Unutma ki, senin Şerefini, faziletini ve halifeliiğini kabul etmeyen Şeytanın bu hali yanına kalmış mıdır? Hayır, kalmamıŐtır! Mel'un olmuş, merdud olmuş va ebediyyen kovulmuŐtur.

Ey insanođlu! Őerefini kabul etmeyen, sana hürmet ve tazim secdesini terk eden iblis, mel'un ve merdud olursa, ya bir insan dűŐünün ki, kendisini halife tayin eden ve herŐeyi emrine veren Allah'ı tanımaz, O'na ibadet ve ubudiyyet secdesini yapmazsa hali ne olur? Őeytan gibi olmaz mı?!.

Üçüncü unsur:

İnsanın târifini oluŐturun üç unsur olduğunu gördük. Bunlar; insanın halife oluşu, bütünlü nimetlerin onun eline ve emrine verililiŐi, üçüncüsü de asıl görevinin Yaratan'ına kul oluşu. Birinci ve ikinci unsuru gördük. Bu sayıda da üçüncü unsuru göreceğiz.

Evet; insan, Allah'a kul olma göreviyle görevlidir. Hem asıl görevi budur ve bunun için yaratılmıştır ve bunun için dünyaya getirilmıŐtır ve bunun için bütünlü nimetler eline ve emrine verilmiştir ve yaratılışın asıl gayesi ve hedefi budur. Bundan başka değildir... Rabb'ülâlemin Hazretleri Kur'an-ı Kerim'de Şöyle der:

„Ben, cinleri de insanları da (başka bir iş için değil) ancak kendime kul olmaları için yarattım.“ (Vezzariyat, 56)

Evet; önemine binaen tekrar ediyorum: Hayatın manası, yaratılışın gayesi, insanın Allah'a kul olması, O'na ibadet ve ubudiyyette bulunmasıdır. Yoksa bazılarının zannettikleri gibi, yemek içmek, gezip-tozmak değildir. Şu veya bu da değildir. Allah'a ve onu yaratana kul olmaktır. Hilâfet makamı bunun için vardır, kâinat ve nimetleri bunun için vardır, gece ve gündüz bunun için vardır, ay ve güneş bunun için vardır, hava ve su bunun için vardır, akıl ve ruh bunun için vardır, madde ve mâna bunun için vardır, cennet ve cehennem bunun için vardır. Kitaplar bunun için gelmiŐler ve peygamberler bunun için gönderilmıŐlerdir...

Evet, bütünlü peygamberler (salât ve selam üzerlerine olsun!) bunun için gönderilmıŐlerdir ve bu noktadan hareketle; millet

İSLAM AKAIĞI

ve ümmetlerine Şunu, Şu hakikatı ilk önce ilan etmişlerdir ve demişlerdir ki:

„Ey kavmim ve ey milletim! Allah’a ibadet ediniz, O’na kul olunuz! Zira sizin için O’ndan başka ilâh yoktur, O’ndan başka Rabb yoktur, O’ndan başka rızık veren yoktur, O’ndan başka öldüren ve diriltten yoktur; mülk O’nundur, melekut O’nundur, dünya O’nun, ahiret O’nundur. Söz O’nun, kanun O’nun. Zira O (Rabb), siz kulsunuz. O, emredecek, siz de yapacaksınız!..“

Biliniz ki; insanın oturduğu makam ve bulunduğu mevki, bir taraftan kendisine hak ve selahiyet tanırken bir taraftan da ona bir takım vazifeler yüklemektedir. İnsan, bu yüksek makama getirilmiŐ olması dolayısıyla herşeye hâkim oluyor, herşey hakkında söz sahibi oluyor, kâinat ve eşya üzerinde icraat ve tasarrufatta bulunuyor.

Ve gine bu sebepten dolayı, kendisine mühim vazifeler tahmil edilmiş, göklerin, yerin ve dağların tahammül edemediği mesuliyetler altına girmiŐtir. İŞte bu vazife ve bu mesuliyetlerin veciz bir ifadesi „Allah’a kul olma“ ifadesidir. Ve aynı zamanda bu ifade yani, kulluk ifadesi son derece Şerefli, son derece faziletli ve son derece bereketli bir tabirdir. Evet; bir kimsenin çıkıp da **„GöŐünü gere gere ben bir kulum, hem Allah’ın kuluyum; O, benim Rabb’imdir O, emredecek ben de O’nun emrini yerine getireceğim; yap deme O’nun hakkı, yapma da benim görevimdir! Zira O’na kul olmaktan Şeref ve gurur duyarım, huzur bulur, saadete ererim, rızasını kazanır, cennetine girerim!..“** demesi kadar daha üstün ve daha medenî ve insanî bir söz olabilir mi?!

İŞte kâinat; bütün nimetleriyle insan için, insana hizmet için yaratılmış olduğu gibi, insan da Allah’a kul olmak, O’na ibadet ve ubudiyette bulunmak için vardır ve yaratılmıştır. Hayatta insanın asıl vazifesi budur. Yemek-içmek, yatmak-kalkmak ve bunları temin için çalışmak asıl vazifesi değil, asıl ve ulvî vazifesinin vasıtalarıdır, asıl ve yüce vazifesinin yapılmasına imkân veren vesile ve Őartlarıdır. Ve bu arada Şunu da ifade

edeyim ki, bu dünyevî çalışmalar, asıl vazifeye yani Allah'a kul olmaya vesile ve vasita oldukları müddetçe değer kazanır, ibadet vasfını alır ve sağ deftere yazılır.

Bilinen bir gerçektir ki, her nimetin ve her iyiliğin bir şükürü ve şükranesi vardır. İnsanın hayatta mazhar olduğu sayısız nimetlerin şükürü ve şükranesi de **„Allâh'a kul olmak ve ibadet vazifesini yapmaktır.“**

Tekrar ediyorum: İnsanın târifinde üç şey gördük; Halife oluşu, bütün nimetler eline verilmesi, vazifesinin Allah'a kul olmaktan ibaret oluşu.

Bu üç meziyyetten birincisi ve ikincisi insanın kendi emeğinin mahsulü değildir, kendi elinin kazancı değildir. Bunlar sırf Allah'ın insana bahşettiği birer lütufudur. Yani; insan çalışmış, çabalamış da bu makamı ve nimetleri hak etmiş değil, bunlar kendisine vehbî olarak verilmiştir. Ancak, bundan sonraki çalışmasıyla, asıl vazifesini yapmasıyla o makama layık olduğunu, nimetlere şükretmesiyle de o nimetlere ehil olduğunu isbat edecektir.

O halde insanoğlu asıl vazifesini yaparsa, asıl görevini yerine getirirse, bu arada bilhassa indirdiği ve gönderdiği kanunları kabul ve tasdik eder, uygulama safhasına koyarsa ve O'ndan başka kanun koyucusu tanımaz, kanun koyma cüretini gösterenleri tekfir eder, kendilerinden nefret duyarsa ve yine bu arada bilhassa günde beş vakit namazını kılar ve namazının her rekâtında Fatıha suresini okuyarak: **„Ya Rabb'i! Ancak sana ibadet eder, kulluk görevimi ancak sana yapar, sana kul olur ve her türlü yardımı ancak senden ister ve senden dilerim!..“** mealindeki cümleleri tekrar ederse; işte o zaman hilâfet makamına, insanlık makamına layık olduğunu bilfiil isbat etmiştir. Ve işte o zaman faydalandığı nimetler kendisine helal olur ve binaenaleyh, terfi ederek mezar hayatında **„Cennet bahçesine“**, ahiret hayatında da **„Alailliyin“**e yükselmiş ve ebedi huzur ve saadetine ulaşmış olur.

Fakat; bu makamın hakkını vermeyen, bu nimetlerin şükürü şükranesini yerine getirmeyen ve bilcümle Allah'a kulluk

İSLAM AKAIĞI

vazifesini yapmayan ve hususiyle „Hayat ancak budur...“ deyip heva ve hevesine uyanlar ne yapmış olurlar? Bu makama ve bu nimetlere layık olmadıklarını ortaya koymuş olurlar.

Böyleleri ölünce, insanlık makamından, yani hilâfet makamından atılır, rütbeleri sökülür, mezar hayatında „**Cehennemın çukuruna!**“, ahiret hayatında ise „**Esfel-i safilline**“ yuvarlanır gider!..

Ve netice:

Kur'an-ı Kerim'e göre insanın târifini ve bu târifin tahlilini yaptık. Ve dedik ki: „**İnsan; halife olmak üzere yaratılan, kâinat bütün nimetleriyle hizmetine verilen ve Allah'a kul olmak vazifesiyle vazifelendirilen bir varlıktır.**“

İşte; insan kendi târifini, had ve hududunu, hak ve selahiyetini böyle bilecek, böyle inanacak ve böyle kabul edecektir. Şu hususları da hiç unutmıyacaktır:

Halife olmak, yani insanlık makamına oturmak ve bütün dünya nimetlerinden istifade etmek güzel şeydir. Fakat asıl mârifet bu değildir; asıl mârifet bu makamın hakkını vermek, hukukuna riayet etmek ve bu makamın tanıdığı selahiyeti kötüye kullanmamak ve nihayet bu makamın kendisine yüklediği kulluk vazifesini yapmaktır. Gayret bizden hidayet ve tevfiğ Rabb'ülâlemin'dendir.

Hülâsa:

İnsan hakkında derli ve toplu bilgi vermek yerinde olacaktır:

a) İnsan ruh ile bedenın birleşmesidir: Bedenin asıl unsuru topraktır. Ruhun mahiyetini bilemeyiz, bilmemiz de mümkün değildir.

b) İlk insan Adem'dir. Eşi Havva, onun vücudundan ayrılmış bir parçadır.

c) İnsan dünyaya bir kere gelir ve bir kere gider. Ruh göçü (tenasuh) felsefesi yoktur. İslam bunu kabul etmez.

d) Ölüm ruhun bedenden ayrılmasının bir neticesidir. Dirilme de ruhun ahirette tekrar bedene girmesidir.

e) İnsan yaratıklar arasında en şerefli bir varlıktır. Her nimet onun için yaratılmıştır

f) İnsanın yaratılışındaki asıl gaye ve onun asıl vazifesi yaratanına kul olmaktır. Çevresindeki herşey de bu gayenin yerine getirilmesinin vasıtalarıdır.

g) İnsan hayatı; dünya, mezar ve ahiret oimâk üzere üç kısımdan ibarettir. Mezar, dünya hayatı ile ahiret hayatı arasında bir geçit noktasıdır. Dünya ise ahiretin tarlasıdır; dünya çalışma yeri, ahiret de mükâfat ve ceza yeridir.

h) İnsan, hür ve günahsız olarak doğar. Kimse bir başkasının suçundan sorumlu değildir.

ı) İnsan, her yaptığından sorumlu ve hesap vermeye mecburdur.

j) Köle, bir aşağı bir yukarı harp esiri demektir. Şöyle ki: „Allah’a kul olanları kılıçtan geçirmeğe amaç edinen ve bunun için müslümanlara karşı fiilen savaş açan ve savaşma esnasında yakalanan gayri müslim esir demektir. Esirin köle olmasına devlet reisi karar verir.“

k) İslam’da köleyi hürriyetine kavuşturma sebepleri ve bu hususta yapılan teşvikler o kadar çok ve o kadar mühimdir ki, kölenin köleliği sürüp gitmez azad edilip hürriyetine kavuşur.

l) İnsana kulluk vazifesini öğreten dindir.

DİN NEDİR?

a) Din; Allâh’ın gönderdiği ve indirdiği bir kanundur. Din kitapları da tabir caizse Allah’ın gönderdiği kanunun yazılı metinleridir.

b) Din ve din kitabını, peygamberler (vahiy) yoluyla Allâh tarafından almışlardır.

c) Dinin tarihi, insanlığın tarihiyle başlamıştır.

d) Bütün peygamberlerin tebliğ ettiği din, bilhassa iman ve akide meselelerinde birdir; Allah’ın birliği esasına dayanır.

e) Hak din birdir. O da İslam’dır. Bugün İslam dininin dışındaki bütün dinler, ya hak dinden sapmanın birer sonucudur ya da uydurmadır. Hiçbiri Allah katında kabul görmeyecektir.

f) Din; itikad, ibadet, muâmelat ve ukubat olmak üzere başlıca dört bölüme ayrılır.

g) Din; aynı zamanda devlettir; hem ibadettir, hem siyasettir.

İSLAM AKAIĞI

Dini devletten, devleti dinden ayırmak mümkün değildir. Ayırdığınız takdirde din, devletsiz kalır, devlet de dinsiz olur.

Felsefe, İlim ve Din:

Üç müessese arasındaki ilişkiler:

a) Kaynak yönünden: Din kaynağını Allah'dan, felsefe kaynağını insan kafasından, ilim ise tecrübeden alır.

b) Şümül sahası: Felsefenin ulaşamadığı şeylere din ulaşır, ilmin ulaşmadığı şeylere felsefe ulaşmak ister. İlimin sahası ise fizik âlemidir. Din ile felsefe ise metafizik âlemle de meşgul olur.

c) Din ile felsefe daha çok meselenin nedenini ve niçinini ve bunlara cevap ararlar. İlim ise nasılinı araştırır.

d) Hata yönünden: Dinde hata düşünülemez, felsefede hata çok, ilimde ise hata azdır.

e) Üçü de kâinatı mevzu alır. Hususiyle din; Kâinat, yaratıcı ve insan mevzularını gündeme getirir ve üçü arasında ahenk ve ilişki kurar. Neden ve niçinlere cevap verir, hiç boşluk bırakmaz. İnsanoğlunu her yönüyle tatmin eder. Çünkü, din hem vahye dayanır hem de akla yer verir. Felsefe ise sadece akla dayanır ve akıl vasıtasıyla eşya ve hadiseleri değerlendirmeye çalışır. Bundan dolayıdır ki bazı kararlarında isabet ederse de birçoklarında yanılır.

TESADÜF YOK!

Madde âlemini; felsefe ve ilim yönünden incelediğiniz zaman görürsünüz ki, tesadüf diye, abes diye hiç bir şey yoktur; Her şeyin yaratılışı bir sebebe dayanmakta ve bir gayeye yönelmektedir. Hatta her zerre bile bir kanun ve bir nizam dairesinde kendi yaratılışına uygun bir vazifeyi yerine getirmede ve ifa ettiği o vazifeye bir hikmet terettüb etmektedir.

O halde varlık âlemi; şuurlu bir varlığın, yani mutlak ilim, mutlak irade ve mutlak kudret sahibi bir varlığın eseridir.

FELSEFE VE ALLAH VARLIğI

Felsefe nedir? Bu suale çeşitli şekilde cevap verilmekte. Bir kaçına işaret edelim:

Felsefe, varlık ilmidir. Yani aklî delillere dayanarak varlık

âlemini çözmeye çalışan ilimdir.

Felsefe: insan, kâinat ve yaratıcı kuvvet hakkında genel hükme varmak gayesini güden fikrî bir faaliyettir.

Felsefe: Âlem ve hadiseler hakkında akla dayanarak niçin ve neden sorusuna cevap vermeye çalışır.

Elhasıl felsefe: İnsanın varlık hakkındaki düşüncesi ve düşünce üzerindeki düşüncesidir. Yani fikrin fikrini yapar.

FELSEFENİN TARİHİ:

Felsefenin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü, madem ki düşünen insan vardır, o halde felsefe vardır.

ÇAĞLAR:

Ancak, kolay olsun diye ilgililer felsefeyi ve felsefî cereyanları çağlara ayırmışlardır: İlk çağ felsefesi, orta çağ felsefesi, yeni zaman felsefesi ve sistematik felsefe.

Felsefe; mekteplerine göre başlıca üçe ayrılır: İnkârcı felsefe, şüpheci felsefe ve isbatçı felsefe.

FARKLAR VE İHTİLAFLAR

İlk sebebde ve ilk sebep hakkında bütün felsefî cerayanlar ittifak halindedirler. Yani kâinatta, oluş âleminde bir sebep sonuç zinciri vardır. Yani her neticenin bir sebebi vardır. O sebebin de bir sebebi vardır. O sebebin de yine bir sebebi vardır ve böylece sonsuza kadar gider diyenler var ise de karşılırlarına devir gibi, teselsül gibi batıl şeyler ve bunların batıl olduğunu isbat eden aklî ve mantıkî deliller ve bürhanlar karşılırlarına çıkar ve çıkmıştır. „**Sonsuzluk felsefesi**“ batıl olunca geriye „**ilk sebep**“ felsefesi kalmıştır.

Yani sebepler zinciri gide gide bir noktada mutlaka duracaktır. İşte o nokta ilk sebeptir. Onun ötesinde ve üstünde artık bir sebep düşünülemez. Kelamcılar, bu ilk sebebe aynı zamanda „**illet-i ulâ**“ (ilk illet) ismini verirler.

İlk sebebde ittifak eden filozoflar, o ilk sebebin şuurlu olup olmamasında ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı ilk sebep şuursuzdur, ne yaptığını bilmez, idrâktan mahrumdur, kendisinden meydana gelen işlerde bir plan, bir program düşünülemez. Güneşten ışınların yayılması ve ateşin yakıcı olması gibidir ki, canlı-cansız

İSLAM AKAİDİ

bütün kâinat bu şekilde sebep-sonuç zincirine göre ondan sudur etmiştir. Bu noktadan hareketle bu ilk sebebe „Failün bil-iztirar“ derler. Halbuki, ehl-i hakka göre Allah, „Failün bil-ihiyar“dır. İradeye sahiptir. Tabiri caizse şuura sahiptir, şuurlu bir varlıktır, ne yaptığını ve ne yapacağını bilir, yaptığını ve yapacağını bir plan dahilinde yapar. Doğrusu da budur.

ŞUURSUZ BİR VARLIKTAN, ŞUURLU BİR VARLIK ÇIKMAZI!

Ortada canlı varlıklar var, hayata sahib varlıklar var. Şuurlu varlıklar var, insan var ve ince ince düşünen varlıklar var. Kılı kırk yararcasına düşünüp matematik formüllerle formüle edenler var. Daha neler neler var!.. Bir karıncanın, bir arının şuuru var da, onu yaratan şuursuz mu? Ona o beden yapısını veren bilmez mi? Yaptığından habersiz midir? Onda dileme ve seçme vasfı yok mudur? Robot mu? Bütün bunlara kim „Evet“ diyebilir?

Netice itibariyle diyebiliriz ki, bizler istesek de istemesek de, inansak da inanmasak da ortada ahenkli, şuurlu ve hayata sahib bir âlem var. Bu âlem; varlığıyla, şuuruyla, hayatıyetiyle gözlerimizin önünde isbat-i vücut etmektedir. İşte bütün bunlar, bunlardaki o vasıflar, lisan-i kal ile olmasa bile, lisan-i hal ile „Bizi var eden vardır, bize şuur veren şuurludur, bize hayat veren hayata sahiptir,“ diye haykır mıyor mu?

Demek oluyor ki, ilk sebebin varlığında ittifak edenlerden; ilk sebebin şuura sahib olduğunu kabul ve tasdik eden filozoflar haklı, şuurdan ve hayattan mahrumdur diyenler haksızdırlar.

Esas dava:

Şimdi esas davaya geçelim! Dava ne idi? Allâh'ın varlığı davası idi. Allah var mı, yok mu? İşte bu suale filozoflar ne diyor? İlim adamları ne diyor? Bu suallerin cevaplarını kendi ağızlarından iieri sürdükleri delillerinden aryalım:

Hemen şunu kaydedelim ki, bu soruya, Allah var mı, sorusuna genelde bu üç çevre, bu üç müessesese müsbet cevap veriyor, „Evet“ diyor. Başka bir ifade ile; filozoflar da, ilim adamları da, din bilginleri de, pek azı müstesna "Evet" diyor. Mutlak bir

prensip vardır, mutlak bir düzen veren vardır ve mutlak bir yaratıcı vardır. İşte bu üç mekteb de bu esasta müttefiktir, ittifak halindedirler, fikir birliğindedirler. Yanlız; filozof ile ilim adamı mutlak prensibi ve mutlak düzen vereni açıklamada, sıfatlandırmada ihtilaf halindedirler. Ve bu, pek tabii bir şeydir. Çünkü, insan kafası ve elde ettiği ilim, ne de olsa nakıstır, noksandır. Gerçek manada Allah'ı tavsif edemez, gerçek manada Allah'ın sıfatlarını izah edemez. Gerçek manada; Allah'ın sıfatlarını açıklama, izah etme ancak dinin, din bilgininin işidir, buna onun gücü yeter. Çünkü, din bilgini kaynağını Allah'tan alır ve O'na dayanır. Esasen ilim ile felsefe, insanoğlunun önündeki meselelerini çözseydi ne dinin gelmesine ne de peygamberlerin gönderilmesine gerek kalmazdı.

O halde biz, hakiki manada yaratıcıyı bilmek istiyorsak din yolunu; vahiy yolunu takib etmemiz gerekir. Sağlam yol budur, hatasız yol budur.

Pek azı müstesna:

Dedik ki, filozofların pek azı müstesna, „kâinata nizam ve düzen veren biri vardır“ sözünde hepsi bir ağızdır. Şimdi bunlardan bir kaçına işaret edelim:

1- Millet mektebine mensub filozoflar:

Tales, Anaximandros, Anaximenes:

„Tabiatçı filozoflar“ adını da alan bu ilk çağ felsefeciferi, gözlem ve deneyle âlemi açıklamak isterler. Bu yolda prensipler ileri sürerler.

Tales:

Der ki: Asıl madde sudur. Su herşeye hayat verdiği için manevî kuvvetlerle doludur. İlahî kudrette su herşeye nüfuz ederek eşyayı meydana getirmiş, onlara hareket vermiştir. Su herşeyin aslıdır ve âlemin akli (!) olan Allah herşeyi sudan yaratmıştır.

Anaximandros:

Buna göre âlemi idare eden gerçek prensip sonsuzluktur. Herşeyi kuşatan, herşeyi harekete getiren bu sonsuzluktur. Ve herşey bundan çıkmıştır ve bir kanuna göre işler. Ama

İSLAM AKAIĞI

kendisi nasıldır? Biz; işte bunu târif ve tavsif edemeyiz.

Anaximenes:

Bu filozofa göre asıl madde havadır. Hava da ruhtur. Kâinat bir kanuna göre oluşur.

Bütün bu ilk filozoflar, varlığın esasında tek ve sonsuz bir asıl görüyorlar (su, ateş, hava). Yaraticıyı bu asıl ezeli prensibin akli (!) sayma ve herşeyin Allah tarafından bu asıl şeyden çıkarıldığını söyleme bakımından birleşiyorlar.

Görüldüğü üzere, bütün bu filozoflarda bir uluhiyyet, bir prensip fikri vardır. Bunda ittifak halindedirler. Ancak hatalı tarafları uluhiyyeti tavsif etme yolundadır, yani sıfatlandırmada hata etmiştir.

Kenophanes:

Çok ilâha inanan Yunan düşünce sistemiyle mücadele etmiş ve „**Allah kendisine isnad edilen bütün şeylerden münezzehtir**“ demiştir. Allâh birdir, sonsuzdur ve hareketsizdir. Ne doğar, ne ölür, ne değişir. Dünyadaki bütün değişimleri ve hareketleri idare eder. Her şeyi duyar ve her şeyi görür. İşte böyle bir varlığa sahiptir, der.

Buraya kadar doğru. Fakat bundan sonra sapıtmaya başlıyor ve diyor ki, onun emrinde de başka tanrılar vardır (panteistir).

Epedokles:

Âlemin aslı; ateş, hava, su ve toprak olmak üzere dördtür. Bunların birleşmesinden varlık var olur, ayrılmasından da yok olur. Birleşmesine sebep aşk ve sevgidir. Ayrılmasına sebep ise kin ve nefrettir.

Bu da âlemin oluşunda birleştirici ve ayırt edici mucib bir sebep göstermek istemiştir, fakat isabet edememiştir.

Anaxagores:

Bir gök taşını tedkik ederek, güneşin de yanan bir ateş kütlesi olduğunu söylemiştir. Dine aykırı hareket etti diye hakkında dava açılmıştır. Çünkü Yunanlılar'a göre güneş de bir tanrıdır. Bu filozofa göre, dünyada ne kadar cins madde varsa o kadar atom vardır. Vaktiyle karma karışık olan bu aleme düzenli ve uyumlu bir şekil veren , „**Nus**“tur. Bir taş yığını düşünün: Mimar

ne yapıyor? Bir plana göre o taş yığınından düzenli bir bina meydana getiriyor. Bunun gibi Nus da karışık unsurlara bir plana göre düzen vermiş ve bu alemi meydana getirmiştir.

Bu filozofa göre „Nus“ Allah'ın kendisidir.

Heraklit:

Bu filozofa göre, âlem bir akış ve bir oluş içindedir. Alemler idare eden tek bir şey vardır ki, o da her zaman kendi kendisinin aynı kalan ve değişmez olandır. Bütün hadiseler hakim olan ve her şeye nizam ve düzen veren kuvvet, „Logos“dur. Logos ise âlemin aklısıdır diyen bu zata göre Logos'la „ilâh“ aynıdır.

Parmenides:

Biri görünüşler diğeri gerçekler âlemi diye iki âlem kabul eder. Gerçek âlem hareket etmeyen ve değişmeyen bir âlemdir. Bu âlem, birin kendisidir. Bir ise Allah ile aynıdır. Bir şiirinde bunu dile getirerek şöyle der:

„Tanrılar ve insanlar arasında tek ve yüksek bir tanrı vardır; O, ne vücut ne düşünce itibarıyla fanilere benzemez. O, tamamıyla görür, tamamıyla düşünür, tamamıyla işitir; Fakat hiç yorulmadan onun düşüncesi her şeyi idare eder. O, hareketsizdir, daima aynı kalır; başka yere gitmek O'na yakışmaz; insanlar ona kötü şeyler isnad etmişlerdir.“

Demokritos:

Atom nazariyesini ilk defa daha uygun bir şekilde onaya koyan Demokrit'tir. Gerçi bundan önce de Empedokles ile Anaksigores, bütün varlıkların sonsuz bir şekilde küçük olan bir takım unsurlardan meydana geldiğini ileri sürmüşlerdi.

Demokritos, tabiata mekanik bir zorunluluk hakimdir der. Anaksigores'in tam aksine „Teolojik“ görüşün tam zıddını kabul eder. Tarihin en materyalist ve en ateist bir filozofudur.

Âlemin oluşunu şöyle açıklar:

Atomlar kendi başlarına hareket ederken, ağırları aşağı, hafifleri de yukarı hareket ediyordu. Mesala: Saman bir tarafa savrulur, buğday da bir tarafa savrulur. Bu suretle aynı cins atomlar bir araya gelmiş ve kendilerinin terkihi ettikleri cisimler hasıl olmuştur. Canlılar da aynı esasa göre meydana gelmiştir.

İSLAM AKAIĞI

Sebepe ise mekanik ve zorunluluk.

Demokritos'un ortaya attığı felsefe İslam inancına taban tabana zıttır.

Şüpheciler:

Milattan önce 450 ila 600 tarihleri arasında tabiat filozofları hüküm sürüyorlardı. Miladî 400 ile 450 tarihleri arasında ise „**Sofist**“ adını alan filozoflar meydana geldi. Bunlar şüphecidirler. Bunlar üç kısma ayrılır ve „Kelam“ ilminde bunlara „**İnadiyye, La edriyye ve İndiyye**“ isimleri verilir. Birinci, gerçek âlem diye bir şey kabul etmez. Görünen şeylerin birer hayal ve birer serab olduklarını söylerler. „Ne sen varsın ne de ben! Hepimiz birer görüntüden ibaret!..“ derler.

La edriye taifesi, „Ben bilemem; Bu âlem var mıdır, yok mudur?“ der ve geçer. Ne varlığına ne yokluğuna kesin karar veremez. İndiyye taifesine gelince onlar da hakikatin ölçüsünü insana, insanın itibarına bağlarlar; İnsan, „Âlemin bir hakikati vardır derse vardır, yoktur derse yoktur,“ der geçerler ve şu şekilde formüle etmişler: „İnsan hakikatin ölçüsüdür.“

GEREKÇELERİ:

Bunlar diyorlar ki, şimdiye kadar felsefe, âlem hakkında kesin bir bilgi ortaya koymamıştır; birinin yaptığını diğeri yıkmıştır, birinin doğru olarak ortaya attığını diğeri yalanlıyor, yanlışını ortaya çıkarıyor. O halde, diyorlar ki, âlem hakkında doğru bilgi verilemez ve „Hakikat“ diye bir şeyin varlığından biz şüphe ederiz.

Yukarıda da kaydettiğimiz gibi, bunlara „İnsan hakikatin ölçüsüdür.“ Yani herkes için genel ve doğru bir ilim, bir bilgi yoktur.

SOKRAT:

Sokrat, Antik tefekkürün en önemli şahsiyetlerinden biridir. Milattan önce 399-470 yılları arasında yaşamış Atinalı bir vatandaşdır.

Sokrat; faziletten sık sık bahsetmiştir. Ona göre fazilet de bir ilimdir. Faziletin varlığı, bu dünyada üstün bir düzenin varlığının bir ifadesidir. Dünyadaki bu üstün düzen, yalnız iyilikçi bir

yaratıcının varlığıyla açıklanabilir. İşte bu üstün kudret, bu dünyadaki bu üstün düzeni gerçekleştirmiştir.

Ve bu düzenin esasını da ölümsüz insan ruhunun gelecekteki hayatı meydana getirecektir. Çünkü, orada ruh, işlediği iyi amellerin mükâfatını, kötü amellerin de cezasını görecek. „Dindar“ bir insandır denilebilir.

EFLATUN:

Milattan önce 427’de doğmuştur. Bu da Yunanlı bir filozoftur. Klasik Yunan felsefesinin ilk büyük şahsiyetlerindedir.

Allah hakkında ileri sürdüğü düşünceler, felsefe sistemi ile tam bir mutabakat halindedir. İdeler doktrinini ile dini tefekkür birbirinden ayrılmaz, birbirine bağlıdır. Bu husustaki düşüncesini „Devlet“ adlı kitabında ortaya koymuştur.

Eflatun’a göre Allah, mükemmel bir varlıktır ve değişmez. O her çeşit kötülükten münezzehtir, uzaktır. Metafizik düşünce gidişinin lojik bir sonucu olarak bir Allah’ın varlığına inanır ve der ki, Allah varlığı diğer varlıkların ve ilmin temelini meydana getirir.

Ahlak hususunda da insan Allah’ı kendisine örnek almalıdır. Allah, iyiyi her vakit koruyacak, kötüyü de cezasız bırakmayacaktır. Bu dünyada olmasa bile öteki dünyada cezasını görecek.

ARİSTO:

Aristo, milattan önce 384 senesinde doğmuş bir Yunan filozofudur. Aristo dört illiyet prensibini kabul eder: İlet-i maddiye, illet-i failiyye, illet-i suriyye ve illet-i gaiyye.

Aristo’ya göre âleme şekil veren ve alemdeki oluşu ilk defa harekete getiren „Kuvvet“ Allah’tır. Ve bütün varlıkları harekete getiren bu kuvvet, kendisi hareketsizdir. Hz. İbrahim de hareket eden ve üful edip batıp giden yıldız, ay ve güneşin „Rabb“ olmayacakları noktasından hareket ederek „Allah“ın hareketten ve gidip gelmekten münezzehe olduğunu zimnen ileri sürmüştür.

Herşeyin başında bulunan bu şekil ve hareket verici kuvvet, aynı zamanda herşeyin sonunda da bulunur. Bu sözleriyle Aristo, Kur’an’ın „**O, Allah: Hem ilktir hem son!..**“ (Hadid, 3)

İSLAM AKAİDİ

mealindeki hakikata yaklaşmıştır. Allah vardır, fakat târifi imkânsızdır. „Allah’ın nimetleri yolunda fikir yürütün de zâtı ve hakikatı hakkında sakın fikir yürütmeyin. Çünkü sizin buna gücünüz yetmez!..“ mealindeki Peygamber (s.a.v.)’in sözüne yaklaşıyor.

Aristo’nun tabiat hakkındaki açıklaması tamamıyla „Teolojik“tir. Yani din esasına göredir. Ona göre âlemdeki oluşma belli ve hedefli bir gelişme halindedir.

Aristo’ya göre, âlemin bir başlangıcı vardır. Sebepler zinciri bir yerde duracaktır ve ilk sebep „Allah“tır. İslam’da da „Müsebbibul esbabtır“.

STOALİLER:

Bu mektebi ilk kuran Kıbrıslı Zenon’dur. Bunlar, alem anlayışında iki prensip kabul ederler: Aktif prensip ki, „Logos“ ismini verirler ve kendisine ilâh gözüyle bakarlar. Diğer prensibe de „Pasif“ derler ki, bu sıfatsız maddedir.

Bunlara göre varlıkların temelinde aktif prensip vardır. Yalnız ilâhın kendisi vardır. Yalnız tanrının yani ilâhın gayet ince bir madde olduğunu kabul ederler ki, bu felsefe İslam’ın ne ruhuna uyar ne de metnine. İki prensip arasında sadece derece farkı vardır derler. Materyalist bir felsefe ortaya atmak istemişlerdir. Alemi, bütünüyle canlı bir organizmaya benzetirler. Alemdeki üstün düzen bir plana göre meydana gelmiştir ve ancak bu alem ilâhî kudretin eseridir.

Stoaliler, panteisttirler. Çünkü ilâhî varlığı dünya ruhu şeklinde kabul ediyorlar ki, bu düşünceleri, ne İslam inancına uyar ne de ilim adamlarının anlayışlarına ve ne de yukarıda gordüğümüz bir çok filozofun felsefesine!

EPİKURCULUK:

Kurucusu Epikur’dur. Sisam’lı olan bu filozof, miladdan önce 306’da Atina’ya gelip yerleşmiştir. Demokrit’in tesiri altında kalmıştır. Felsefesinde ağırlık merkezi insandır. İnsan kendi kendisini mutlu eder, görüşündedirler.

Epikurcular da Stoaliler gibi bir bakıma Sokrat’tan önceki felsefeye dönmüşlerdir. Onlar da âlemin aslında maddî bir

esasın bulunduğunu kabul ederlerdi.

Bunlar da ancak Eflatun iledir ki, alemin esasında maddî olmayan bir esas (İde) görüşü ortaya çıktı. Bunlara göre: Alem atomlardan meydana gelmiştir ve atomlar kadimdir. Bunların alemi meydana getirmesi mekaniktir, bir nevi tesadüftür. Demokrit'ten biraz farklıdır. Epikur'a göre alem kör tesadüflerin hüküm sürdüğü bir alemdir.

MADDİYUN

„Tabiiyyun“ ismi de verilen bu filozoflar (ateisttirler). Kâinatı maddî varlıklarla ve mekanik felsefe ile açıklamaya çalışırlar. Buhner, Ernest, Hegel, Moleşut, Lange bunların başında gelmektedir. Biraz ileride bunların nasıl bir çıkmazın içine düştüklerini göreceğiz.

TABİİYYUN:

Maddiyun, yani maddeciler, hakiki Allah yerine maddî bir ilâh, daha açık bir ifade ile: „İlâm-madde“ kabul etmişlerdir. Çünkü, iddialarına nazaran âlemi idare eden maddedir. Hikemî, kimyevî ve mihanikî kuvvetler maddenin vasıflarından ve özelliklerinden başka birşey değildir.

Bir felsefî mezhebe göre, kuvvet maddenin özelliği haline indirildiğinden „Üssülesas“ olarak yalnız madde kalıyor. Fakat bu herşey olan maddenin hakikatı nedir, neden ibarettir? Onlara göre maddenin hakikatı da mechuldür. Hakikatını bilemedikleri için Allah varlığını inkâr eden maddiyun, çok gariptir ki, hakikatını bilemedikleri maddenin varlığını kabul etmekte hiçbir beis getirmemektedirler. Bu bir tenakuz değil de nedir?!

İşte materyalistlerin temel felsefesi bu! Kuvvet maddenin bir özelliğidir. Hareket noktaları budur. Fakat bunu ne ile isbat edebilirler? Hiç!.. O halde hareket noktaları isbatsızdır. Hareket noktaları isbatsız olduğuna göre bu nokta üzerine bina edecekleri iddiaları da mesnedsizdir.

Fizik bilginleri arasında mümtaz bir sima olan Oersted der ki: „Alem, ezeli bir illet tarafından idare edilmektedir. Bu ezeli illet bize tabiatın değişmez kanunlarının tesiriyle tecelli etmektedir.“ (Felsefe-i Ula, 44)

İSLAM AKAIĞI

Kur'an şöyle der:

„Gerçekten biz ona yeryüzünde (büyük) bir kudret ve imkân verdik ve muhtaç olduğu herşeyden bir sebep verdik.“ (Kehif, 84)

„...Allah'ın kanununu asla değişmeye imkân bulamazsın!“ (Ahzab, 62)

Bilinmeli ki, Allah'ın koyduğu bir kanunu insan olarak biz veya herhangi bir şey değiştirmeyebilir. Ama Allah dilerse değiştirir. Çünkü o kanunu koyan O'dur, değiştirmeye de gücü yeter.

Galile:

Modern felsefenin kurucularından olan Galile diyor ki: Allah için, dünyayı güneş etrafında döndürmek, güneşi dünya etrafında döndürmek kadar kolaydır. Bunun için tabiat kanunlarıyla ilâhî irade ve din kanunları arasında hiçbir tezat yoktur.

Ben de diyorum ki: Elbette olamaz ve olmasına imkân yoktur. Çünkü, kâinatı yaratan ve „tabiat kanunları“ ismi verilen kanunları yerleştiren Allah Teala olduğu gibi, din kanunlarını da gönderen ve indiren O'dur. O halde bu iki çeşit kanunlar arasında bir çelişme ve çatışma olur mu? Tıpkı şunun gibi: Bir mühendis düşünün! Ne yapmış? Bir fabrika kurmuş ve bu fabrikanın nasıl kurulduğuna, ne işler yapacağına ve bir arıza meydana geldiğine dair de bir kitap yazmış!.. şimdi siz bu adamın yazdığı bu kitapla, kurduğu o fabrika arasında bir çelişme ve bir çatışma görebilir misiniz? Hayır! Neden? Çünkü, ikisi de aynı adamın eseridir. Binaenaleyh, böyle bir adamın iki eseri arasında çelişme vardır demek ne kadar gülünç bir şey ise, kâinatın kanunlarından ibaret olan tabiat kanunları ile din kanunları arasında bir çelişme vardır demek de en azından bir o kadar gülünçtür. Ve aynı zamanda böyleleri ya kötü bir niyyetin zebunu, ya da cehaletin birer kurbanı!..

Bacon:

İngiliz filozofu olan bu zat, „Denemeler“ adlı eserinde dinsizlik ile batıl inançların münasebetini inceler ve der ki, sathi araştırma (az ilim, yarım ilim) insanı dinsizliğe götürür. Fakat derin

araştırma insanı Allah'ın varlığını kabule zorlar. Kısırda kalan ve sathi mâlumata sahip olanlar zannederler ki, biz her Şeyi biliriz. İdrak ettiklerimiz vardır. İdrak etmediklerimiz ise yoktur. Ama, gerçek ilim adamları mütevazidirler. Aklın hududunu bilir ve her Şey üzerinde derinliğine düşünürler ve ondan sonra karar verirler. Bacon, maddî ve hayvanî ruhun üstünde ayrı bir manevî ruh kabul ediyor ve bu ruh bedene bağlı değildir, o Allah tarafından yaratılmıştır, onu bize bildiren felsefe değil, dindir, diyor.

Rene Descartes:

Modern felsefenin asıl kurucusu olan Dekart, diyor ki: Şüphe ediyorum, o halde düşünüyorum, o halde varım. Bende mükemmel bir sonsuz bir varlık fikri vardır. Bu fikir bana benden gelmez. Çünkü ben noksanım, sonluyum. Kâmil, noksandan çıkmaz. Eşyadan da gelmez. Çünkü eşya da noksandır, mürekkebtir. İdrak ettiğim eşyanın terkibinden de doğmaz. Çünkü o zaman, vahdet-i ilâhî mümkün olmaz.

O halde Allah fikri bizde doğuştan vardır. Şu manada: Düşünce melekemiz meydana çıktıktan sonra o, bizde vardır. O halde Allah vardır.

Dekart, Allah fikrini gerçegi temin edildikten sonra, dış âlemin gerçekleştiğini araştırmak mümkündür. Çünkü Allah fikri âlem gerçekliğinin temelidir. Allah duyularımızın ve fikirlerimizin son sebebidir ve aldanmaz. Çünkü mükemmel varlıktır. Dekart; ilim nazariyesinin temeli olan Allah fikriyle hadiselerin zaruri bağlılığını ve kâinatın düzenini temellendirmiştir.

Allah'ın varlığına inanmış insanlar bilsinler ki, bir insanın mevcudiyeti, bir vücuda sahip yerin ve yıldızların mevcudiyetinden daha hakikidir. Bir bedene sahip oluşumuz ise en azından Allah'ın varlığının isbatıdır. Ben belki etrafımdaki Şeylerden Şüphe edebilirim. Fakat, Allah'ın varlığından asla Şüphe edemem. İlmimiz de Allah'ın varlığının delilleridir. Zira Allah'ın varlığını tasdik etmeyen bir mühendis düşünülemez.

Aristo'dan itibaren Farabi, İbn-i Sina ve hristiyan ortaçağ filozofları, noksandan kâmile, müsebbebtten sebebe

İSLAM AKAIĞI

giderlerken, Dekart aksine kâminden noksana, sebepten müsebbebe, Allah'tan kâinata gidiyor. Çünkü teselsüle batıl demem benim noksanlığımdan ve aczimdendir.

Dekart, „Traite de l'homme“ isimli eserinde Allah'tan şüphe eden bütün filozofların fikirlerini çürütmüştür.

Renan:

Diyor ki, tabiat ve insandan başka daha bir şey var mıdır, diye sorulacak olursa, evet deriz. Tabiat bir görünüşten, insan da bir hadisten ibarettir. Bunların derinliğine gidilecek olursa, na-mütenahi bir cevhere rastlanır. Bu derinliklerde, müslümanların tabiriyle „Hüvelbâki“ vardır. Mevcut olan Allah vardır.

Pasteur:

İnsan, kâinata bir göz atacak olursa, muhtelif varlıklar ve hadisler karşısında hayrette kalarak Allah'a inanır.

Einstein:

Diyor ki, maddeciler hayatı, canlı olmayan maddeden çıkartmak istediler. Yani ruhu atomdan çıkartmak istediler. Fakat isbat edemediler. Her ne olursa olsun, gerek atomdaki cari kuvvet ve gerek ilk hareket ve nihayet can ve ruh, bütün bunların Allah'ın kudretiyle meydana geldiğini kabul etmek lazım gelir.

Esasen Allah, yokluğu muhal olandır. Bundan dolayı varlığını isbata bile lüzum yoktur.

Darwin:

Diyor ki, ben hiç bir zaman Allah'ı inkâr etmiyorum. Hatta tekâmül nazariyesinin de Allah fikriyle uzlaşabileceğini zannediyorum.

Malebranche:

Fransız filozofu olan bu zat diyor ki, fikirlerin kaynağı Allah'tır. Hiçbir suretle varlık, mutlak sebep olamaz. Sebep ilâhî bir şeydir. Mutlak sebep Allah'tır. Tabiat ilâhî iradenin meydana çıkmasına vesiledir. Allah'ın tesiri olmadan insan, ne idrak edebilir ne de işitebilir.

Hakiki din, tek Allah fikrini öğreten dindir. Şu hususu da kaydetmekte fayda görüyorum: Maddeciler, kâinatı tedbir eden

ezelî illet (Allah) fikrini lâ-yetegayyer (değişmez) kanun fikriyle bağdaşmıyacağını iddia ederek, Allah'ın varlığını inkâr ederler. Bu hususta en çok ileri gidenler Alman materyalistleridir (Buhner, Hegel, Karl Marks).

Bunlar şöyle bir düstur kabul ediyorlar: „Ya fen tahsilinden vazgeçmeli veya Allah inancından vazgeçmelidir. Bu ikisinin bir arada uzlaşması mümkün değildir.

Bunların, bu fikirleri ve teklifleri hıristiyanlık dini hakkında doğru olabilir. Çünkü, fennin kanunlarıyla kilisenin doğmaları arasında amansız bir mücadele vardır. Papazların inandırmak istedikleri muhayyel Allah öyle olabilir. Fakat İslam'ın bildirdiği Mâbud-i Hakiki ve Vacib'ül-Vücut, kâinattaki nizam ve intizamın hıristiyanlıkta olduğu gibi, amansız düşmanı değildir. Bilakis, bu nizam ve intizam İslam'da Allah'ın varlığının ve birliğinin delili olarak gösterilmiştir. Halbuki fen, insanın daha çok maddi ihtiyaçlarıyla, din ise daha çok manevî ihtiyaçlarıyla alakadardır. Bunlar arasında neden tezad lazım gelsin? Bir kimse, hem bir fen adamı olur hem de dindar olur.

Herbert Spanser (Ö. 1903) gibi, tabiatı tetkik eden filozoflar bakınız ne diyorlar: „İlmin terakkisi, daha açık bir surette isbat ediyor ki, hakikatini anlamadığımız ve anlayamayacağımız bir vücut-i mutlak vardır. Evvelini ve sonunu tasavvur edemediğimiz bu ebedi varlık her yerde tecelli ediyor ve her şey ondan zuhura geliyor.“

Spinoza:

Onyedinci asrın filozoflarından olan bu zat diyor ki: Mutlak varlık Allah'tır ve Allah'tan başka varlık yoktur. Bir üçgenin iç açılarının toplamı iki dik açıya eşittir. Biz bunu isbat etmesek de yine bu böyledir. Allâh'ın varlığını isbat etmesek bile, akıl ve zihnimiz buna kâfi gelmese bile yine de Allah vardır.

Şu kadar ki, Spinoza, İslam'la kabili telif olmayan vahdet-i vücuda kaildir.

John Locks:

Onyedinci asır filozoflarından olan bu zat, amprizmin asıl kurucusudur. Buna göre, Allah sonsuz bir varlıktır. Allah'ın

İSLAM AKAIĞI

varlığını hislerimizle anlarız. Allah'ın varlığını inkâr edenler bile onu hissederler.

Leibnitz:

İlkçağ ve ortaçağ felsefelerini modern felsefe ile uzlaştıran bu filozof, en geniş terkip kafasına sahiptir, ilmin her dalında dâhidir. Sebepleser arasında bir eşdeğerlik vardır ve bu tarz, tabiat nizamını kuran ilâhî hikmete uygundur. Ve bunun uygunluğu tabiatın bir gayeye göre kurulmuş olduğunu gösterir. Kâinatta nizamı sağlayan gayeli kanunlar vardır ki, bunlar ilâhî kanunlardır.

Âlem bize mucize ile başlar. Yani bir hikmetle başlar, bir mucize ile nihayet bulur. Nasıl birden bire meydana geldi ise yine birdenbire yok olacaktır. Tabiat arasındaki nizam kör bir nizam değildir. Tabiatla bir ahenk, bir nisbet ve bir güzellik olduğu bir gerçektir. Bu da şuurlu bir varlığının eseri olması lazımdır.

Demek ki, Allah bütün âlemin yaratıcısı ve hadiseler düzeninin mesnedidir ve Allah'ın varlığı kabul edilmeden felsefe yapılamaz.

Kant:

Kant, nazar-ı akıl itibariyle Allah'ın varlığını şüpheli göstermiştir. Fakat amal-i akıl, yani pratik akıl itibariyle ahlak kanununun bir neticesi olarak Allah'ın varlığını isbat etmektedir.

Demek ki, Kant'a göre âlemin illeti olmak itibariyle Vücut-i Bari'yi isbat bir faraziyye ise de adaletin mebdesi, hür iradeye sahip mevcudatın şarii, hayır ve şerrin cezalandırıcısı olmak itibariyle Allah'ın varlığını kabule mecbur oluyor.

Goethe:

Alman şair ve filozofu olan bu zat da şöyle diyor: Allah'ın zat ve hakikati hakkında açık bir fikrim olduğuna inanmaktan pek uzağım. Yazdığım ve söylediğim fikirlerin hepsi şu cümlelerle hülâsa olunabilir: Künh-i Bari'yi idrak kabil değildir. İnsanın Allah'ın zatı hakkında mübhem bir duygusu tahmini bir fikri vardır. Fakat buna rağmen biz hem kendi ruhumuzda hem de tabiatta Allah'ın varlığını seviyoruz. Künhünü bilip bilmememizin

ne ehemmiyeti var!.. Allah'ı yüzlerce isimler, binlerce sıfatlarla yâd ve tavsif etsem de küh ve hakikatının pek çok aşâğısında olacağım. Madem ki, Allah'ın büyük varlığı canlı-cansız her şeyde tecelli etmektedir. Öyle ise, böyle bir zat hakkında edinebileceğimiz fikir yeterli ve etraflı olabilir mi?!. Keza, müslümanlar da Allah'ın küh ve hakikatını bilmediklerini ve bilemeyeceklerini itiraf ediyorlar: „Ma arefnake hakka marifetike: Ya Rabb'î! Senin hak marifetinle bilemedik.“ Fakat, biz kühünü bilememekle beraber, kati olarak biliyor ve inanıyoruz ki, bu kâinatın bir yaratıcısı, bir düzen vericisi olan bir Zat-i Vacib'ül-Vücut vardır.

Filozofların Allah'ın varlığı hakkındaki fikirlerini böylece kaydettikten sonra tekrar edelim ki, dehrilerden yani materyalist birkaç filozoftan başka hiç bir filozof, Allah'ın varlığını, kudretini inkâr etmemiştir, edememiştir. Kâinatın yaratılışını Allah'ın varlığına isnad etmekten kendilerini beri alamamışlardır. Ancak Allah'ın varlığını izah ve tavsifte ihtilafa düşmüşlerdir. Bir de Allah'ın sanat eseri olan bu âlem ezeli midir, sonradan mı olmuştur, diye münakaşasını yapmışlardır. Hatta ezeli olduğunu iddia edenler bile, âlemin bir yaratıcıdan müstağni olduğunu iddia edememişlerdir. Dehrilerden başka bütün filozoflar müttefikler ki, Allah, kâinatın gerçek yaratıcısıdır ve kâinat da O'nun sanat eseridir.

İLİM ADAMLARI:

İlim ve ilim adamları da Allah'ın varlığını kabul etmektedirler. Kur'an-ı Kerim, ilim adamlarını Allah'ın varlığının ve birliğinin üç şahidinden biri olarak göstermiş ve Ali İmran Suresi'nin 18. ayet-i kerime'sinde şöyle buyurmuştur: „**Allah, melekler ve ilim sahipleri Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadet etti...**“

İslam'ın her meselesi ilmîdir, aklî ve mantıkîdir. İlimin reddettiği, aklın kabul etmediği hiç bir mesele İslam'da gösterilemez. Allah'ın varlığı ve birliği meselesi de böyledir. İlim de akıl da şahadet etmektedir ki, Allah vardır ve birdir. Bu hususta da dünyanın ünlü bir kaç ilim adamını dinleyeceğiz:

İSLAM AKAIĞI

Önce John Clover Mosma tarafından derlenen, İbrahim Sıtkı Eröz tarafından terceme edilen ve „Niçin Allah’a İnanıyoruz?“ ismini alan kitapda isimleri geçen ve ilim güçleriyle Allah’ın varlığını isbat eden otuzdan fazla ünlü dünya ilim adamlarından sadece birkaçını burada kaydetmeyi, hem meselemiz yönünden, hem de böyle bir kitabı okuyucularımıza tanıtma yönünden faydalı gördük:

Dr. A. Sirhan:

1947 yılında Colombia Üniversitesi’nde mastır verip 1949 yılında doktora yapan ve eğitim ve ilim felsefesi dallarında birçok eser veren bu zat diyor ki:

„Kâinatı yaratan biri var mıdır?..“

Kafalar hep bu soruya takılır ve ona cevap bulmak için didinir durur. Yeni gelişmek üzere bulunan çocuk, önce bu soruyu sorar babasına. Uçarlık çağında bulunan şaşkın delikanlının kafasından hep bu sorular geçer, yüreği bu sorularla çarpar, uykusunu bu soru kaçırır ve çoğu kere içini rahatlatacak bir cevap alamaz kimseden. Bazı zamanlar bu soru imanı zayıf kimselerin kafasından geçer de şeytanın vesveselerinden Allah’a sığınır. Çoğunlukla insan güçsüz kaldığı; bir hastalığa tutulduğu veya çaresizliklerle karşılaştığı anlarda hep bu soru kurcalar zihnini.

Eskiden de soranlar olmuş bu soruyu. Ve ona verdikleri cevaba göre kısım kısım, çeşit çeşit fikirlere kapılmışlar, kimi tabiata tapınmaya başlamış, kimi güneşe, kimisi de aya. Kimi putlara tapınırken, kimi de eşi ve benzeri bulunmayan Allah’a ibadet etmiş. Kimi reddedip inkâra kalkışırken yoldan çıkmış, kimi de imana gelmiş.

Ortada hareket halinde bulunan bir kâinat, düşünen kafalar ve şuur sahibi bulunduğu sürece de istikbalde bu soruya cevap bulmak için zihinler meşgul olup duracaktır.

Öyle görünüyor ki, bu sorunun cevabında gizlidir bizim tabiatın bir bölümü. Fıtrattan gelen bu soruya cevap vermeden, onu red veya kabul etmeden yaşamamız mümkün değil. İçimizden gelen sese kulak vermememiz veya duymamazlıktan gelmemiz

imkân haricidir. Şüphesiz ki, insanın kâinat ve kâinatın yaratıcısı karşısındaki durumunun hayatı, düşüncesi, hayat felsefesi, meselelere bakış tarzı, ruh, hâleti mazisi, hali ve istikbali üzerinde, hatta varlığı ve mevcudiyeti üzerinde son derece büyük etkileri vardır.

Bu soru o derece önemli olmakla beraber, iç rahatlatıcı cevap verecek çok az kişi vardır aramızda. Bir çocuk babasına bu soruyu yönelttiği zaman, babası ya onu yumuşakca reddederek kafasını o konulara takmamasını söyler, yahut da içini rahatlatacak, kolayca ikna edecek makul bir cevap veremez. Bu soruyu bir delikanlı arkadaşına veya hocasına sorduğu zaman çok az kere, ondan içini rahatlatacak ve geleceğe açık bulunan kafasını ikna edecek bir cevap alabilir. Aynı soru bir takım din adamlarına sorulduğu zaman çoğu kere mukaddes kitaplardan okunan bir ayet, peygamberlerinin sözlerinden bir rivayetle karşılaştılar. Ve umumiyetle belirli halka etrafında konuyu döndürür dururlar. İlimlerin ortaya çıkardığı gerçeklerle meseleye bakan çok az kimseler vardır. Bazıları da bu soruya cevap vermek için ilmin kullandığı metodları kullanmazlar. O zaman mevzu daha karmakarışık olur, daha çıkmaza girer ve kişinin şaşkınlığı daha da artar.

Yirminci yüzyılın münevver ve kültürlü kişileri, „Bu kâinatı kim yarattı?“ diye sordukları zaman, almak istedikleri karşılık ilmin vardığı neticelere uygun olmalıdır. Bugün ilim; fezaların fethine muvaffak olmuş, atomun esrarını çözmüş, kâinatın bilinen ve bilinmeyen birçok kanunlarını keşfetmiş ve halen de akılları durduracak keşifler yapmaktadır. İşte günümüzün insanı bu sorunun doğru, mantık kaidelerine dayalı ve ilmin buluşlarına uygun cevaplarını araştırmaktadır ki, bu cevaplar onun Rabb'ine karşı inancını daha da kuvvetlendirsin, imanı yalnız samimi bir bağlılıktan ibaret kalmayıp tatmin olmuş olarak inanabilsin.

İşte bu kitapta göreceğiniz hususlar aynıyle yirminci yüzyıl münevverinin cevaplandırılmasını istediği soruların cevabıdır. Çünkü kitabı hazırlayan yazar, karşılaştığı birçok ilim adamına hep şu soruyu yöneltmiştir: „Allah'ın varlığına inanıyor

İSLAM AKAIĞI

musunuz? Hangi çalıřmanız, arařtırmanız ve etüdüňüz sizi böyle bir neticeye götürdü?”

Yazar bu soruyu müsbet ilmin çeşitli dallarında ihtisas yapmış, kimyacıya, fizikçiye, biyoloğa, astronomi bilginine, matematikçiye, doktorlara ve daha birçok ilim erbabına yönelmiş.

Bu bilginlerden bir kısmı yazarın sorularına cevap vermişler ve onları Allah'a imana götüren ilmî delilleri açıklamışlar. İşte bu, ilim adamlarının Allah'ın varlığını isbat eden cevaplarını ihtiva etmektedir. Biz bu gerçekleri ağdaş okuyuculara aktarmakla modern ilmin bazı yönlerini açıklamayı ve bunlarla mukaddes kitaplarda okunan hakikatların doğruluğunu gösterip böylece Allah'a imanın daha müsbet bir şekle bürünmesini gaye edinmiş bulunuyoruz. Bu bilginler bize termodinamik kanunlarının zorunlu olarak bu kâinatın bir başlangıcı olması gerektiğini, başlangıcı olan bir kâinatın mutlaka bir yaratıcısının bulunması icab ettiğini ve o yaratıcının akıl ve irade sahibi, sonsuz bir gücün maliki olmasını gerekli kıldığını ifade ediyor.

Evet, elbette bu kâinatı yaratanın; tabiat bakımından elektronlardan ve nötronlardan müteşekkil ilmin görüşüne göre ebedî ve ezeli olması mümkün olmayan atomlardan meydana gelen maddenin dışında bir varlığa sahip olması icab etmektedir. şu halde bu yaratıcı, madde dışı bir hüviyete sahip olmalıdır. Sonsuz derece latif ve her şeyden haberdar olmalıdır. Ki gerçekten de gözler onu görmez. Ama o gözleri görür ve O latiftir, her şeyden haberdardır. Biz eğer bu gerçeğe varmak istiyorsak tabiatı itibariyle takip edeceğiniz yol, sadece maddeyi ve maddi olanı görebilen hislerimiz olmamalıdır. Eğer biz onun varlığını elimizle dokunurcasına görmek istiyorsak elbetteki bu mümkün olmayacaktır. Çünkü onu laboratuvarlara veya deney tüplerine sokmak mümkün değildir. Büyütücü veya yaklaştırıcı mikroskoplarla, teleskoplarla da göremeyiz. Binaenaleyh, ancak akıl gibi, basiret gibi bizim maddi olmayan vasıtalarımızı kullanarak idrak etmemiz mümkün olur. O yüce zatın delillerini anlamak isteyen herkes gözünün üzerindeki perdeleri kaldırsın;

taassuba dalmadan, inat göstermeden aklını kullansın, göklerin ve yerin yaratılışını düşünsün: „**Muhakkak ki, göklerin ve yerin yaratılışında gecenin ve gündüzün değişmesinde akıl sahipleri için delilleri vardır.**“

İlim adamları, kâinata son derece üstün bir nizamın hakim olduğunu belirtiyorlar. Kâinata değişmez, sabit, belirli kanunların hükmettiğini ifade ediyorlar. İlim adamları, işte kâinata hükmeden bu kanunları keşfetmeye ve kavramaya çabılıyorlar. Birçok noktalarda yapılan buluşları bize güneşin veya ayın tutulmasını ve daha bazı tabiat olaylarını yüzlerce yıl önceden haber verme imkânını sağlamış bulunuyor.

Şu halde varlığın her zerresine ve zerrenin de altında bulunan en küçük parçasına; ilk yaratıldığı anda bu kanunları vaz eden hangi kudrettir? Kimdi o ki, kâinatın planını çizmiş ve en üstün, en güzel ölçüyü vazetmiş? Bütün bunlar bir yaratıcı olmaksızın mı yaratılmıştır, yoksa yaratanları onlar mıdır? Kâinata gözümüzü neye ilâştirirsek ilâştirelim, karşılaştığımız ince nizamı, sabit kanunları yoktan var eden o kudret sahibi, o bilgi sahibidir. O, herşeyin gizlisinden ve açığından haberdardır.

Bu kitapta yazısı bulunan ilim adamları, kâinatın tesadüfen meydana geldiğini ileri sürenlere en uygun cevapları vermektedirler. Bize tesadüfün ne anlama geldiğini açıklamakta, herhangi bir olayın meydana gelebilmesi için muhtemel tesadüflerin matematik metodlar kullanarak göstermektedirler. Şayet önümüzde binlerce alfabetik harf fişleriyle dolu olan bir kutu bulunsa, şüphesiz ki, bir „Âmme“ kelimesini meydana getirebilmemiz için gerekli olan harfleri yanyana düşürebilmemiz ihtimali vardır, ama çok azdır. Fakat o harflerden uzun bir manzume veya bir oğuldan babaya yazılmış bir mektup meydana getirme ihtimali imkânsız denmese de çok zor ve zayıftır. İlim adamları, etin ve proteinlerin yapısına giren ilk madde olan aminoasit moleküllerini meydana getiren atomların birleşebilme ihtimallerini hesap etmişler ve bunun milyarlarca yılı gerektirdiğini, ayrıca çok geniş olan kâinata dahi sığmayacak bir madde kütlesini icab ettirdiğini

İSLAM AKAIĞI

görmüşlerdir. Bu daha çok küçük bir aminoasit molekülü içindir. Ya bir de bitki ve canlıların organlarını meydana getiren milyarlarca canlı organizma için bu ne kadar uzak bir ihtimaldir. Sade amino asitler değil, daha yığınlarca komple bileşikler ve sayısız elementler ne olacaktır? Ya göklerin ve yerin yaratılışı, hayatın meydana gelişi ne ile ifade edilecektir? Bir kere bunların kendiliğinden başı boş ve kör bir tesadüfün eseri olarak meydana gelmiş olması aklen imkânsızdır. Çünkü akıl bütün bunları, çok bilgili, herşeyi bilen, gören ve planlayan bir gücün yaratmış olmasını zaruri kılmaktadır.

Bir ilim adamını Allah'ın varlığına inandıran yedi sebep:

Bu ilim adamı, New York ilim akademisi eski başkanı Morisson, „İnsan Tek Başına Değildir“ adlı eserinde diyor ki, „Aşağıdaki yedi sebep beni şahsen Allah'ın varlığına inanmaya mecbur etmiştir. Bunlardan bir kısmını kısaltarak kaydetmek istiyorum.

İlim ve fen, asrının henüz başında bulunmaktayız. Ve hergün ilim ve kudret sahibi bir yaratıcı tarafından yapılan şeyleri biraz daha meydana çıkarıyoruz. Şu doksan sene içerisinde çok şeyler bulduk. Bilgiden gelen bir imanla Allah'ın varlığının daha çok farkına varmaktayız ve varacağız:

Yerküresi kendi eksenini etrafında her 24 saatte bir dönüş yapar, yani dünyamız saatte 1600 km civarında bir hıza sahiptir. Şimdi farz ediniz ki, o, saatte 160 km'lik bir hızla dönüyor. O takdirde gece ve gündüzümüz şimdiki olduğundan 10 kat daha uzun olacaktır. Bu durumda yaz mevsiminin kızgın güneşi her gün bitkilerimizi yakarak, geceleyin de yeryüzündeki bütün bitkiler donacaktır.

Her türlü hayatın kaynağı olan güneşin yüzeyindeki ısı 12 000 fahrenheit (yaklaşık 6650 santigrat) derecesidir. Dünyamız güneşten yeter derecede bizi ısıtabilecek kadar uzaktır. Bu mesafe hayret verici bir şekilde sabit kalmaktadır. Milyonlarca yıldır, bu alanda meydana gelen değişiklik bildiğimiz tarzdaki hayatın devamına zarar vermeyecek kadar az olmuştur. Şayet yerküresinin sıcaklığı bir yılda ortalama olarak 50 derece değişseydi, bütün bitkilerle birlikte insan da yanarak veya

donarak ölürdü.

Dünya güneş etrafında saniyede 30 km'lik bir hızla döner. Bu hız, saniyede 10 veya 70 km olsaydı, güneşe olan uzaklık veya yakınlığımız yaşamamıza engel teşkil ederdi.

Bilindiği üzere, yıldızlar çeşitli hacimlere sahiptir. Öyle büyük yıldız vardır ki, bizim güneşimiz olsaydı yerküremizin yörüngesi milyonlarca km mesafede onun yüzeyi içine girerdi.

Yıldızların saçtıkları ışınlar da değişiktir. Birçok ışınları hayatın bilinen her yönünü ortadan kaldıracabilecek niteliktedir. Bu ışınların yoğunluğu ve hacmi de çeşitlidir. Güneşin saçtığı ışınlarla nisbetle on bin defa az olanları bulunduğu gibi, ona oranla o kadar fazla olanları da vardır. Şayet güneşimiz, bu anda verdiği ışınları birbuçuk kat artırsaydı çoktan kül olurduk. Gayet tabiidir ki, bütün bu sözler, hayatın protolazmik bir kıvılcımı olarak doğmuş olmamıza, yani şu andaki özelliğimize göre söylenmektedir. Bu sebeptendir ki, milyonlarca güneş arasında sadece bizim güneşimizi hayata elverişli olarak bulabilmişizdir. Burada temas edeceğimiz bir nokta daha vardır: Yerküre, bilindiği üzere, 23 derecelik bir açı ile eyiktir. Bu durumda mevsimler doğmaktadır. Eğer böyle olmasaydı, kuzey ve güney kutbu daima karanlıkta kalacak ve okyanuslardan yükselen su buharı, yolunda buzdan meydana gelmiş kıtalar yığarak kuzeye ve güneye doğru dağılacak, ekvatorla karlı bölge arasında bir çöl sahası teşkil edecekti. Bu durumda buzlardan nehirler dolacak, bunlar derin vadilerden geçerek, artık tuzla kaplı bir hale gelmiş bulunan okyanuslara akacak ve sürekli olmayan tuz gölleri meydana getirecekti. Ayrıca inanılmayacak büyüklükteki bu buz kütlelerinin ağırlığı kutuplara baskı yapacak, bu da ekvator bölgesinin yayılması ve taşmasına sebep olacak ve mutlaka bir ekvator bölgesine ihtiyaç hissettirecekti. Kaldı ki, okyanusların çekilmesi yeni ve geniş sahalar bırakacağını, yerküresinin yağacak yağmuru azaltacağını ve bununla korkunç sonuçların doğacağını da gözden uzak tutmamamız gerekir.

Ay, bizden 385 000 km uzaktadır. Yılda iki defa meydana gelen

İSLAM AKAIĞI

deniz kabarması hadisesi, ayın varlığını münasip bir şekilde hatırlatır. Okyanuslarda görülen kabarmalar bazı yerlerde 18 metreye kadar yükselir. Hatta ay çekimi sebebiyle yer kabuğu yılda iki defa bir kaç santim dışa doğru esner. Ama her şey bize yerli yerinde gözükür. O kadar ki, bütün okyanusları 10-15 metre kabartan ve son derece sert görünüşlü yer kabuğunu esneten korkunç kuvveti, biz hiç de hissetmeyiz.

Merih gezegeninin de kendisinden 10 000 km uzaklıkta bulunan bir ayı vardır. Küçük bir ay. Bizim dünyamıza bağlı bulunan ay, 385 000 km tutan bugünkü uzaklığına karşılık, söz gelimi 75 000 km uzak olsaydı, meydana gelecek kabarma o kadar kuvvetli olurdu ki, deniz seviyesinin altında bulunan bütün dağlar, her gün, iki defa bizzat dağları bile kısa zamanda aşındıracak bir sel tarafından istilaya maruz kalacaktı. O takdirde her gün yer çukurlarına nisbetle yükselebilmüş dağlar ve tepeler zor bulunacaktı. Tabiidir ki, böyle korkunç bir hareketten yer küre çatlayacak ve havadaki kabarma olayı da her gün kasırgalar meydana getirecekti.

Yeryüzündeki dağların ve enginlerin ortadan kalktığını farz edince bütün yer küresi üzerinde suyun derinliği 2 km kadar olacaktır. Buna göre hayat, muhtemelen, sadece okyanusun derinliklerinde bulunacaktır. Şüphe yok ki, hayat burada kendi kendini yok eder sönerdi. Öyle anlaşılıyor ki, ilim, dünyanın katılaşmadan önceki kaos devresinde bu durumda bulunduğunu ileri süren teoriyi teyit etmektedir. İlmen de kabul edilen kanunlar uyarınca yer küresinin oluşması zamanındaki kabarmalar ay küresini devamlı olarak uzaklara itmiş ve aynı zamanda dünyanın dönüşünü yavaşlatmıştır. Dünyanın kendi eksenini etrafındaki dönüşü altı saatten de az süren bir gün içinde tamamlanırken, sonraları 24 saatlik bir güne çıkmıştır. Böylece sevimli ve gönül açıcı ay âşıkın neşesi olmuş ve güzel bir görünüşe bürünmüştür. Daha bir milyar kadar bir süre içinde aynı şekilde kalacak gibi görünmektedir. Astronomlar, aynı kanunlar gereğince, çok uzak bir gelecekte ayın yer küresine tekrar döneceğini ve yeteri kadar yaklaşınca infilak ederek bu

fani dünyayı, Satürn etrafındakiler gibi ışık saçan halkalarla şereflendireceğini kabul ederler.

Güneş sistemimiz, 12 000 derecelik bir ışık altında kendisinden ayrılan ve aklın tasavvur edemeyeceği bir hızla uçsuz bucaksız fezaya dağılan elemanların düzensiz karışımından meydana gelmiştir. Düzen anarşinin yerini tutmuştur. O kadar ince bir düzen ki, hangi düzen hangi yere yerleşeceğini saniyesiyle tesbit etme imkânını bize sağlamıştır. Ve o derece kusursuz bir denge meydana getirmiştir ki, milyar yıldan beri değişikliğe uğramamış ve sanki sonsuz olarak sürüp gideceği istidadını göstermiştir. Bütün bunlar bir kanun gereğince olmaktadır. Aynı kanun sayesinde güneş sisteminde gördüğümüz bu düzen, diğer alanlarda da hüküm sürmektedir.

Tesadüf, düzensiz, kararsız, beklenmedik ve hiç bir hesap kaidesine girmeyen bir şeydir. Ne var ki, süprizleriyle bizi şaşırtan bir tesadüfe de karşı gelinmez, sert bir kanuna boyun eğmek mecburiyetindedir. Bir madeni parayı yukarı attığınız zaman tura tarafından on kere üste gelmesi muhtemeldir. Bir, üçte bir oranında bir ihtimaldir. Fakat tura tarafının iki kere aynı şekilde üste gelmesi beklenmezse de ard arda 10 kere gelmesi son derece zayıf bir ihtimaldir. Farz edelim ki, içinde 100 tane marka bulunan bir torbamız vardır. Bunların 99'u siyah, biri beyaz olsun. Şimdi torbayı sallayınız ve hiç bakmadan bir marka çekiniz. Beyaz çekebilmeniz ihtimali 100'de 1'dir. Çektiğiniz markayı torbaya koyarak tekrar bir marka çekiniz. Beyaz markayı ele geçirebilme ihtimali yine 100'de birdir. Fakat onu ard arda iki defa çekme ihtimali 1000'de birdir.

Şimdi üçüncü bir deneme yapınız. Beyaz markayı ard arda üç defa torbadan çekeceksiniz. Aynı denemeyi bir iki defa daha tekrar edecek olursanız, ortaya astronomik rakamlar çıkacaktır.

Demek ki, tesadüf yoluyla elde edebilecek neticeler, iki kere iki dört edercesine sert bir kanunla sımsıkı bağlanmıştır.

Tekrar olarak söyleyelim ki, tesadüf konusunda böyle bir izah tarzını tercih ettiğimizizin sebebi, yeryüzünde hayatın bulunabilmesi için ne kadar sınırların ve ne kadar güç şartların

İSLAM AKAIĞI

mevcut olduğunu apaçık, ilmî bir metodla okuyucuya anlatabilmektedir. Bunun yanında realiteden örnekler göstererek gerçek hayat için lüzumlu şartların herhangi bir yıldızda ve herhangi bir zaman içinde sırf bir tesadüf eseri olarak bulunamayacağını da kesinlikle isbat etmek istedik.

Yer küresinin hacmi, güneşin uzaklığı, güneşin ve hayat kaynağı ışınlarının ısı derecesi, yer kabuğunun kalınlığı, su küresinin inceliğı karbondioksidin miktarı ve nitrojinin hacmi, insanın türeyişi ve hayatta kalışı... Bütün bunlar, anarşiden düzenin doğduğunu, önceden hazırlanmış bir planın ve tesbit edilmiş bir gayenin bulunduğunu gösterir. Bunlar aynı zamanda, kesin matematik kanunları uyarınca herhangi bir zaman içinde ve herhangi bir yıldızda tesadüf yoluyla milyarda bir ihtimal bile olamayacağını da kesinlikle haber verir. „Böyle olması mümkün mü?“ İyi güzel ama, böyle olmamış işte...

Dinin temeli imandır:

Bilindiğı üzere iman altı şeyden ibaret olup bunların birincisini „Allah’a iman“ meselesi teşkil etmektedir. Allah Resulü (s.a.v.) bir suale cevaben şöyle buyurur:

„İslam; senin Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, ahirki güne, hayır ve şerrin kaderle olduğuna inanmandır.“ (İbn-i Mace)

Görüldüğü üzere, dinin temeli iman, imanın ilk şartı da Allah’ın varlığına ve birliğine inanmaktır. Allah’ın varlığının ve birliğinin delilleri sayılmıyacak kadar çoktur ve çeşitlidir. Geçen sayfalarda da görüldüğü gibi, kâinatta, en küçük zerreden tutun da en büyük küreye varıncaya kadar her şey Allah varlığının ve birliğinin delili ve şahididir. Şekliyle, suretiyle, yapısıyla, renk ve hususiyetle, taşıdığı renk ve kokusuyla, lezzet ve tadıyla ve aralarındaki nizam ve ahenkleriyle herşey bu büyük davanın, Allah varlığı ve birliği davasının delili ve şahididir. Bütün bunlara şahadet eden ve sahitliğini yapan ilim adamlarıdır, onların ifade ve beyanlarıdır: Kur’an şöyle der:

„Allah adaleti uygulayarak (bütün delilleri getirerek ve göstererek) kendisinden başka hiçbir ilâh olmadığına

şehadet etti; melekler ve adaletli ilim adamları da O'ndan başka ilâh olmadığına, izzetli ve hikmetli olduğuna şehadet ettiler.“ (Ali İmran, 18)

Bu ayetin tefsirini Merhum Hamdi Yazır'ın „Hak Dini Kur'an Dili“ isimli kitabından sadeleştirerek ve bazı açıklamalar yaparak alıyoruz:

„Allah, kendisinden başka ilâh olmadığına bizzat kendisi ve meleklerinin hepsi ve hakikaten ilim sahibi olan gerçek âlimler şehadet etti. Hem de adaletle kaim olarak şehadet etti.

Allah Teala'nın birliği ve adaletle kaim oluşu, sıra ile bu üç şehadetin her biriyle ve mecmu ile sabittir.

Şahid ve şehadet:

Şahit demek, müddi ile müddea aleyhin dışında üçüncü şahıstır. Binaenaleyh, burada görünüşte müddei olan Allah Teala aynı zamanda şahit oluyor. Bu, böyle nasıl olur? Şahitlik müessesesine ve şahitlik prensibine aykırı değil mi? Tefsir ehli bu suale çeşitli şekilde cevap vermişlerdir. Ezcümle deniyor ki:

Burada şahitlik esasına aykırı bir taraf yoktur. Çünkü, müddei Allah değil, Allah'ın Resulü'dür. O iddia ediyor ve diyor ki, Allah vardır ve birdir. Peygamber böyle iddia ediyor. Allah Teala da bu iddianın şahitliğini yapıyor ve diyor ki, Peygamber iddiasında doğrudur ve haklıdır ve fakat, muarız ve muhalifleri haksızdır.

Bir de şöyle tefsir edilir:

Allah Teala'nın şahidlik yapması demek, hakiki manada değil, mecazi manadadır. Şöyle ki: Şehadet demek, alaitlak hak ve hakikatı bildirmek, beyan ve izhar etmek, veya delil ve emarelerle isbat etmek demektir. Allahü Azimüşşan; âfak-ı enfüste, canlı ve cansız varlıklarda had ve hesaba gelmez deliller ve şahidler ikame etmesi, varlığına ve birliğine ve bütün kemâl sıfatlarının sübutuna şahitlik etmesi demektir. Bundan başka şer'î delilleri inzal buyurmasıyla yarattığı şeylerin şehadetini teyid ve tasdik etmiştir.

Elhasıl: Allahü Zülcelâl, bir taraftan canlı-cansız varlıklarıyla kendi varlığına ve vahdaniyyetine hal ile şahidler gösterirken,

İSLAM AKAIĞI

bir taraftan da Kur'an ayetlerini indirmek suretiyle lisan-ı kal ile şahitliğini yapmış ve varlığını isbat etmiştir. Bir başka ifade ile Rabb'ülâlemin'in kendi varlığını ortaya koymak için iki delil ve iki şahit göstermiştir. Bunlardan biri yaratma sıfatının, diğeri de kalam sıfatının tecellisidir. Birinciye tekvinî ismi verilirken, ikinciye de teklifî delil veya kitap ismi verilir.

Daha derin bir mâna:

Fakat, burada daha derin ve hükema arasında bir ihtilaf mevzuu olan mârifetin, yani ilm-î yakın meselesinin esaslı bir şekilde halledilmiş olması vardır. Bu bize gösteriyor ki, her hususta yakın prensibi, Hak Teala'nın kendine ve birliğine dair ilim ve şehadetidir. Her ilm-i yakın, hakkın kendine mütabakatını bildirme ve ilan etme ile kaimdir. „İlm-i yakın aynel-yakına, aynel-yakin hakkal-yakine“ istinad eder. Vaki'de hak herhangi bir şeyin, bizzat veya bilvasita kendisini göstermesidir. Mücerred indî bir kesinlikle, hakkında karar verilen bir şey ile nefsel emirde yani gerçekte yakın arasında fark vardır. Mesela: Bir müşrikin putunun ilâh olduğuna kesin karar vermesiyle bir mü'minin ilâh ancak Allah'tır demesi arasında kıyas kabul etmiyecek derecede fark vardır. Birinci vakıa mutabık olmadığından hilâftır, yalandır, yanıltır. Diğeri ise vakıa mutabık olduğundan, yani iman ile nefsel emir birbirine uyduğundan doğrudur, hakka uygundur ve sadıktır.

Mesela: Acaba şu bahçede bülbül var mı yok mu diye bahse tutuşan ve her biri davasını aklî ve sem'î deliller ile isbata çalışan bir takım kimselere karşı bir bülbülün ötmeye başlaması ne büyük şehadettir. Halbuki bu bile henüz istidlâlî olan bir ilm-î yakındır. Burada asıl şahit, bir taraftan o sesin bülbülde diğeri taraftan duyanlarda zuhuru ve her iki tarafa olan kıyam ve nisbeti vahdaniyyesidir. Bu bir sestir ve bu ses bülbül sesidir. Binaenaleyh, hakikat, nefesine mutabıktır diyenlerin daha evvel kendilerinde bir şahid ve meşhud vardır. Ve bu şahid ve meşhud onların nefsel emrinde hem evvel ve hem şimdi birleşmiştir. Binaenaleyh hakikatın derinliklerinde ve zamanın bütün cereyanında şahid ile meşhudun bu birleşmesidir ki, şehadetin

kühü ve tasdiki hakkın esas şahididir. Bu ise hakkın nefesine mutabakatı mebdaine racidir. Ve bu her hakkın hak olmak haysiyetiyle mutlak vahdeti demektir. Bu defa fena vasıflarından münezze minelezel ilelebed mahza hak olarak kaim bulunan Allahü Teala'nın hakkaniyetiyle adaleti ikame vahdaniyyetine ve O'nun kendinde huzuriyle ezelen ve ebeden mutabakatına ve bunu izhar ve ilanına müsteniddir. Herhangi bir hakkın nefesine mutabakatı „Hüve Hüve“ ayniyyet denilen bir tasdik nisbetidir ki, bu ancak bir nefsi âlim ile tahakkuk eder. İlim, âlimin kendisi bertaraf edilirse, eşyanın nefesine mutabakatı meselesi yoktur. Fakat bir âlimin nefesine karşı bir taş bile kendini izhar ederek kendine şehadet eder. Şu halde insan nefsinden sarfı nazarla kendilerine âlim olmayan eşya nefesine mutabık değilse, eşyanın insan nefsinde kendine şehadet edebilmesi nasıl mümkün olur? Ve bütün bu şehadet hak namı verilen bir vahdet noktasında nasıl toplanıyor? İşte ilim meselesinin feylasofları şaşırtan en ince noktası burasıdır. Bu ayet bu noktayı hallederek ilm-i yakin'in hakiki mebdesini gösteriyor. Eşyanın kendi zatlarında kendilerine mutabakatı Hak Teala'nın kendi zatında kendine mutabakatının, yani „Hüve Hüve“ kendine ilminin ve bu ilmîni izhar ile kendine ve kendi vahdaniyyetine şehadetinin eseridir. Binaenaleyh, eşya kendilerine kendilerinde mutabık değil, kendine âlim olan hakkın zatında yani ilmi ilâhî'de kendilerine mutabıktırlar. Nüfus-i insaniyyenin kendilerine mutabakatı, kezalik eşyanın nüfus-i insaniyyede kendilerine mütabakatları da her birinin ilmî ilâhîde mensub olduğu vech-i hak dolayısıyladır. Binaenaleyh, âlemde ne kadar suhud ve şehadet, ne kadar ilim ve istidlal varsa, hepsi Hak Teala'nın kendini bilmesine ve bildirmesine yani şehadetine mebnidir. „Zati müstesna herşey haliktir“, „**Senin Rabb'in herşeye şahid olmada kâfi değil mi?**“ mealindeki bu iki ayet-i kerime bu iki noktayı açıklamıştır. Binaenaleyh, şahid-i hakiki ancak Allahü Teala'dır.

Mesela: Güneş var diyen bir şahid, kendisiyle meşhudu olan güneş arasında nisbet-i hakkın şehadetine tebaiyyeten başka

İSLAM AKAİDİ

birşey yapmış olmaz. Şu kadar ki, bu tebaiyyet; sarîh veya zimnî veya gayr-i meş'ur olabilir. Hak Teala'dan başka hiçbir âlim, ne kendine ne sair eşyaya tamamen şahid değildir. İnsan nefsinde eşyanın kendilerine mutabakatları izalî, nakıs ve min vecihtir. Ben, benim diyebilen insanın bile nefesine mutabakatı her yönden tam ve hakkalyakin değildir. Onun kendisinde bilmediği nice izafet yönleri vardır. İnsanın, gerek kendinde gerek eşyada hakikaten bilebildiği mâlumat, hakkın şehadetini bizzat ve bilvasıta sezebildiği kadardır. Buna binaen, insanda mutlak, en hakiki bir ilm-i yakın varsa o da vücud ve vahdet-i ilâhiyyeye dair ilimdir. Zira bu ilim, gerek kendisine ve gerek eşyaya olan ilimlerine hepsinin ilk rûknüdür. Bundan başka herhangi bir ilimde zaruret-i zatiyye-i kâmile yoktur.

İlim ehlinin mertebeleri de bu şehadete yakınlık ve uzaklığıyla mütenasibtir. Nefislerinde Hak Teala'nın bu şehadetini sezemiyenler ulemadan olamazlar. Bunlar, ilmi inkâr eden sofestaiyye ve kefer-e-i reybiyyedendir, yani şüpheçilerdendir. Gerek nefesine ve gerek eşyaya dair ilminin hakikatına kail olup da Hak Teala'yı inkâr edenler ise, kefer-e-i muanidindendirler. Yani inatçı kâfirlerdendirler. Cenab-ı Allah'ın, kendi kendinde ilmi ve şehadeti bulunduğu gibi, eşyayı icad ile ufuklarda ve nefislerde bu ilmîni sayılmayacak derecede şahidi ile izhar ve ilan etmesi; ilim, ukul, ervah ve kuvay-ı müdrike ve bunlara mutabık ulema halk ederek onlara şehadetini tebliğ ve i'lam eylemesi dahi, O'nun masivellah'a karşı kendine, kendinin vahdaniyyetine hakkaniyyetle şehadetidir ki, evvel ve ahir, mebbe ve mead, müddei, şahid, meşhud, meşhudün aleyh ve hakim hepsi bu vahdet noktasında birleşmeden, buna rücu ve iltica etmeden ne bir şehadet yapılır, ne vücuddan, ne ilimden, ne amelden bir eser sezilir. Allah Teala, zat-i ebediyyetinde şahid ve meşhudun birliğini ve bütün şehadetlerin bu birlik sayesinde bu şehadet-i vahdaniyyenin kıyamü adli ve hükm-i hakimiyyeti tahtinde cereyan ettiğini, bu şehadet olmadan hiç bir şeyin adlî hakkaniyyetle tasdik edilemeyeceğini yani hiç bir şeyde ilm-i yakın olamayacağını hem fiilen ve hem de kavlen

şehadetiyle isbat eyledi. Ve buna kendi şehadetiyle, kendi tezkiyesiyle müeyyed nice şahidler de hakk-ı ikame eyledi.

Ezcümle bu sayededir ki, bir insan „**Ben, benim**“ diye kendini tanır, kendi kendine şehadet eder. Kendi şuurunun kendi varlığına intibakını kendine haber verir. Hem müddei, hem şahid, hem meşhud olduğu halde bu şehadetini ayn-i hak tanır, şüphesiz olarak tanır. Saniyen Allah Teala'nın „**La ilâhe illallahü**“ olduğuna bütün melaike, gerek tekvinî gerek teşriî herhangi bir hususta emir ve irade-i ilâhiyye'yi tebliğ ve icraya memur ilâhî sefirler olan kuvay-i müdrike-i muhikka, ukul ve ervah-i mücerrede dahi şehadet ettiler. Ve şehadetlerinin hakkaniyyetine Hak Teala'yı şahidleri tezkiye eden bir zat kabul ettiler. Zira, Allah Teala, kendi şehadetini evvela bunlara bildirdi ve bunları işhad etti. Salisen Allahü Teala'nın „La ilâhe illa hü“ olduğuna „Ulu'l-ilm“ yani hakikaten ilim sahibi olanlar: Cem-i enbiya yani bütün peygamberler ve kâmil âlimler ve Tevhid ehli hekimler şehadet ettiler. İlim ehli arasında görünüp de adalet ve hakkaniyetten inhiraf eden, kaim biladl olmayanların inkâr veya ketm-i şehadet etmelerinin ehemmiyeti yoktur. Adalet ve insafla muttasıf hiçbir ilim sahibi bulunmaz ki, hiç olmazsa kendi nefsinde vahdaniyyet-i ilâhiyye'ye şehadet etmesin. Zaten ilmin ve âlimin bilfiil mevcudiyeti vahdaniyyet-i ilâhiyye'nin bariz delillerindendir.

Gerçek ilim ve gerçek âlim:

İlim demek; bir şeyi bilmenin aslına uygun olması, olduğu gibi bilinmesi; daha ilmî bir tabirle; vakıa mutabık olması, hakka uygun olması demektir. Mesela: Su, belli şartlar altında yüz derecede kaynar demenin ilim olabilmesi için, bu haberin Allah'ın ilmine ve O'nun şehadetine uygun olması ve şehadet şümûlüne girmesi gerekmektedir. Yoksa siz öyle dersiniz ama, aslında ve Allah'ın ilminde öyle değilse o ilim olmaz ve olamaz. Keza; bildiğinin doğruluğuna, hak oluşuna iman ve şehadeti olmıyan da âlim olamaz. Hak Teala, ezelen ve ebeden ilâhî vahdaniyyetine şahit değilse, ne ilimde hakikat bulunabilir ne de kimse kendini tanıyıp bilebilirdi.

İSLAM AKAIĞI

İşte; sofistler gibi ilmi inkâr ederek veya tersine giderek şek ve şüpheye sapanlar ise, kendilerinde hak ve hakikate şahid olan ilim bulunmadığından dolayı şahitliğe ehil oluşlarını kaybetmişler arasına girmişlerdir.

Rivayet edildiğine göre, Şam ahbarından, yani hristiyan ulemasından iki zat, Medine'ye gelmişlerdi. Medine'yi gördüklerinde, biri diğerine: „**Bu kasaba ahir zamanda çıkacak olan peygamberin kasabasına ne kadar benziyor...**“ demişti. Sonra Peygamber'in huzuruna girdiler ve onu bildikleri vasıflarıyla tanıdılar. Aleyhisselatü Vesselam'a: „**Sen Muhammed'sin!**“ dediler. O, „**Evet ben Muhammed'im!**“ diye cevap verdi. „**Hem de Ahmed'sin!**“ dediler. O da: „**Evet ben risalet yönünden hem Muhammed hem de Ahmed'im**“ diye buyurdu. Bunun üzerine onlar, „**Biz sana bir şey soracağız, cevap verirsen, haber verirsen sana iman edeceğiz,**“ dediler. „**Sorunuz!**“ buyurdu. Onlar da „**Bize Allah'ın Kitab'ında en büyük şahitliği haber ver!**“ dediler. İşte bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu. İkisi de müslüman oldular.

Velhasıl; bütün varlığa şamil olan bu üç şehadet neticesinde; İlmelyakin, aynelyakin, hakkalyakin açık olarak ortaya çıkmıştır ki, Allah'tan başka ilâh yoktur, O birdir, eşi ve benzeri yoktur. Aziz'dir ve Hakim'dir.

Burada üç tabir geçti: İlmelyakin, aynelyakin ve hakkalyakin.

İlmelyakin demek, bir şeyi müşahede etmeksizin, yani gözle görmeksizin idrak etmek ve onu kati surette bilmek demektir.

Aynelyakin demek ise, onu görerek ve müşahede ederek bilmektir.

Hakkalyakin'e gelince, o şöyle haşrû neşir olarak, bitişerek ve karışarak müşahede etmek ve görmektir. (Savi, c. 4, s. 347)

Bir başka târif:

İlmelyakin: İşleri olduğu gibi tasavvur neticesinde elde edilen delilin verdiği ilimdir.

Aynelyakin, müşahede ve keşfe dayanan ilim.

Hakkalyakin; kulun hakda fani olup hakla baki kalarak

müşahede neticesinde elde edilen ilimdir.

Her aklın; ölümü bilmesi, ilmelyakindir; ölüm meleklerini görmesi aynelyakin'dir; ölümü tatması da hakkalyakin'dir. İşte bu, bir misaldir. (Târifat-i Seyyidi)

Önemine binaen, şehadet ayetinin tefsirini bir de Hülâsetü'l-Beyan tefsirinden okuyalım:

„Fahrüddin'in beyani vechiyle şehadet demek, bilerek bir hakikatı olduğu gibi haber vermektir. Buna nazâren Allahü Teala'nın şehadeti; Kur'an'da müteaddit delillerle birliğini haber vermesi demektir. Meleklerin ve ilim adamlarının şehadetleri ise; Allahü Teala'nın vahid-i hakiki olduğunu bilmeleri ve delilleriyle isbat ve beyan etmeleridir. Şu halde bu üç şehadetin arasında fark yoktur. Çünkü, üçü de Allah'ın varlığını ve birliğini delilleriyle haber vermeleri ve bildirmeleri demektir. Ancak; Allahü Teala'nın şehadeti; birliğine deliller nasbederek, meleklerin ve ulemanın şehadetleri ise vahdaniyyetine iman ve ikrar etmeleri nazari itibara alınırsa bu üç şehadetin arasında fark vardır. Zira; Allahü Teala'nın şehadeti, birliğine delalet eden ayetleri indirmesidir. Meleklerin ve ulemanın şehadetleri ise birliğine iman etmeleri ve bunu dil ile ikrar ve itiraf etmeleridir. Bu itibarlardır ki, Kelime-i Şehadet'i lisanla söylemek farz olmuştur.

Bu ayette „Ülü'l ilm“ demek, kati delillerle Allah'ın birliğini isbat eden kimse demektir. (Adaletle kaim olduğu halde) tabiri var ayette. Bu tâbir ve bu ifade şayet Allah kelimesinden „hal“ ise mâna şöyle olur:

„Allahü Teala adaletle kullarının işlerini tedbir ettiği halde, birliğine şehadet eder,“ demektir.

Ülü'l ilimden hal olduğu takdirde mana şöyle olur:

„İlim sahiplerinden her biri adaletle şehadet eder oldukları halde Allah'ın vahdaniyyetine şehadet ederler,“ demektir.

Yaşadığı müddetçe, mü'min üzerine Kelime-i Tevhid'i tekrar ederek devam etmesi lazım geldiğine işaret için, bu ayette Kelime-i Tevhid tekrar zikrolunmuş ve Hz. İsa'nın uluhiyyetini itikad eden Nasara'nın bu babdaki inançları reddedilmiştir.

İSLAM AKAİDİ

Çünkü, surenin bidayetinde beyan edildiği vechiyle Necran'dan gelen Nasara taifesi Hz. İsa'nın hâşâ uluhiyyetini iddia etmişlerdi. Ayet-i kerime de onları red için nazil olunca, onlara: **„Hz. İsa'nın ulûhiyyetini iddia ediyorsunuz ama, Allah'ın kendisi, melekleri ve ilim adamları ulûhiyyetin ancak Vacibü'l-Vücut olan Allah'a mahsus olduğuna şahadet etmektedirler,“** demektir.

Şehadetin en büyüğü Tevhid'e, yani Allah'ın birliğine şahadettir. Çünkü, şehadetin azameti iki şeye bağlıdır. Birincisi şahadet olunan meselenin büyüklüğü ile, ikincisi ise şahidin azametiyledir; büyüklüğü iledir. Burada mesele; hak olan akaidin üssülesası olan Tevhid'dir. Ve şahid ise, cümle âlemin Haliki ve sahibi olan Allahü Teala'dır. Şu halde meseleler içinde „Tevhid“den daha büyük mesele ve şahitler içinde Allah'dan daha büyük şahid düşünülebilir mi? O halde Allahü Zülcelâl'in Tevhid'e şahadetinden daha büyük bir şahadet olur mu? Binaenaleyh, gerek namazda ve gerek sair ibadette ve ibadetin haricinde vahdaniyyete, yani Allah'ın birliğine şahadet vacib kılınmış ve ibadetlerin en büyüğü sayılmıştır.

Evet; başta Allahü Azimüşşan, melekler ve ilim adamları olmak üzere herşey Allah birliğinin, azamet ve kudretinin şahitleri ve isbatçılarıdır. Şöyle ki:

Akıl sahibi olan sizler; Kâinata ve kâinat arasındaki nizam ve ahenge baktığınız zaman bir plan ve bir ilmin vücudunu göreceksiniz. Düzgün bir plan ve bu plana göre düzgün bir uygulama!.. Herşey yerli yerinde, ne eksigi var ne de noksanı; tastamam!..

Demek oluyor ki, bütün bir kâinata bir ilim hâkim; ilimsiz bu işler olamaz, ilmî eserler birbirini takib ediyor, sayısız ve fevkâlade!..

Mâlum olan bir gerçektir ki, „İlim“ bir sıfattır, bir vasıftır ve arazdır. Ve yine bilinen bir gerçektir ki, sıfat mevsufusuz, araz zatsız varlığını muhafaza edemez ve ayakta duramaz. Öyle ise kâinata bir âlim var ve kâinata hakim!.. İşte o âlim kim? O'nu bilmek ve O'na layık bir isim vermek gerekir. O'na layık

bir isim ise isimlerin en güzeli „Allah“ ismidir.

Önemine binaen bir daha özetliyorum:

Kâinata bakış, insanı kâinatta bir ilmin varlığına, ilmin varlığı da âlimin varlığına götürür. Âlim ise bütün peygamberlerin de ve onlara gelen bütün kitapların da bildirdiği ve müttefiken haber verdiği gibi, „Allah“tır.

Kişi, insansa ve insanî vasıflara sahipse ne kâinat varlığını inkâr edebilir ne de kâinat üzerindeki birbirini takip eden mukaddimleri ve mukaddimelerin verdiği kesin neticeyi, yani Allah varlığını ve birliğini inkâr etme yoluna gidemez. Şayet gidiyorsa o, ya insanlığını kaybetmiştir ya da inadına mahkûm olmuştur. Kur'an şöyle der:

„De ki: O, Allah'tır. Allah Samed'dir, yani herşey ona muhtaçtır ve fakat O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve hiçbir şey O'na denk olamaz (eş ve emsal olamaz).“ (İhlas suresi mealen)

Tevhid akidesi:

Kur'an-ı Kerim birçok ayetlerinde Tevhid'i, Tevhid inancını en açık ve en güzel şekilde anlatmış ve insanın önüne sermiş ve sergilemiştir. Bazı ayetlerinde uzun uzun anlatmış, bazı ayetlerinde ise kısa kısa hülâsa etmiştir. Bir „Ayet'el-Kürsü“yü okuyun, bir Haşır Suresi'nin son üç ayetini okuyun! Bu ve benzeri ayetlerde Rabb'ülâlemin Hazretleri yüksek sıfat ve güzel isimleriyle uzun uzun tavsif edilip anlatılırken, bir de „İhlas“ suresini, Ali İmran'ın şehadet ayetini ve benzeri ayetleri gözden geçirin! Göreceksiniz ki, Mevla-yi Müteâl; kısa kısa cümlelerle ve veciz ifadelerle tavsif ve târif olunmuştur. Bu girişten sonra „İhlas“ suresini gözden geçirelim:

İsimleri:

Fatiha suresinin birçok isimleri olduğu ve bu isimlere müsemmaları da uyduğu gibi, bu surenin de birçok isimleri vardır ve müsemmaları olan bu surede o isimlere tıpa tıp uyduğu ortaya çıkacaktır.

İSLAM AKAIĞI

İhlas suresi:

İhlas demek, mâlum, genelde birşeyi yabancı unsurlarından ayıklayarak saflaştırmak, süzölmüş hale getirmek gibi manalara gelir. Bu sure-i celile ise, İslam dininin üssülesası olan Tevhid'i en halis ve en güzel surette ifade ettiği için buna „İhlas“ dendiği gibi, „Esas“ ismi de verilmiştir. Receb'in Kâ'b'den rivayet ettikleri bir hadise göre yerler ve gökler bu sure üzerine kurulmuştur. Bu haber aklen dahi, hilafına ihtimal olmayan bir hakikattir. Zira; zatında vücudu vacib, mutlak mânada kemali cami, ihtiyaçdan, eşi ve benzeri olmaktan münezzeah bir varlık olmasaydı, hiçbir şey olmazdı ve olamazdı. Hisde ve akılda birbirleriyle birleştikleri görölüp duran bütün gökleri ve yerleri ile kâinat hep O'nun varlığını ve birliğini bildiren ayet ve delil olarak yaratılmış ve bu surenin mazmunu üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı bu sureye „Tevhid suresi, Tefrid suresi, Tecrit suresi, Necat suresi, Velayet suresi, Mârifet suresi“ dahi denilmiştir. Çünkü, bu surenin manasının bilinmesiyle Allah tanınmış olur. Bir adam namaz kılmış ve bu sureyi okumuştur. Peygamber (s.a.v.), bu zat hakkında şöyle buyurmuş: „**Bu Rabb'ini tanımış ârif bir kul!**“ diye haberde varid olmuştur.

Sure-i Cemal:

Bu surenin bir ismi de Sure-i Cemal'dir. Cemal, güzel demektir. Bu surede geçen „Bir'dir, Samed'dir, doğmamıştır, doğurulmamıştır, O'na hiç bir şey denk olamaz“ gibi vasıflar en güzel ve en yüce vasıflardır.

Sure-i Nisbe:

Bu sureye Sure-i Nisbe ismi de verilmiştir. Çünkü Tirmizi'de kaydedilen bir hadise göre bir gün müşrikler Efendimiz'e şöyle demişlerdi: Ya Muhammed! Bize Rabb'inin nesebini söyle, demeleri üzerine bu sure nazil olmuştur. Bu sure-i celile'yle Allahü Teala'nın, soydan ve nesebten uzak ve münezzeah olduğu bildirmiş ve beyan etmiştir.

Nefy suresi:

„Doğmamıştır, doğurulmamıştır“ mealindeki cümlelerle bu sure-i celile Allah hakkında nesebi nefy etmektedir. Yani Allahü Teala'nın ne soyu vardır ne de nesli; O, doğmaktan da doğurulmaktan da münezzehtir ve müberradır.

Samed ve muavize suresi:

Abdullah b. Üneys anlatır: Allah Resulü (s.a.v.), göğsüme elini koydu da bana „De!“ dedi. Ben ne diyeceğimi bilmedim. Sonra o: „De ki, Allah birdir,“ buyurdu. Söyledim ve bitirdim. Sonra tavsiyesi üzerine „Felak“ suresini, daha sonra „Nas“ suresini okudum ve bitirdim. Bunun üzerine buyurdu ki, „**İşte böyle teavvüz et, (yani bu sureleri okumak suretiyle Allâh'a sığının)! Teavvüz edenlerin hiç biri bunlar gibisiyle tecavüz etmemiştir.**“ (Nesei, Bezzar ve İbn-i Merduye)

Mania suresi:

Kabir sıkıntılılarına mani olduğu için bu sureye „Mania suresi“ ismi de verilmiştir. (İbn-i Abbas)

Mahzar suresi:

Okunduğunda melekler hazır olduklarından bu sureye „Mahzar“ ismi de verilmiştir.

Beraet suresi:

İnsanı şirkten beri kıldığı için bu sureye „Beraet“ suresi ismi de verilmiştir.

Müzekkir suresi:

Halis Tevhid'i insana hatırlattığı ve tezkir ettiği için „Müzekkir“ suresi ismi verilmiştir.

Nur suresi:

Bir hadis-i şerif'te: „**Herşeyin bir nuru vardır. Kur'an'ın nuru da „Allah birdir“ mealıyla başlayan suredir**“ diye vârit olmuştur.

İhlaşeteyn ve mükâşefeteyn:

Bu surenin tazammün ettiği „Tevhid“ olmayınca iman sahih olamayacağı için, „İman suresi“ de denmiş ve „Kâfirun suresi“ ile bu sure Tevhid babında manen birbirlerine bağlı oldukları için bu iki sureye birden „İhlaşeteyn, Mükâşefeteyn“ isimleri de

İSLAM AKAİDİ

verilmiştir.

Surenin nüzul sebepleri:

İki sebep rivayet edilmektedir. Bunlardan biri müşriklerin şu suali: „Ya Muhammed! Rabb'inin nesebini bize anlat!“ dediler. Diğer bir rivayette de, „Rabb'inden bize haber ver, Rabb'ini bize vasf ve târif et; O nedir ve nedendir? Yani mahiyeti nedir, faslı nedir?..“ dediler. Bunun üzerine bu sure-i celile geldi ve onlara gereken cevabı verdi.

İkincisi Yehûd'ların suali:

Peygamber'e yahudilerden bir cemaat geldi ve dediler ki, „Mahlukâtı Allah yarattı, ya Allah'ı kim yarattı?“ Bu soru karşısında Hz. Muhammed gazablandı ve gazabından yüzü kızardı ve onlara şiddetle çıkıştı, derken Cebrail Aleyhisselam geldi, onu teskin etti ve ona: „Cenahını üzerinde tut,“ yani „Sakin ol, Ya Muhammed!“ dedi. Allah'tan suallerine cevap geldi. Dedi ki:

„De ki: O, Allah'tır, Allah Samed'dir, doğmamıştır, doğurulmamıştır, O'na hiç bir kimse eş ve emsal olamaz.“

Resulullah, bunu onlara okuyunca da onlar bize Rabb'ini vasfet, O'nun hilkatı nasıl, pazusu nasıl, kolu nasıl, dediler. Bu sefer de Allah Resulü evvelkinden daha fazla gazablandı. Yine Cibril geldi ve evvelki gibi söyledi ve suallerinin cevabını şöyle getirdi:

„Onlar Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Halbuki kıyamet günü, yeryüzü tamamen O'nun tasarrufundadır. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir.“ (Zümer, 67)

Razi'nin nakline göre; üçüncü bir rivayet de bu surenin gelişine Nasara'nın suali sebep olmuştur. Ata b. Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

Necran heyeti geldiğinde dediler ki: „Bize Rabb'ini vasfet. O, ne şeydir, ne cevherdendir?“ Resulullah: „**Rabb'im, bir şeyden değildir, O, eşyanın halikidir!**“ dedi. İşte bunun üzerine „İhlas suresi“ nazil oldu. Onlar, O vahid, yani bir, sen de vahidsin, dediler. Resulullah, „**O'nun misli hiç bir şey yoktur**“ diye

buyurdu. Onlar: „**Bize sıfatını arttır,**“ dediler. „**Allah Samed'dir**“ dedi. „**Samed nedir?**“ dediler. Allah Resulü: „**Halkın, bütün ihtiyaçlarında kendisine müracaat ettikleridir,**“ dedi. Onlar „**Artır**“ dediler. Allah Resulü „**O, Meryem gibi doğurmuş değil, İsa gibi de doğurulmuş değil ve O'na hiçbir şey denk olamaz,**“ cevabını verdi.

Mekkî ve Medenî oluşu:

Allahü Azimüşşan hakkında acz, ihtiyaç, şirket gibi bir eksiklik tasavvur etmek, demek olan neseb veya mahlukluk sualini sormak, uluhiyyetin, tenasül ve tevalüdüne kail olan bilumum müşriklerin adeti olduğundan bu sure Allah'a veled veya valid, eş veya nazir veya herhangi bir ihtiyaç isnad eden cüz'î, küllî, açık veya gizli her türlü şirk erbabının hepsini reddeden ve Allah'ı hak sıfatıyla tenzih ederek vasıf ve târif eyleyen en güzel bir cevap olduğunda şüphe yoktur. Bilinen bir keyfiyettir ki, nüzulüne sebep olan saillerin hususiyeti, cevabın umum ve şumulüne mani olacak değildir. Böyle nesih cereyani muhtemel olmayan ayet ve surelerde tarihin ve zamanın da bir hükmü olamayacağından nüzul sebebinin Mekkî veya Medenî olmasının bilinmesinin de hüküm nokta-i nazarından hiç bir farkı yoktur. Binaenaleyh, Nasara'nın teslisini de bu sure red olduğunda da şüphe yoktur.

(فو) kelimesinin terkipteki yerinden ziyade mercii nedir, yani nereye raci'dir, şeklindeki soru üzerinde duralım:

Bir kere bu zamirin mercii surede geçmemektedir. Öyle ise bu zamir neyin yerini tutmaktadır?

1- Mercii sualde:

Nüzul sebebinde de görüleceği üzere bu zamirin mercii sualde geçmektedir. O ise Allah'tır. Yani Allah'tan, Allah'ın zat ve sıfatlarından sorulmakta, verilen cevaplar ise zamirle başlamaktadır. Bu zamirin haberi „**Allah**“ ismi geldiğinden bu terkipten evvel emirde ibham içinde mâlumiyyet, mâlumiyyet içinde ibham ifade eden mâlumiyyet anlatan bu zamirin mercii dikkat çekicidir. Bundan dolayı muhatabların haline göre bu babda şu vecihler zikredilmiştir:

İSLAM AKAIĞI

Allah Teala'nın zatına:

Evvel ve ahir herşey üzerinde hazirü nazir şahid olan Allah Teala'nın zatına raci olmasıdır. Nitekim İbn-i Sina bu surenin tefsirinde bu zamir Allah Teala'nın mertebe-i zatında ancak „فو“ yani „O“ demekten başka herhangi bir vechiyle idrâk ve ifade olunamayacağına işaret olduğunu söylemiştir. Yani kendisini ancak kendisi bilen, zatını akılların idraki kabil olmadığından dolayı mertebe-i zatında ancak „O“ demekle târif edilebilecek olan Vacibü'l-Vücut Hak Teala'nın zatı ve hüviyeti demektir.

Üç makam:

Fahri Razi de demiştir ki, burada üç lafız var: „فوالله احد“ yani; O, Allah, bir. Bunlardan her biri tâlibinin makamlarından bir makama işarettir.

Birinci makam; mukarrebın makamıdır ki, Allah'a gidenlerin makamının en yükseğidir. Bunlar ki, eşyanın min haysü hiye hiye mahiyet ve hakikatlarına bakmışlar, Allah'tan başka mevcut görmemişlerdir. Çünkü, lizatihi vücudu vacib olan ancak Hak Teala'dır. Maadası lizatihi mümkündür. Lizatihi mümkün olan da min haysü hüve hüve bakılınca mâdumdur, yani yok hükmündedir. Onun için onlar akıl gözleriyle Hak Teala'dan başka varlık görmezler. Burada ince bir noktaya işaret edelim: „Vahdetcilik; yani vahdet-i vücud“ ismi altında bir cereyan var. O da mümkünattan ibaret olan âlemi, Vacibü'l-Vücut görmek isteyen panteistlerin küfür ve ilhadına düşmekten sakınmalıdır. Mümkînât varlık âlemine gelmek için illete muhtaçtır, yani varlığı kendisinden olmayan şeyler, haddizatında kendine kalınca yok demektir. Ehl-i Hakk'ın kabul ettiği vahdet-i vücudculuk budur. Yoksa panteist felsefecilerin zannettiği gibi değildir. Onlar derler ki, kâinat bütünüyle Allâh'ın varlığının çeşitli görünüşleridir. Bu görüş yanlıştır; İslam'ın naslarına aykırıdır. Çünkü, Allah haliktir, kâinat ise mahluktur.

İhlas suresindeki (فو) huve işareti mutlaktır. Fakat işaret mutlak olsa da müşarünileyh, yani kendisine işaret olunan muayyen olunca, o mutlak o muayyene masruftur. Bu itibarla, o mukarrebın nazarında „Hüve“ denilince Hak Sübhanehu'ya

işaret olur. Yani hüve demek, Allah, demektir. Daha başka bir ifade ile „O“ demek, onlar için irfân-i tam, yani Mârifetullah'ın husule gelmesi için kâfidir.

Bu iki anlayışa göre „**Hüve**“ kelimesi Allah Teala'nın ismine değil, zatına racidir demek olur.

Fakat ister ismine raci olsun ister zatına raci olsun, bu „Hüve“ mübtedasının haberi Allah kelimesi, ehad kelimesi de haber bâ'de haberdir. Mana şöyle olur: „**O, Allah'tır, ehaddir.**“

Ve netice:

„Hüve“ denilmekle mutlak bir varlık ifade edilmiş olduğu için mümkinâtı, yani mahlukâtı haddizatında varlık görmeyen ve hakiki varlık olarak yalnız kendi zatından başka bir illete muhtaç olmayıp, kendisi bizatihi ve lizatihi varlığını iktiza eden ve bir an için bile yokluğunu farz etmek mümteni olan Vacibü'l-Vücut bir hak zatı tanıyanlara karşı „O“ demekle bir târif yapılmış olur.

İkinci makam: Bu makam „Ashab-ı yemin“ makamıdır ki, bunlar hakkı mevcut tanır, halkı da mevcut tanır. Bunun için bunların nazârında mevcudatta ister istemez çokluk hasıl olmuştur: Bir Vacibü'l-Vücut ki, yok olması düşünülmiyen, ezeli ve ebedi bulunan Allah varlığı; bir de yok iken var olan, var iken de yok olabilecek olan kâinat varlığı ve çokluğu.

Bu itibarla, „Hüve“ zamiri bu çokluğa raci olamaz. Çünkü „Hüve“ kelimesi müfred, bunlar ise çokluk. Hakkı halktan ayırt edecek bir mümeyyiz lazımdır. Bu makam sahipleri hakkın zatını anlamak için „Hüve“ lafzına muhtaçtırlar. İşte bunlar için „O Allah'tır“ denilmiştir. Çünkü, herşey O'na muhtaç ve fakat O, hiç bir şeye muhtaç değildir.

Üçüncü makam:

Ashab-ı Şimal'in makamıdır ki, bu makam aşağı bir makamdır. Bunlar Vacibü'l-Vücut'un, yani ilâhın birden fazla olmasını caiz görürler. İşte bunları red ve sözlerini ibtal için "قلهوالله احد" yani birdir diye de tasrih edilerek „**De ki: O, Allah birdir**“ denilmiştir.

Zamir-i Şan:

Bu zamirde diğer bir vecih de şan zamiri oluşudur. Evvelen mübhem, saniyen beyan edilen ifadede bir özellik vardır ki, o

İSLAM AKAIĞI

da gelecek hükmün önemine işaret eder. Demek ki, „**O şan, Allah birliği**“ kaziyyesinden ibarettir. Yani, „**O, Allah**“ celâl ve cemâl bütün kemâl sıfatlarıyla varlık ve ulûhiyyet kendisinin hakkı, yani bihakkın mâbud olan, aynı zamanda „Ehad“dir, yani ikincisi olmayan tek birdir. Evvel ve ahir şirkten münezzehtir, kendisine hiç birşey benzemiyen yegâne birdir.

Amenna ve saddakna!

„Vahid ve ehad“ kelimeleri:

Ebûlbeka, külliyyatında der ki: Ehad kelimesi vâhid manasında da kullanılır. Bununla beraber aralarında bazı farklar vardır. Ebûlbeka devam ederek der ki, „İki vecihten her birine göre de ehad ile murad olunan vahid, her yönüyle vahiddir. Çünkü, ehadiyyet; gerek adedi, gerek terkibi ve gerekse tahsili teaddüt nev'ilerinin hepsinden uzaktır. Nisbî olan kesret-i vücudiyenin ehadiyyete zatta kaybolur. Yani ehadiyyet aranmaz. Onun için tenzih makamında ehad vahide tercih olunur. Zira vahidiyyet, adedi teaddüdün intifasından ibarettir. Kesret-i ayniyye vahidiyyette de müntefi olursa da onda kesret-i nisbiyye teakkul edilir. Bunu şöyle de izah etmişlerdir:

„Vahid, muttelif mertebelerde birliklere söylenebilir. Ehad ise onun ekmevidir. Mutlak, müşekkik olduğu zaman, kemaline masruf olacağından burada ehadı vahid diye tefsir edenlerin muradı da daha ziyadesi, daha ekmeli mümkün olmayan vahdetle muttasıf vahid demek olduğu anlaşılmalıdır.“

Bu münasebetle burada vahdet, birlik mefhumuyla vahid lafzının manalarından da biraz bahsetmek iktiza eder:

İbn-i Sina'nın Şifa'sında ve Şerh-i Mevakıf'ta ve sairede tafsil ve beyan olunduğu üzere vahdet, vücade müsavi, yani mefhumda değil, hamilde müsavi olur. Herhangi bir vahdeti olan, ficümle mevcuttur. Ve her mevcudun bir vahdeti vardır. Hatta kesirin bile. Bir çok seyler bir mahiyette birleşerek bir mevcud olur. Mesela: Bir on, onların biridir. Ve böyle olması vahdet ile kesretin tekabüllerine mani olmaz. Zira bir şeye aynı haysiyetle arız olmuş değillerdir. Aralarındaki o tesaviden dolayı vahdeti, vücudun kendisi zannedenler olmuştur. Halbuki doğru

değildir. Bir cismi parçalamak, birliğini yok etmek olsa da varlığını yok etmek olmaz. Kezalik çoğa, çok olduğu haysiyetten var denilir de bir denilmez. Vahdet ile vücud, hüve hüvesine mefhumda değil, mevzuda birleşirler. Vahdet mahiyetinde aynı değildir. Vahdet, mahiyet üzerine zaid bir mefhumdur. Onun için mahiyet vahdeti de kesreti de kabil olur. Ve vahdet kesretten evveldir. Vahdeti şöyle târif etmiştir:

„şeyin, hakikatta kendisine müşareket eder işlerde inkisam etmez olmasıdır. Gerek nokta gibi hiç inkisam etmesin, gerekse a'zasına mükasırn zeyid gibi, hakikatına muhalif a'zaya inkisam etsin. Kesreti de şöyle târif etmişlerdir:

„şeyin hakikatında müşarik olur umura inkisam eder haysiyette olmasıdır.“ Mamafih vahdet, şeyin inkisam etmez olması haysiyeti, kesret ise inkisam eder olması demektir ki, bu târif daha uygundur.“

Bu suretle vahdetin mertebeleri olduğu gibi, vahid denilen şeyin vahdetle ittisafı da zatî ve arazî kısımlarına ayrılır. Vahidin kesire tekabülü de zatî değil arazîdir. Bundan dolayı bir şey, bir cihetten vahid iken diğer cihetten kesir olabilir. Ancak vahid olduğu cihetten kesir olmaz.

şimdi vahid cüz'iyata hiç inkisam etmezse, yani tasavvuru çoğa hamledilmesine mani olursa o, şahsi vahiddir. Tasavvuru şirkete mani olmaz da cüziyyata inkisam edebilirse (Hayvan kelimesi gibi ki, bir çok kısımlara ayrılır; ata, katıra, deveye...) o, gayri şahsî vahiddir. şahsi vahid hiç inkisamı kabul etmezse, yani cüzîlere munkasım olmadığı gibi, cüzlere de ayrılmazsa, işte o vahid-i hakikidir. Onun inkisam etmez olmaktan başka bir mefhumu yoktur. İşte o vahdetin kendisidir. Eğer ondan başka da bir mefhumu varsa ya bir vaz'i vardır, ya yoktur. Eğer bir vaz'i varsa, yani işareti hissiyyeyi kabil ise noktadır. Vaz'i yoksa o mufarıktır. Yani yalnız işaret-i akliyyi kabil mücerreddir. (Bizim: Ene, ben, o, diye ifade edebildiğimiz duygumuz gibi.) Ve eğer şahsî vahid, cüz'iyata inkisam etmemekle beraber miktarı, eczaya inkisamı kabul ederse, o ecza ya birbirine müşabihtir, ya muhaliftir. Müşabih ise, o da bilictima vahiddir.

İSLAM AKAIĞI

Bir ağaç gibi.

Gayr-i şahsî vahide gelince: Ki, o bir cihetten vahid, diğeri cihetten kesirdir. Onun vahdet-i ciheti, ya zatîsidir, yani o kesretlerin mahiyetlerinden haric değildir, yahut arazîdir, mahiyetten harictir. Eğer zatî ise o zatî ya mahiyetinin tamamıdır ki, bu, nev'en vahiddir, ya mahiyetinin cüz'üdür: Bu cüz, tamamen müşterek ise, cinsen vahiddir. Değil ise faslıyla vahiddir. Ve eğer ciheti vahdet, arız ise, vahdet arazîdir, yani vahid bilarazdır. Bu arız, o kesretlere ya teb'an mevzu olur. Gülen ile ağlayan insanlıkta birdir gibi. Veya mahmul olur: Pamuk ve kar beyazlıkta birdir gibi. Evvelkine vahid bilmevzu, ikinciye vahid bilmahmul denir ve eğer vahdet ciheti ne zatî ne de arazî olmazsa, ona da vahid bin-nisbe denilir veya bilmünesibe denilir. Ki, nefsin bedene nisbeti, melikin medineye nisbetidir, denilmesi böyledir. Bu iki nisbet tedbir mânası itibariyle birdir, demek olur. Tedbir ise nisbetin mahmulü değil, nefsin ve melikin arızîdir.

Bunlar anlaşıldıktan sonra, vahidin bu akşama itlakı alesseviyye değil, teşkik ile olduğu ve vahid denilmeye hangisinin daha evlâ olacağı da anlaşılmış olur ki, şahsî vahid, nev'iyile vahidden evlâ, o cinsiyle vahidden evlâ, o faslıyla vahidden evlâ. İşte böyle zatsiyle vahid, emr-i arızî ile vahidde evlâ, o da binnisbe vahidden evlâdır. Şahsî vahid aksamından da hiç inkisam kabul etmeyen hakikî vahid, bivechin mâ inkisam kabul edenden evlâdır. Demek ki, vahidler, hakikatları ile muhteliftirler. Vucudat-i hassa, hakikatleri muhtelif olmakla beraber, mutlak vucud mefhumunda arazî olarak mevcut diye iştirak ettikleri gibi, vahdet mefhumunda da arazî olarak vahid diye iştirak etmiş olurlar. Onun için vahidlerin her hükümünde iştirakları lazım gelmez. Vucudisi de vardır. İtibarisi de vardır, mahiyet üzere zaid olanı da vardır, nefsi mahiyet olanı da vardır. Cüz'î mahiyet olanı da vardır. Sir ahkâmda da böyledir. Mesela: Bazısında cevher, diğeri bazısında araz olabilir. Bunlar kolay anlaşılabilir için gayr-i şahsî envainine göre isimler verilmiştir.

Şöyle ki: Nevi'de olan vahdete mümaselet, cinste olan vahdete

mücaneset, keyfiyyette olan vahdete müşahebet, kemiyette olan vahdete müsavat, şekilde olan vahdete müşakelet, vazî'de olan vahdete müvazaat ve muhazat, etrafta olan vahdete mutabakat, nisbette olan vahdete münasebet denilmiştir.

Bunlar hep aded ile alakadar olan vahidlerdir. Kezalik; şahsî vahidde bunlardan biri veya bir kaç ile adede dahil olabilir. Mesela: Bir misli veya neziri onun gibi bir şahıs daha bulunarak ikisi bir küllün birer cüz'ü veya bir küllinin birer cüz'ileri olabilirler. Misli olmayan vahide ferd, mütevahhid, vahid denilir ki, bizim; tek, biricik, yegâne dediğimizdir.

Mesela: Bizim âlemimizde arz (yer) tek, ay tek, güneş tektir, ferddirler. Bununla beraber teklikleri de izafîdir, yani her cihetle tek değildirler. Mesela: Cisim olmakta, kürevî olmakta ferd değildirler. Sonra misilleri de mümkündür. Eşhasa, cüz'iyata ferd itlak ettiğimiz de ferdiyetin, tam manasıyla her cihetten değil, temayüz ettikleri birer vecih itibarıyla izafî ve imkânîdir. Bu vecih iledir ki, ferdde birçok kıymetler toplanıp birleşerek hakkın vechinin birliğine bir ayet olurlar ki, biz onu, sade (ben, sen, o) diyerek duyduğumuz birlik şuurlarının delaletiyle kesretler içinden seçer ve nihayet adet fikrini de silerek, bütün o kesretlerin kıymetleri kendisinde tenzih-i tam ile birleşen hakiki ferd şuuruna ereriz ki, işte o vakit:

„Agâh olun, ancak zikrullah ile gönüller mütmein olur!“, „Bütün işler O'na döndürülecektir.“ „Bizim işimiz, başka değil, lemhi basar gibi tektir,“ sırrı tecelli eder. Ve işte o, bütün kesretler kendisinde müstehlek olup bütün kıymetler kendisinde birleşen, bütün varlığı tutan, ezeli ve ebedî, vücudî dâim kendisinin olup bir ikincisini farz etmek bile tenakuz olan O tek vahid duygusu, hakiki ferd duygusudur, ehad duygusudur. Bu nefy edilince, her şey nefy edilmiş olur. Yukarıda beyan olunduğu üzere, „Ehad“ nefyde umum ifade eder denilmekle de bu mâna anlaşılmıştır. „Lâ ehade“ demek hiçbir şey yok demektir. Onun için mâadanın cemisini nefyeden tam mânasıyla teklik, hakiki infirad mefhumu düşünülmeden vahid demekle „Ehad“ ifade edilmiş olmaz. Nitekim Rağîb de şöyle demiştir:

İSLAM AKAIĞI

„Vahdet, infiraddır. Vahid de hakikatta asla cüz'ü olmayan şeydir. Sonra her varlığa itlak olunmuştur. Adetlerden herhangi olsa, ona vahid demek sahih olur; bir on, bir yüz, bir bin denilir.

O halde vahid, lafz-ı müşterektir. Altı vecih üzere kullanılır:

Birincisi: Cinste veya nevi'de vahid olanıdır. İnsan ve feres (at) cinste vahiddir. Zeyid ve Amir nevi'de vahiddir, dememiz gibi.

İkincisi: İttisal ile vahid olanıdır. Ya hilkaten: Şahs-i vahid, yani tek şahıs demek gibi. Veya sınaat ve istilah cihetindeki: Hirfet-i vahid, yani tek sanat, demek gibi.

Üçüncüsü: Naziri olmadığı için vâhid olanıdır. Ya hilkatteki: Şems vahiddir, demek gibi. Veya fazilet davasındaki: Fulan asrın vahididir, demek gibi. Ve biricik dokunmuş demek gibi.

Dördüncüsü: Parçalanmadığı için, vahid denilir. Ya küçüklüğünden dolayı toz gibi veya salebetinden dolayı elmas gibi.

Beşincisi: Mebde' içindir. Ya adedin mebdei için vahid, isneyn gibi veya hattın mebdei için, nokta-i vahide gibi. Ve bütün bunlarda vâhdet, arzîdir.

Altıncısı: Allah Teala'nın vasfı olduğunda vâhidin manasına gelince tecezzî de tekessür de sahih olmayan, demektir. Ve bu vahdetin sübutundan dolayı „**Allah, eşsiz ve bir olarak zikredildiğinde onların kalpleri tiksindir. Fakat O'ndan başka tapındıkları anıldığı vakit ise sevinirler,**“ (Zümer, 45) buyrulmuştur ki, vâhid, münferid (tek, yalnız) demektir.

Hülâsa:

Yukarıda da görüldüğü üzere, „Vâhid'le Allah'ın gayri de tavsif edilir. Fakat „Ehad“ ile Allah'tan başkası sıfatlanamaz.

EHAD İLE VAHİD ARASINDAKİ FARK:

Ebûlbekâ külliyyatında da hülâsâ olarak şöyle der:

„Vahdet itlak olunur ve onunla tecezzi ve inkisam bulunmamak murad olunur. Bu manada vahid çok kullanılır. Bazen de vahdet, teaddüt ve kesretin mukabiline itlak olunur. Bu manaca da „Ehad“ ve „Ferd“ çok zikredilir.

Vahidin iki manası vardır: Birisi vahdet kendisiyle kaim olandır. Bu manaca vahid, inkisam ve tecezzi kabul etmiyendir.

İkincisi de zatında naziri, ef'al ve sıfatında Őebihi olmıyandır. Vücutta bu iki mananın ikisiyle de hakikaten ittisaf eden Allah Teala'dan başka yoktur. Çünkü, mevcudattan cevher-i ferd gibi, tecezzi etmiyende misline ve emsaline munzam olabilir. Arş ve kürsi gibi, nazirî olmıyan ve Şems ve kamer gibi nev'i Şahsına munhasır bulunanların hepsine nazir isbatı mümkündür. Fakat Bari Teala'nın tecezzi ve inkisamı muhaldir ve O'nun misli de yoktur, Őebihi de yoktur. Ve Tevhid'in üç mertebesi vardır:

Birincisi, tevhid-i zat mertebesidir. Bu istihlâk makamıdır. Yani fenafillah makamıdır ki, Allâh'tan başka mevcut yoktur. (Var zannedilenin hepsi fani olur da yalnız tek Allah mevcut kalır.) „Lâ mevcude illallah“ bunun bir ifadesidir.

İkincisi tevhid-i sıfat mertebesidir ki, müteferrik olan her kudreti, O'nun kudret-i Őamilesinde ve her ilmi O'nun ilm-i kâmilinde muzmahil görmek ve hatta her kemali O'nun kemalinin envarından bir lem'a görmektir.

Üçüncüsü tevhid-i ef'al mertebesidir ki, bu da vücudda Allah'tan başka müessir yok olduğu ilmelyakîn veya aynelyakîn tahakkuk etmektir.

Velhasıl, ehadiyyet; eblağ ve ekmel olduğu, yani vahid denilebilenlerin hepsine ehad denilemiyeceği için ehadi vahid ile tefsir edenlerin de muradı üzerinde çokluk veya zam ile aded tasavvur olunabilen vahidlerin biri demek olmayıp en kâmil ve tam manasıyla hakiki vahid demek olduğunu anlamak iktiza eyler ki, bu, bütun manasıyla bir ve eşi olmayan tek demek olur. Onun için bazı büyükler bunu Şöyle tefsir etmişlerdir: Zatı, haricen ve zihnen terkib ve taaddüdden ve bunların istilzam eyleyen cismiyyet gibi, tehayyüz gibi ve hakikatinde ve hakikatinin uluhiyyeti iktiza eyleyen, vücub-i vücud, kudret-i zatiyye, hikmet-i tamme vesair havassında müŐterekât gibi Őaibelerden münezzehe olan vahid. Bu ifade İbn-i Sina'nın bu sure-i celile'ye olan tefsirinden muktebes ve nefy-i sıfat tevehhümünü def için bir ihtar mahiyetindedir.

İSLAM AKAIĞI

İbn-i Sina demiştir ki, „Ehad“, Allah Teala'nın her yönüyle vahid olduğuna ve O'nda asla kesret (çokluk) bulunmadığına delalet eder:

Ne kesret-i maneviyeyki, mukavvimat ve ecnas ve fusul (yani bir had teşkil edecek ecza-i mahmule) kesreti ve madde ve suret gibi aklen mütemayiz ecza-i hariciyye (yani ecza-i gayri mahmule) kesretine ne de cisim gibi, bilkuvve veya bilfiil gibi diye ayrılan kesret-i hissiyye yoktur. Ve bu, Allahü Sübhanehü ve Teala'nın Zat-ı Vech-i Kerim'ine layıktır. Öte taraftan vahdet-i kâmileye nakısa olacak olan cins ve fasıl, madde ve suret, araz ve eb'az, a'za, eşkâl ve elvan ve sair hallerden münezzehtir. O kendisine bir şey benzemekten veya bir şey O'na müsavi olmaktan yücedir, Aziz'dir, Celil'dir ve Sübhan'dır.“

Ehaddir, vahiddir, benzeri müsavisi yoktur demek bile bir tavsif olduğu cihetle bundan maksat, asar ve ahkâm ifade eden sıfatı inkâr değil, sıfatın zatta kesreti icab etmediğini, çünkü Allahü Teala'nın zatı, sıfatının terkihi ve takvimiyle tekavüm ve teşekkül eden mahiyet gibi mürekkebi olmayıp zat ve sıfatıyla bütün yönlerden bir ve şerik ve nazirsiz tek olduğunu ve O'nun için onun uluhiyyet-i vasfına iştirâk mümkün olmadığını beyandır ki, İbn-i Sina, bunu Şifa ve İşâretinde tafsil ve tavzih eylemiştir. İbn-i Sina işâretinde der ki:

„Bil ki, senin aklına şöyle bir şey gelir: Eğer mâkulat, zikrettiğin gibi mütebayin suretler olup akıl ile ve ba'zısı ile ittihad etmezse Vacib'ül-Vücut'un her şeyi bilir olduğu da itiraf olununca O'nun vahid-i hak olmayıp kendisinde kesret bulunmuş olmak lazım gelmez mi? Buna karşı deriz ki:

Hayır, çünkü O, zatını bizatihi bildiği, sonra eseri de mümteni olmayıp zatı kesretlerin illeti kayyum olduğu için zatını lizatihi bilmesine kesreti de bilmesi lazım olur. Kesret, zatta dahil ve onu mukavvim olarak değil, müteahhir lazım olarak ve tertib üzere gelmiştir. Zaten gerek mübayin ve gerekse gayri mübayin levazımın kesreti vahdete hâlel vermez. İzafe ve gayri izafe levazım kesreti ve süluk kesreti olur. Ve esmanın kesreti bu

sebepledir. Lakin bunun vahdaniyyet-i zatta tesiri yoktur.“

Şifa'sında da şöyle demektedir:

„Mâkulatın, Allah Teala'ya nisbeti ve O'nun sıfat-ı icabiyye ve selbiyyesi, zatında kesret icab etmiyeceğini ve beha-i a'zam ve gayr-i mütenahi mecdi O'nun olduğunu izah ve aklî lezzetin tafsili hakkında bir fasl-i mahsusu vardır ki, hulasası: Sıfatın birbirine muğayir olmayıp aynı zata raci olmasıdır. Ezcümle sıfatların bazısında der ki:

Vacib'ül-Vücut'un birinci sıfatı vücuddur. Diğer sıfatların bazısında manen bir izafet ile bu vücut, bazısında da selb ile bu vücut olur. Ve hiçbir O'nun zatında ne kesret ve muğayeret icab etmez. O'na vahid denildiğinde O'ndan inkisamin selbi, şerikin selbi ile yine O vücutun kendisi kasdolunur. O'na âlim denildiğinde de hakikatta o mücerredin madde ve alaikına ihtilatin cevazı selbedilmiş olarak bir izafet itibariyle yine o mücerredin kendisi kasdolunur. Evvel denildiğinde de hepsinin bu vücuda izafeti maksuddur. Kadir, hayy, mürid gibi daha bazı sıfatlarıyla da yine böyle bir izafet veya selb ile Vacib'ül-Vücut'un kendisi murad olduğunu söyledikten sonra da der ki:

„Hak Teala'nın sıfatlarını bu vecih üzere teakkul edersen anlarsın ki, bunlarda O'nun zatı için eczayı veya herhangi bir kesreti icab eden bir şey yoktur.“ İbn-i Sina bu faslı şu sözleriyle bitirmekte:

Bir mahiyetin mahz-i aklî ve noksan şaibelerinin hepsinden beri, her ciheten vahid sırf hayır olmasının üstünde güzellik de olmaz. Onun için bütün cemal ve sırf beha Vacib'ül-Vücut'a mahsustur; O, her şeyin cemalinin mebdeidir. Her bir şeyin cemal ve behasi ise gereği gibi olmasıdır. Artık anlamalı ki, Vacib'ül-Vücut'da olduğu üzere olanın cemali nasıldır?

Cemal; selamet, hayır, müdrük hep mahbub ve ma'suktur. Bunun hepsinin mebdei de ya hissî, ya hayalî veya vehmî veya zannî veya aklî idrâkidir. İdrâk, derinlik ve tahkikçe ne derece şedid ve idrâk olunan zaten ne kadar ekmel ve eşref ise kuvve-i müdrükenin onu sevmesi ve onunla telezzüzü o derece çok

İSLAM AKAIĞI

olur. Cemal ve kemal ve behanın gayrisinde olan zatını o gaye-i kemal ve cemal ve beha ile ve hem akıllı ve hem mâkulü hakikatta vahid olarak tam ilim ile bilen Vacib'ül-Vücut'un zatı, kendisine a'zam-ı aşık ve a'zam-ı mâ'suktur. Ve en büyük lezzet O'nundur. Çünkü lezzet mülayimi, mülayim olduğu cihetten idraktır. Lezzet-i hissiyye mülayimi ihsas, lezzet-i akliyye mülayimi teakkuldür. Bu vecihle Allah Teala'da efdal-i müdreki efdal-i idrak ile efdal-i müdriktir. Demek ki, efdal-i lezzet de O'nundur. Ve bu öyle bir emirdir ki, O'na hiçbir şey kıyas edilemez. Biz de bu manaları idrâk edecek başka tâbir olmadığı için bu isimleri kullanıyoruz. Binaenaleyh, bunları nâhuş bulan başkalarını kullansın." Kur'an şöyle der:

„O, yarattığı her şeyi güzel yapmıştır.“ (Secde, 7)

„... En güzel isimler O'na mahsustur...“ (A'raf, 180)

İşte bu ayet-i celile'ler gösteriyor ki, en güzel isimler Allah'ındır. En güzel olmak için de mahlûkatta doyulan güzelliklerin levazımından olan noksan şaibelerinden tecrid ve tenzih olunarak:

„O'nun misli şöyle dursun, mislinin misli bile yoktur“ mısdaki üzere ehadiyete layık bir manada anlaşılacak lazım gelir. Onun için „Esmaulleh“a lügavî ve örfî manaların fevkinde vaz-i şer'î ile tevkifidir.

Âşık, mâşuk ve lezzet isimleri varid olmamıştır. Bunlar aklî manadan ziyade hissî mana telkin ederler, Kur'an'da muhabbet ve rıza varid olmuştur ki, daha nezihtir. En büyük maksad sevmek ve sevilme; en büyük lezzet rızadır. İbn-i Sina lezzet-i akliyyenin ehemmiyetini anlatmak isterken bunları söylemesi daha muvafık olurdu. Lâkin aşk örfte muhabbetin bir kemali gibi mülâhaza olunduğundan mâkulün zevkini hissettirmek için hissiyyatı tahrik etmek istemiştir.

Şunu da bilmek gerekir ki, aklın mâkulu idrâki, hissini mahsus idrâkından daha kuvvetlidir. Çünkü, akıl, emr-i bak-i külliyi idrâk eder. Onunla ittihad edip onu zahiri ile değil, künhiyle idrâk eyler. Mahsus-i his ise öyle değildir. Onun için bir mülayime aklımız ermekle bize vacib olan lezzet, bir mülayimi

hissetmemizle hasıl olan lezzetin fevkindedir. Öyle ki, aralarında nisbet yoktur. Lakin bazen bir arıza olur da kuvve-i müdrike, telezzüz etmesi lazım gelen avariz hasebiyle telezzüz etmez olur. Nitekim hasta bir arızadan dolayı tatlıdan hoşlanmaz. Bizim de bedende olduğumuz müddetçe öyle bir meriz gibi olduğumuzu bilmemiz gerekir. Çünkü, kuvve-i akliyyemizin kemali bilfiil hasıl olduğunda bir şeyin nefsinde icab ettiği lezzeti bedendeki bir engelden dolayı kendimizde bulamayız. Şayet bedenden tecerrüd etsek, hakiki mevcudatı, hakiki güzellikleri, hakiki lezzetleri mütalaa ederek mâkulün mâkule ittisali suretiyle onlara ittisal ve intibak eyliyerek bir âlem-i aklî olmuş halde bulunan zatımızı mütalaa ile bulacağımız lezzet ve behaye nihayet olmazdı.

Hep bu manaları, bundan sonra izah edeceğiz. Şimdi şunu bilmelidir ki, her kuvvenin lezzeti kendisine husulüdü: Hissin mülayim-i mahsusat, gadabın intikam, ümidin zaferdir. Ve herşeyinki kendine mahsus olandır. Nefs-i natıkanınki de bilfiil âlem-i aklî olmasıdır. Şimdi Vacib'ül-Vücut zatında mâkuldur; teakkul edilsin edilmesin... Ve mâ'suktur; taaşşuk edilsin edilmesin.

Küllün, Vacib'ül-Vücut bir mebdei vardır. Bir cinste dahil değil, bir had veya burhan tahtinde vukua gelmez, kemiyet ve keyfiyyetten ve mahiyetten, mekândan ve zamandan ve hareketten münezze, misli yok, şeriki yok, zıddı yok ve o cemii vücuttan vahid, çünkü gayri munkasim: Ne bilfiil eczada ve ne muttesilde olduğu gibi farz ve vehm gibi bir takım aklî manalardan mürekkebe olarak bunların birleşmesiyle bilcümle olmak suretiyle akılda asla inkişamı yok ve o kendine has vücudunda hiç müşareket edilmemesi haysiyetinden vahiddir. O, bu vahdetle ferttir ve o tamm'ül-vücut olduğu için vahiddir ki, bu vahidin vücuhunun ehadidir. Bunda vahid ancak selbî üzeredir ve nihayet Vacib'ül-Vücut'un vücudu, cemii cihetten bizatihi vacib olduğu tebeyyün etti.

Cenab-ı Hakk'ın sıfatları:

Razi tefsirinde der ki: „Allah Teala'nın sıfatı ya izafiyye (sübutiyye) veya selbiyyedir. İzafiyye olanlar; âlim, kadir, mürid, hallak (yaratıcı) dememiz gibi. Selbisi de: Cisim değil, cevher değil, araz da değil dememiz gibi.

Mahlukât, evvela sıfatın birinci nev'ine, saniyen de ikinci nev'ine delalet eder. Ve bizim Allah dememiz, sıfat-ı izafiyyenin mecmuuna delalet eder. Ahad dememiz de sıfat-ı selbiyyenin mecmuuna delalet eyler. Binaenaleyh, „Allah Ahad“dir dememiz beşer aklına layık olan irfanı ifade eder. Allah lafzı sıfat-ı izafiyyenin mecmuuna delalet eder, diyoruz. Çünkü Allah, ibadete müstehak olan zattır. İbadete müstehak ise ancak icad ve ibdada istiklâl ile olur. İcadda istiklâl ise tam kudret, nafiz irade ve külliyat ve cüziyyat bütün mâlumata müteallık ilim ile olur. Ve işte bunlar sıfat-ı izafiyyenin mecmudur. Razi'nin tabiri: Mecamidir (ki, toplandığı noktalar, demektir.)

Sıfat-ı selbiyyenin mecami de ehadiyyettir. Çünkü o, hakikatin nefsinde terhib ve teaddüd cihetlerinin hepsinden münezzehe müfred olmasıdır. Zira mürekkebe olan her mahiyet cüzlerinden herbirine muhtaçtır. Ve eczasından her birisi onun gayrisidir. Onun için her mürekkebe olan gayrisine muhtaçtır. Her gayre muhtaç olan da lizatıhi mümkündür.

Kâinatın hepsinin mebeidi olan ilâhın mümkün olması ise mümtenidir. Binaenaleyh, o nefsinde ferddir, ehaddir. Ehad olunca da mütehâyiz olması vacib olur. Çünkü her mütehâyizin sağı soluna muğayırdır. Böyle olan da münkasımdır. O halde ehadin mütehâyiz olması da muhaldir. Mütehâyiz olmayınca heyizlerden, cihetlerden hiç bir şeyin içinde değildir. Bir şeye hülul etmemesi de vacib olur. Çünkü, mahalli ile beraber ehad olmaz. Bir şeye mehal de olmaz. Çünkü, halliyle beraber ehad olmaz. Ne hall ne de mehal

olmayınca hiç müteğayyir de olmaz. Ehad olunca vahid olması da vacib olur. Çünkü, iki Vacib'ül-Vücut farz olursa vücudda iştirak etmiş, teayyünde temayüz eylemiş olurlardı. İştirak edilen ise temayüz edilenin gayri olacağından vaciblerin her biri de mürekkeb olmuş olur. Binaenaleyh, ehadiyyet vahidiyyeti de müstelzim olur; tam manasıyla tek olan, tam manasıyla bir olur.

Razî bu izahattan sonra, sıfatın kesreti, zatta kesreti icab ettirmeyeceğini kısaca anlatmak için burada şöyle bir soru ve cevap ile der ki: Bunun üzerine eğer denilirse: Şey'in ehad olması nasıl teakkul olunur? Çünkü, bir hakikat ehadiyyet ile tavsif olunca burada bir o hakikat, bir o ehadiyyet, bir de ikisinin mecmu yok mu? Bu ise, ehad değil, salis-i selase (üçün biri) olmaz mı?

Cevap: Ehadiyyet o hakikata aiddir. Ehad diye hükümlenen zat o hakikatin kendisidir. Onunla ehadiyyetten husule gelen mecmu değildir. Yani ne iki ne de üç zat yok. Cüzsüz, şeriksiz her kemâl kendisinin olan tek bir zat vardır. Zatı ve sıfatı kemali ile ehadiyyet kendisinden ayrılmıyan vücudu vacib olmakla tapılacak ancak bir tek ilâh vardır ki, o Allah'tır. Allah ism-i celili, hakikatte en güzel sıfatların: Sübutî ve selbî hepsinin sahibi olan Hak Teala'nın ism-i zatı, ehad ismi de cüz ve şeriki nefy ederek bütün sıfat-ı selbiyyenin ifadesi olduğu için „Allah Ehad“ sözü, Allah Teala'nın zatı, selbî bütün sıfatıyla zatının birliğini ifade etmiş olur. (Razî'nin sözleri burada bitti.)

Şüphe yok ki, bütün mesele âlemde kendimiz de dahil olduğumuz halde yokken var, varken yok edilip durduğunu görmekte olduğumuz afakî, enfüsî kesretlerin mebd ve mercii olan Allah Teala'nın birliğini tanıtmak olduğu için O'nunla O'nun eseri ve halkı olan kesretler arasındaki nisbeti ifade eden sıfatı mülâhaza etmek de zaruridir. Uluhiyyet mülâhazası bir sıfat mülâhazasıdır. Kuvvetsiz madde, fiilsiz feza, ilimsiz tabiat kitabı sıfatsız olarak sadece o diye mülâhaza olunan zat medlulünde vasıf olmak olan bir kemâl, bir hüsun ve hayır mülâhaza edilmiş olmaz. Olmayınca da bir hamd ve senaya layık olup olmadığı tanınmış olmaz. Halbuki uluhiyyet, ma'budluk her hamd ve

İSLAM AKAIĞI

medha istihkakı ifade eden sübutî ve selbî nâmütenahi kemâl sıfatlarının güzellik, yükseklik nisbetlerinin hepsini cami en mümtaz bir sıfattır. Ve bu imtiyaz ve ihtisas O'nun hakikatte zatî vahdetinin ifadesidir. Bununla muttasıf olan zatın birden ziyade olmasına ve onun zatında ve sıfatında şeriki bulunabilmesine münafidir. Allah ism-i şerif'i, ism-i zat olmakla beraber sırf zatının ismi değil, ilâhlık sıfatıyla muttasıf olan zat-ı ekmelin ismidir. Bundan dolayı bu ismin târifinde „Allah, kemal sıfatlarının hepsini cami Vacib'ül-Vücut'un zatının ismidir,“ diye ifade olunur.

Kemal sıfatlarının hepsini cami Vacib'ül-Vücut sıfatı ise, her hamd ve senâya istihkakı ifade eden ve kemal-i a'la olan tek uluhiyyet sıfatıdır. Ve Allah Teala'nın zatına mahsus ve zatının muktazası bir sıfat-ı sübutiyyedir: Allah ilâh'tır denilir. Yani ancak Allah birdir. Sübutî olduğu içinde Vücub-i Vücut, ilim, kudret, tekvin, rübubiyet gibi sıfat-ı sübutiyye mecamiinin hepsini cami, ehass-ı sıfat'tır. Bundan dolayı Razî Allah isminin sıfat-ı sübutiyye mecamiine delaletini söylemiştir. Mamafih, yalnız sıfat-ı sübutiyye'yi değil, sıfat-ı selbiyye'yi de ihtiva ederek sabit olan bir sıfat-ı sübutiyye'dir. Çünkü, çirkinlik ve eksiklik sıfatları nefyedilmeden kemâl sabit olmaz. Bu itibarla Allah ism-i celali sıfat-ı sübutiyye de delalet eyler. Mâruf olan da budur. Fakat bu delalet, uluhiyyet sıfat-ı sübutiyye'sinin zımında olmak hasebiyle sarih değildir. Müşriklerin şekke düşmesi de bundandır. Onun için burada O'nun misli hiçbir şey yoktur gibi sıfat-ı sübutiyye mecamiine delaleti ehad ismi ile tasrih edilmiştir. Çünkü, yukarıdaki izahattan da anlaşılabilceği gibi, ehadiyet tecezziyi, tereddüdü, şirki nefyeden bir sıfat-ı selbiyyedir. Ve böyle olduğu da „**Doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve kendisine ne eş ve ne de emsal olmamıştır,**“ ile izah buyurulmuştur. Razî bu nüktelere tenbih ederek sıfat ve esmanın kesreti Nasara'nın zu'mettikleri gibi, zatta kesreti iktiza etmeyeceğini de anlatmış, İbn-i Sina gibi o da sıfatın teğayyürü, zatın hakikatinde ayrı ayrı birer vücut teşkil edecek, onun mevkufün aleyhi olacak eczai hariciyye

veya akliyye olmak suretiyle değil, hepsi bir vücade raci nisab ve izafet kabilinden olmak suretiyle nisbî olduğunu söylemiştir. Ki, bu mesele, Akaid'de sıfat zatın aynı mı gayrı mı diye meşhur olan bir bahsin mevzuudur. Hükema ve Sofiyye ve bir kısım mütekellimin hüve hüvesine aynı demişler diye meşhurdur. Lakin sıfattan nisbet veya selb mülâhaza edildiği cihetle nisbete hüve hüvesine aynı zat demek pek doğru görünmez. Alim, aynı zat olsa da ilim âlimin kendisidir demek iyi anlaşılmaz. Maksud, aynı zata raci olduğunu söylemektir. Zat, sıfattır veya sıfat zattır demek de vücutta mütemayiz iki zat varmış gibi bir farzı iktiza eyliyeceği cihetle Eş'ari, La hüve velâ gayrühü, yani ne aynı ne de gayri demiştir ki, sıfat, zat ile kaim olduğundan hakikatte iki şey yok demektir ve bu daha eslemdir. Bir kısım mütekellimin de mefhumda temayüzü göstererek sıfat denilen zat denilenin aynı olmayacağını, aynı olmayınca da gayri denilmek lazım geleceğini söylemişlerdir ki, bunlar ayniyet ve gayriyeti iki nakız tekabülü olarak mülâhaza eylemişlerdir. Umumî zihinlerde bu daha mülayim gelirse de bunu, söylerken bir zata mukabil gayr denildiği zaman vücutta diğer bir zat varmış gibi bir tevehhüme düşmekten sakınmak icab eder. Çünkü, zihin sıfatı da zat gibi bir mevzu halinde tecrid ederek nâitin menuta ihtisası suretiyle sıfatın sıfatı diyerek düşünüp giderken mebd'e hareketini unutursa sıfatları da zat diye telakki etmekte yanılır. Zat ve sıfat kelimesinin lisandaki muhtelif mertebelerinden zühul eder.

Bu münakaşalardan maksud ise, nâmütenahî kemal sıfatlarını hakkın zatında isbat ile beraber zatta kesret olmadığını, hepsinin bir zata raci olduğunu anlatmaktır. İslam'da hükema, sofiiyye ve mütekelliminin hepsi de zatta kesret olmadığından fiilin kesreti gibi sıfatın kesreti dahi zatta bir tecezzi veya teaddüd ifade etmiyeceğinde müttefiktir. Bunu şöyle hülâsa edelim:

Allah Teala, sıfat-ı zatiyyesinin mecmu'undan teşekkül etmiş mürekkeb bir mahiyet değildir. Tâbiri aherle; zâtı sıfatının muktazası değil, sıfatı zatının muktazasıdır. Sıfatın hakiki manası da budur. O'nun vücudu bizatihi vacib olduğu gibi, sıfatı da başka olarak değil, aynı zatiyle vacibtir. Ve biz sıfat-ı ilâhiyye'yi

İSLAM AKAIĞI

düşünmekle edindiğimiz mefhumlardan nefsimizde Allah Teala'nın hüviyyetini teşkil eden bir mefhum edinmiş olmayız. Ancak O'na olan nisbet ve ihtiyacımızı duymuş ve O'nun tecelliyatına delaletler edinmiş esma ve ehkâmına mârifet hasıl etmiş oluruz.

Fatiha suresinde bütün hamdin Allah'a mahsus olduğu beyan olunurken Allah ism-i zati, uluhiyyet vasfı ile bütün kemal ve cemal sıfatlarının hepsini birden cami olduğu anlatılmak üzere bütün yüksek nisbetlerin toplandığı „Âlemlerin Rabb'idir, Rahman ve Rahim'dir, ceza gününün sahibidir“ sıfatlarıyla tavsif olunup ibadet ve istiane O'na tahsis edilmiş, sonra da bu esma ve sıfat âleminin delaleti ve Kur'an'ın beyanatı ile tavsif olunup nihayet O'nun zat ve sıfatının ehadiyyeti karşısında bütün kesretlerin müstehlek olduğu tanıtılmak üzere, „**De ki: O Allah'dır, birdir,**“ buyrulmuştur.

Şu halde bizim duyduğumuz, bildiğimiz, düşündüğümüz kesretlerin adedlerin hiç biri: Ne cevherleri, ne arazları, ne eczası, ne küllü, ne cüz'iyatı, ne küllisi o değildir. O'nun ikincisi de değildir. Mertebe mertebe hepsi de O'nun halk ve emriyle O'nu haber veren ayet ve kelimelerindedir. Kelimelerin medlüllerine, isimlerin müsemmalarına, alametlerin, ayetlerin, nişanelerin mevzularına, eserlerin müessirlerine delalet eyledikleri gibi, hep O'na delalet eyler, hep O'na olan nisbetlerini ifade ederler. Vücutları kendilerinden ve kendileri için olmadığından dolayı gerek enfüste varlıkları müddetince hep O'na olan ihtiyaç ve alakalarını ve hep kendi hiçlikleriyle O'ndan aldıkları kuvveti, kıymeti, manayı anlatırlar. O'nun için hep O'dur demek de bir mana ile doğrudur. Çünkü, hepsinin kıymeti vücudiyye ve ilmiyesi O'na delalet ve rücuda ibarettir. Kelimenin hüküm ve kıymeti manasına racidir. Vücut-i Dâim O, matlub-i küll O'dur. O'ndan başka hiçbir şey, hep olamaz. Yani vücudun bütün kemalini cami olamaz. Bütün âlem ne kadar kemal eserini haiz olursa olsun, meratib-i imkân nâmütenahî olduğundan bulunduğu her mertebede de kemal, nâmütenahî ve daha yüksek tekâmüle kabil olarak Rübubiyet

kanununun taht-i hükmündedir. O'nun henüz fiile çıkmamış yarını, O'nun ahireti vardır. Bütün kemal kendisinde bilfiil olan ise, evvel ve ahir olan hayy ve kayyum Vacib Teala'dır. Evvel ve ahir, zahir ve batın hep birleşmeden hep olamaz, hiç bir tekâmüle ihtiyacı olmayan hep bir ancak O Rabb'ülâlemin olan Allah ehaddir. Onun için yukarıda da zikrettiğimiz vechiyle Sabikûn, O'ndan başka varlık tanımamışlar, „O'nun zati müstesna her şey fanidir“, „Yerde ne varsa hepsi fanidir. Ancak celâl ve ikram sahibi Rabb'inin zati bakidir“, „Bugün mülk kimindir? Vahid ve kahhar olan Allah'ındır,“ şeklinde tecelli buyrulan ayet-i celile'lerin misdakını her lahzâ müşahede etmektedirler. O'nu duymıyanlar da yarın duyarlar.

Hanbelî'lerden İbnî Âkil şöyle demiş: **„Bizce sahih olacak kavil, Allah'ın sıfatlarıyla beraber, Allah Teala'nın ilâhiyyetinde vahid olmasıdır. Başkası değil.“** Beyan olunduğu üzere İlâhiyyât sıfatı kemâlin hepsini câmi, yani hepsinin birleştiği en hususî sıfat olduğundan bu şöyle demektir: Mutlak vücud'un yani varlığın namütenahi her kemali, ilâhiyyat vasfında toplanarak ancak Allâh'ta birleşmiştir. Sıfatın, her biri itibariyle vahid olması, icab etmezse de mecmu olan İlâhiyyat sıfatında vahiddir, O'ndan başka ilâh yoktur.

Bu ifade bazı sıfatlarda teşbihe müsaittir; mahlûkatta da kemâl sıfatlarından bir takımları bulunabilir. Nitekim âlim, râuf, râhim, adl gibi bazı isim ve sıfat ile kulların da tavsif ve tesmiyesi caiz görülmüştür. Lakin namütenahi kemâlatın bütün celâl ve ikrâm sıfatlarının en tam manasıyla hepsinin birden bir mahlukda bulunması muhaldir. İlâhiyyat, yani en büyük sevgi ve en büyük haşyet ve ta'zim ve her türlü hamd ve senâ ile, ibadete istihkâk demek olan mâbudluk, ancak Allah'a mahsustur. İnsan mâhlukâtta gördüğü herhangi bir kemâle bağlanıp da ona kul olmamalı, ondan derhal Allah Teala'nın namütenahi kemâl ve cemaline istidlâl ederek, bütün varlığıyla ona bağlanmalı, ona kulluk etmelidir. Bir Allah'tan başka tapılacak yoktur demek işte böyle olur ve bu manaca Allah ehaddir demek, Allah ilâh-ı vahid'dir takdirinde olarak, **„Sizin ilâhınız vahiddir, O'ndan**

İSLAM AKAİDİ

başka ilâh yoktur,“ mealinde gibi olur. „**La ilâhe illallah**“ Kelime-i Tevhid’iyle umumun mükellef olduğu ve herkes için fehmi gabil olan Tevhid de budur. Yani Ulûhiyyet’te şirki nefyetmektir. Bu mana, sıfat-ı teksir ile beraber onların kesretin bir tek ilâhiyyet vasfında tevhid ederek zatı, sıfattaki tevhiddir, öyle ki, birçok zatlar ve onlarda bazı sıfatlar mümkün olsa da bu tek zattır. Şüphesiz yok ki, bu mana sahihtir. Ve imanın ilk şartıdır. Bununla beraber bundan gaflet edilmemek de lazım gelir ki, ilâh vahiddir, demek de, „Allah yalnız ilâhiyyetinde vahiddir“ demekden fazla mana vardır. İlahiyyette vahdet, bunun en müteyakkin manası olmakla beraber ekmel manası değildir. Ekmel manası gerek zatında ve gerek sıfatının her birinde ve gerek mecmu itibarıyla ilâhiyyette, yani vechiyle vahdet-i kâmile’dir. Yalnız ilâhiyyette vahiddir demek, zatı, en hususi sıfat olan bir sıfattaki tevhid demek olan, vahidiyyet, imanın ilk şartı olarak kâfi olsa bile, ehadiyyetin manasını tefsir için kâfi olamaz. Bundan dolayı, Âlusi’nin kaydettiği üzere, yine Hanbeliler’den ve Selefîye denilenlerden Hafız ibni Receb gibi diğerleri demiştir ki, Allah Sübhanehü ilâhiyyetinde ve rububiyetinde vahiddir, O’ndan başka mâbud da yok, Rabb de yoktur ve Allah Teala’yı varid olan sıfat ile tavsif eyledikten sonra, „Hüve“ zamiri gerek şân ve gerek mesul-i anh’a raci olsun, iki vecih üzere de murad vahidiyyeti kâmile olduğunu ihtiyar eylemiştir.

İbni Kayyim-i Cevzî, Mesalikü’s Sairi’nde Tevhid’in; biri mârifet ve itikada, biri de kast ve amele ait olmak üzere ilmî ve iradî iki kısmını beyan ederken, sıfatsız olarak sade Zat-ı Tevhid’in ameli hiçbir kıymet ve ehemmiyeti olamayacağını ve sıfatı nefyederek mâbud olduğu iddia edilen, herhangi bir zatın Kur’an’da beyan olduğu üzere, müşriklerin taptığı görmez, işitmez, ne menfaata, ne zarara gücü yetmez putlardan hiç farkı olamayacağını söyledikten sonra, Allah Teala’nın namütenahi bir hamd ve senâ’ya müstehâk olduğunu ve O’nun sıfatları gayrî mütenahî olmakla kendisinden başkasına onları tamamen, bilemeyeceğinden dolayı, hakkıyla hamd ve senâ’sını

da ifâ edemeyeceğini ve bu mütenahi sıfatların hepsi Fatiha'da hamd'de icmal olunup tafsili „Ulûhiyyet, rububiyyet, rahmet ve mülk“ sıfatlarında hülâsa ve tevhid edinmiş bulunduğunu ve binaenaleyh, gerek ilmî ve gerek iradî tevhidin bu sıfatlarla ilâhiyyet ve rububiyyeti Tevhid'e raci olduğunu söylemiş ve Tevhid-i Zât ile uğraşanların hepsini muattile-i sıfat, cehmiyye diye göstermiş ve bununla beraber murad bütün sıfatın bir sıfatta tevhidi mi? Bir zatta tevhidi mi? Zâtın sıfatta tevhidi mi? Bu noktaları tavzih etmemiştir. İbnî Akil'in ilâhiyyette vahiddir demesinin zahiri zâtı ancak mecmu'u sıfat demek olan, bir sıfatta tevhid görünür. Bunu kâfi görmeyen İbn-i Kayyim ve İbn-i Receb'in ilâhiyyette ve rububiyete vahid demeleri de zâtı birkaç sıfatta tevhid olmuş oluyor. Bu ifadelerin zahiri ise vahdet, yani şeriki olmamak, evvel emirde sıfatın sıfatı olup, zâtın vahdeti bir sıfat veya sıfatlar dolayısıyla olmasını iktiza eyliyerek, bu elbette doğru değildir. Vahid, ehad sıfatlardan evvel zâtın sıfatıdır. Evvela zât, zâtında tevhid edilmedikçe sade sıfatta tevhid-i işrak'tan ibaret olur. İki-üç sey bir sıfatta birleşebilir, şirket denilen de müteaddid zevatın bir şeyde veya bir kaç şeyde birleşmesinden başka bir şey değildir. Müşriklerin yaptığı da müteaddit zevatın ilâhiyyet vasfında vahdet-i cinsiyye veya nev'iyye ile birleştirmektir. Nasara da teslisinde „Baba ilâh kendi ilâhlığı cevherinden oğula ve ruhu'l kudüs'e birer cevher vermiş, her biri birer ilâh olan üç uknum, yani eb, ibn, ruhu'l Kudüs üç zat hem cevherde hem ilâhiyyet vasfında birleşip bir ilâh olmuş,“ demekle evvela Allah bir cevherden üç şahsa tecezzi ettirip, sonra da üç şahsı cevherlerinin cinsiyle ilâhlık sıfatında birleştirerek bir şahıs yapmışlar ve bu suretle üç zâtı hem cevherde hem sıfatta teşrik ederek, soyadında birleştirir gibi birleştirmişler, üç şahıs bir şahıstır, üç ilâh bir ilâhtır. Çünkü cevherleri bir, sıfatları bir, demişlerdir. Bütün bunlara karşı her türlü şirk şaibelerini nefy ile teşkikleri izale için Allah Teala'nın ehadiyyetini tanıtmak üzere, „**De ki: O Allah birdir,**“ buyrulmuştur. Şu herkesçe mâlumdur ki, bir çok sıfatların cüz olarak değil, sıfat olarak yalnız bir zatta toplanması, şirk iktiza

İSLAM AKAIĞI

etmez, bilâkis kemâl ve teferrüdünü iktiza eyler. Müteaddid zevatın bir vasıfta veya herhangi bir şeyde birleşmesi ise, aynı şirktir. Çünkü sıfat, tedahül eder de zevat tedahül etmez. Bundan dolayı ulemamız demişlerdir ki, Zatullah'da sıfatın teaddüdüne kail olmaktan şirk lazım gelmez; fakat sıfattan birleşen zevatın teaddüdüne kail olmak şirkin ta kendisidir.

„La ilâhe illallah“, Allah'tan başka ilâh yok demek, zatı bir tek olan Allah'tan başka ilâhiyyet ile muttasif, ilâh ismine müstehak hiç bir zat yoktur. İlâhlık onun zatına mahsus demektir, yoksa Allah, ilâhiyyet vasfına mahsustur, yalnız ilâhlığında birdir demek değildir. Yani zatı, sıfata kasır değil, sıfatı zata kasırdır. İbnî Akil'in Allah ilâhiyyetinde vahiddir, başka değil, demekten muradı da budur. Ancak ilâhiyyetten maade sıfatların da ona münhasir olması, iktiza etmez manasını da ilham ettiği için İbnî Kayyim ve İbnî Receb ve emsali rububiyet sıfatını da tasrihe lüzum görmüşlerdir. İbnî Kayyim mülkü de tasrih eylemiştir.

Hafız İbni Receb'in vahidiyeti kâmile demesi de zatında ve ilâhiyyeti muktazi olan bütün sıfatında hakiki vahdete tenbihdir ki, ehadiyyet ancak vahdet-i kâmile tefsir olunabilir. Doğrusu Allahü Teala'nın esma-i hüsnâ'sında başkasına itlakı caiz olmayan esma ve sıfat Allah, ilâh, Rabb isimlerine ve sıfatlarına münhasır değildir; Rahmân, Kuddüs, Sübbuh, Sübhân, Âlimü'l ğayb ve şehade, Âla külli şeyin kadir, Hallâk, Haliku külli şey, Ehsenü'l Halikin gibi daha birçok isimler ve sıfatlar vardır ki, mahlukâtın hiçbirine itlak olunmaz. O bunların herbirinde de vahid, ehaddir. Semi, Basir, Habir gibi Allah'tan başkasına itlâk olunan isimler dahi, mahlukattaki noksan sıfatlardan tenzih ve tecrid olunup sair esma-i ilâhiyye'ye münasib bir mefhum ile Allah'a itlak olunur. Onun için Fatihâ'da dahi geçtiği üzere, esma ve sıfat-ı ilâhiyye sade hakikati lüğaviyyeleriyle değil, gayeleriyle murad olunarak, birer hakikat-ı şer'iyye olmak üzere itlak edildiği de, „Leyse kemislihi şeyün“ hükmünce ihtar olunagelmıştır. Allah Teala sade ilâhiyyat ve rububiyet sıfatlarında değil, sıfat ve esmanın herbirinde de vahiddir. Onun

için „Errahmanü alel arşisteva“ gibi teşbihi andıran müteşebbih sıfatlar dahi, „Leyse kemislihi şey“ muhkemine tevfikân tenzih ile, telakki edilmek lazım gelir.

Esma-i ilâhiyye'nin hepsi mümkün olabilen namütenahi tekâmüllerin fevkinde, kemal-i âla'ya sahip olan hüviyeti hakka nisbet için mevzudur. Bütün celâl ve ikrâm sıfatlarını cami olan, kemal-i âla ise bizde temessül edebilen hadis mefhumların mazmunu değil, medluludur, içinde değil üsesindedir, hatta kemal-i âla bir takımlarının zannettiği gibi, kemal-i mutlak da değildir. Mutlak, âla'ya da edna'ya da itlak olunabilir. Âla edna'nın noksanlarından mücerred yükseklikleri cami olarak, âla'dır. En güzel demek, güzel demekten ibaret olmadığı gibi, her güzel demekten de ibaret değildir. Hiçbir güzelde bulunmayan güzellikleri cami, hepsinden üstün yegâne güzel demek olduğu mâlumdur. Vücudi mutlak'ı vücudî âla zannedenler yanılırlar. Her duyduğunu âla sanır, sarılırlar, sonra da yokluğunu görüp darılırlar. Biz bu güne kadar vücutta gelmiş âlemlerin hepsini vasıl olabildikleri kemallerin heyeti mecmuasiyle birden bilip de bütün âlemin kendimizde temessül ettiğini düşünsek yine vücut-i âla'yı kemâl-i âla'yı bilmiş, düşünmüş olmayız. Yarın için daha yüksek kemallere doğru hareketimiz imkânını selb edemeyiz. Vücutta fikrî terakkiyi tevkiif edemeyiz ve kelime ile topladığımız bütün kemâlât-i mümkün ve mefruzâ, o namütenahi terakki mecmuu elbette bugünkünden daha yüksektir, fakat bu da kemâl-i âla değildir. Çünkü zatında kendisi kendi varlığına kâfi gelmeyip, yoklukla da alakadar olan mâlul kemâlât mecmuu'dur, kemâl-i âla onları bir taraftan yaratıp bir taraftan yok edip duran ve ezel ve ebedde bütün varlık, mülk ve saltanatı kendinin olan, binaenaleyh daha yükseği mümkün ve mütasavver olmayan Hak Teala'nın vücud-i hassiyle, zat-î ehadiyyetine mahsustur ki, onun hüviyyetinden kendisinden başkasıyla bihakkın tabir mümkün olmaz, o bizim mahsusat veya mâkulatımızla çizdiğimiz suretlerin, hatların çerçevesi içine girmez, o herşeyden evvel iken herşeyden ahir, herşeyden zahir iken herşeyden batındır, ona zatında ancak

İSLAM AKAIĞI

O denebilir.

Sıfat-ı ilâhiyye'yi ifâde eden esma-i ilâhiyye, bize onun kendisini tahlil ile ona bir hat tayin ettirecek mefhumları ifade için değil. Bizim kendimizde ve âlemimizde ona olan nisbetlerimizi tahlil ederek, hadisâtın mutazammın olduğu mertebeyi itlakın fevkinde bir tecrid ile her kemâl kendisinin olan zatı hakka delâlet için vaz olunmuştur. Mesela ilim denildiği zaman, biz kendimizde olduğumuz ilim mefhumunu bütün derecatıyla teemmül ederek bildiğimiz hadis ve nisbî ilimden, mutlak ilim mefhumuna ve ondan herşeyi olduğu ve olacağı gibi hiç eksiksiz muhit ve binaenaleyh gâib ve şahid bütün kemâlâtı cami, kadim ilm-i ekmel kendisine mahsus olan Zat-ı Hakk'a fikir ve irademizi her cihetten tevcih etmemiz lazım gelir. Öyle ki, biz o ilmin içinde olduğumuz halde, o bizim ilimimizin maverasında muhiti kül'dür ve o ancak odur. Ve biz ona erebilmek için kendimizden geçmemiz iktiza eder. Allah'ın yetmiş bin hicabı vardır. Acı verse onun yüzünün tecellii celâli bütün göz erimini, yani herşeyi yakardı, mealindeki hadis-i nebevî mazmunu tecelli eyler, çünkü onun karşısında bütün kesretler müstehlek olur. Bunu süzmek onun vahid-i kahhar sıfatını sezmektir. Bunun sezmek de bütün cemâl ve kemâlin onda bilfiil tahakkukünü sezmektir. Başka yoktur, zat ve sıfat ve efaliyle ancak o var olduğunu tanımaktır. Demek oluyor ki, esma-i ilâhiyye'nin her biri de bütün selbî ve sübutî celâl ve ikram sıfatlarıyla zatındaki birliğine delalette birdir. Ancak bizde olan vechi delalet itibariyle mertebe mertebe fark ve kesret zahir olur. O zatında bir olduğu içindir ki, zatının muktezası olan ilâhiyyetinde de bir rububiyetinde de, mülkünde de bir, ilminde de bir, kudretinde de bir, hep celâl ve ikrama raci olan namütenahi sıfat ve esmasında da birdir. Fakat bütün niseb ve ahkâmın medari ilâhiyyet sıfatı olduğu bütün vicdan ve vücudun vecd ile bağlandığı cazibeyi hak ve hayır, ilâhiyyet sıfatında serahatle toplandığı için, sıfat-ı zatiyye olarak ilâhiyyette vahdet bütün levaziminde teferrüdü iktiza ettiğinden dolayı, zat ve sıfat ve esma cemii vücuh'dan vahdet-i kâmile'yi

istilzam eylediği ve cemü esmayı cami olan Allah ism-i celili de bu haysiyetle ism-i zat olduğu cihetle ilâhiyyette vahdet denilmekle zat ve sıfat ve esma her birinde ve hepsinde bütün levazımıyla vahdet kastedilmiş olduğunu anlamak lazım gelir. Öyle olunca da zatında da vahiddir, vücudunda da vahiddir, rübubiyetinde de vahiddir, rahmaniyyetinde de vahiddir, hallakiyyetinde de vahiddir diye te'dadda lüzum kalmaz ve yine bundan dolaydır ki, ilâhiyyetinde vahdete itikad edilmedikçe imanın şartı olan Tevhid yapılmış olmaz. Yalnız zatında birdir veya vücudunda birdir, rububiyetinde birdir diye mârifet imana kâfi gelmez. „**La ilâhe illallah**“ denmiş olmaz. Mamafih Allah zatında bir olmıyarak, ilâhiyyetinde birdir, demek de zatında ve ilâhiyyetinde şirk koşmaktan başka birşey olmaz.

Hasılı Allah birdir demek gerek zati, gerek sıfat, gerek esmasıyla hangi nokta-i nazarla mûlahaza edilirse edilsin hep birdir, hiç şeriki olmayan bir tek hakikattir. Onun için ilâhlık ona mahsustur, O ilâhiyyetinde de hakiki ve zati birlikte birdir, demek olur. Binaenaleyh ona birçok esma ve sıfat ile mârifet edilmek onun zatında kesret veya zatında bir nazir isbat etmek manasına olmıyacağı gibi, vahdet sıfatıyla da tanımak da ona bir had ve nihayet isbat etmek manasına değildir. Kendisinde maâdayı selb eden bir sıfat-ı selbiyye'dir, Allah'ın vahdeti, adette vahdet dediğimiz kesrette vahdet değildir. Kesret onun halk sıfatına raci olan mahlukatında, mülkündedir ki, onun bir emriyle var, bir emriyle yok olan niseb ve izafetten ibarettir. Mâlumdur ki, adet iki ile başlar, ikiden ile gayri nihaye sayabildiğimiz adetlerin hepsi de birer adettir, kesrette vahdetdir. Bunların hepsinde kesir de mümkündür, emsal de mümkündür, bunda âmal-i erbaa cereyan edebiliriz. 1/2, 1/3 gibi kesirlere suret yaptığımız vahidlerin hepsi mahreclerine göre itibar olunan âdet vahidlerdir. Bu suretle bir de adetlerin başlangıcı olan vahid vardır ki, bunda kesir, tecezzi mümkün değildir, darb taksim tarh kabil olmaz, fakat mislini veya emsalini zam ile cemi mümkündür. Kendisi adet olmamakla beraber, adetten cüz olabilir, cemi mümkün demek de cinsi mümkün demektir, cinsi

İSLAM AKAIĞI

bulunmazsa tek olur. Bir sayı sayarken bir diye başladığımız bu vahid kendisi adet olmamakla beraber, adedin mebdei yani birincisi olabilmek itibariyle hesabda adet gibi mülâhaza olunur, buna adet sayı demek mecaz olsa da, adet yolunda vahid demek hakikattir. Bu da nisbî vahid demek olduğundan, vahidî kiyasî dahi tabir olunmuştur. Binaenaleyh, adet tarikiyle vahid denildiği zaman içinde parçası veya dışında misli mümkün olan vahid demek olur, öyle kesrette vahdet herşeyde bulunabilir. Bu ise ekmel manasıyla vahdet-i hakikiyye değildir. Allah Teala'nın bildiği ise ne içinde ne dışında kesir ve misli mümkün olmayan ve her manasıyla şirk ve teaddüdü nefyeden birliktir. Ona evvel demek, ikincisi var demek değil, sabıkı yok demektir. Ona ahir demek de sabıkı var demek değildir. Lahiki yok demektir. Onun için ona evvel ve ahir isimleri söylenirken birlikte söylenmelidir. Ona adedde anladığımız mana ile, mebde demek de doğru değildir. O kendisine mümasil bir ikincinin başlangıcı değildir. Hatta esma-i hüсна'da mebde ismi varid olmamıştır, mübdi ve mu'id isimleri varid olmuştur. Sayılmaya kalkışılacak olursa ona bir, denilir kalınır. O, her noktayı nazardan bir, hep bir, hep tektir. „Allah vardı, fakat onunla beraber hiç bir şey yoktu“ mefhumuna masadaktır ve şu anda olduğu gibidir. İmam-ı Azam Fıkh-i Ekber'de: „Allah Teala sayı haysiyetiyle değil, hiç bir şeriki olmamak haysiyetiyle birdir“ demekle bu manayı anlatmıştır. Şeriki nefy, cüzi de müsaviyi, mukabili de nefyidir. Yine bundan dolayı sahibi Keşşaf da: „Allâh birdir, la saniye leh, yani ikincisi yok“ diye tefsir eylemiştir ki, ne zımnında ne haricinde demektir. Bütün tefsirlerde adet tarikiyle vahid demek olmadığına tenbih eylemişlerdir.

Yine Fahr-i Razi tefsirinde der ki: Mârifetullah, cenneti hazıra'dır. Zira cennet senin aklına ve arzuna muvafık olana nail olmandır, onun içindir ki, Adem'in aklı hevasına münaza ettiğinden, cennet ona cennet olmamıştır. Ve yine bunun içindir ki, kabir mü'mine zindan değildir. Çünkü onun aklına ve arzusuna mülayim olan ona orada hasıl olmuştur.

Bunun beyanı: Akıl, hasenat kendisine tevdi olunacak bir emir

ister, şehvet de kendisinden lezzetli şeyler talep olunacak bir gani ister. Daha doğrusu akıl himmeti âli'ye sahibi bir insan gibidir, Mevlâ'sından başkasına munkat olmaz, heva ise bir otlakçıya benzer, bir zengin huzurunu işittiği zaman bir ihsanına nail olmak ümidiyle neşelenir. Daha doğrusu akıl geçmiş nimetlere şükretmek için, Mevlâ'sını tanımak ister, heva da ondan beklenecek nimetlere tema ettiği için onu tanımak ister, ikisi de onu istedikleri gibi âlim ve gâni olarak tanıyınca, ona sarılırlar. Akıl ben senden başkasına şükretmem der, şehvet de ben senden başkasından dilenmem der. Sonra da şüphe gelir, ey akıl! Şükrü yalnız ona nasıl tahsis ettin? Belki onun bir misli de vardır! Ve ey şehvet! Yalnız ona nasıl bağlandın? Belki şurada başka bir kapı daha vardır, der. Bunun üzerine akıl, mütehayyir kalır ve o rahat bulanır, o vakit akıl yakın cevherini bulmak için istidlâl âleminde seyahat etmek ister, (hakka hidayet edecek olan ise ancak Allah'dır), işte Hak Teala kuluna hidayet etmek ve bulandırmamak üzere Resulü'nü göndermiş ve O'na kendinden söyleme, benim doğrudan doğru sadık olan bildiğim şu kelimemi söyle diyerek, „**Kulhuvallahu ehad**“ buyurmuş.

Allah Samed'dir; O, hep bir, herşey kendinin ve her dileğin mercii, hiç eksiksiz maksud-i kül olan şanlı uludur. Ve hakikatte ekmel, samed ancak O'dur.

Samed: İsmi hakkında lügat nokta-i nazarından masnudün ileyh, yani kasd, doğrudan doğruya kendisine müteveccih olan maksud manasına olmaktadır. „Samede samdehü“ tâbiri bilinen bir keyfiyettir ki, dosdoğru, düpedüz, hiç inhirafsız ona kasd ve teveccüh etti demektir. Mâlumdur ki, kasd de bir noktaya doğrudan doğru teveccüh manası vardır. Bu mana ile bir kavmin seyyidine, yani umur ve ihtiyaçlarında maksud ve mercii olan ve ma fevki bulunmayan en şerefli ulusuna, en büyük efendisine „Samed'ül-kavm“ denilir. Ve mutlaka kadri yüksek, âli şan mânasına da gelir ki, masnudun lazımı mânasınadır. Birincisi bu;

İkincisine gelince: Hiç cevfi, yani boşluğu olmayan, eksiksiz,

İSLAM AKAIĞI

gediksiz, nüfuz edilmez şeye denir ki, musmet gibidir. Buna lisanımızda som tabir olunur. Nitekim lehcede „Som, yekpâre, sald, kavi, bütün, içi dolu, kaplama olmayan musmet“ diye târif edilmiş, som gümüş, som pelesnek, som abnus tâbirleriyle de istişhad edilmiştir. Som sırma tabirimiz de meşhurdur. Bunda halislik mânası vardır.

Bu manada samed tıkamak manasına olan samd mastarı ile de âlakadardır. Şişenin tı kacına samd denilmesi de bundandır. Bu manaca aslı samed olup „Dal“ „Ta“dan münkalib olmuş demektir. Bundan lazımı mana olarak daim ve bakî manasına da gelir. Ve harb ve kital hengâmında asla susamaz, acıkmaz kimseye de isim verilir. Ve mutlaka yemez ve içmez manasına da kullanılır. Razi, der ki: Lügat ehlinin müteahhirinden bazıları, „Toz kabul etmez bir şey“ girmez, bir şey çıkmaz emles, yani yalabık taş da samed denildiğini söylemişlerdir ki, bu bizim som taş tâbirimiz gibidir.

Müfessirinin ekserisi, yukarıda da işaret olunduğu üzere, birinci mânadan olarak sıfat-ı subutiyye olduğunu söylemişler, bazıları da ikinci mana olarak sıfat-ı selbiyye olmasını naklelemişlerdir. Bazıları da hem sıfat-ı sübutiyye ve hem sıfat-ı selbiyye manalarını mutazammın olarak tefsir eylemişlerdir ki, bunda ikincisini de nazar-ı itibara almak vardır. En layıkı da budur. Bunu lafz-i müşterekin iki hakikat manasına birden irade tarihiyle değil, esma-i ilâhiyye’de gayeler murad olmak haysiyetiyle iki mananın hangisine hamledilse lazım-ı maksud olacağı cihetle umum-i mecaz halinde ikisinin de ekmel olan lazımını irade tarihiyle birleştirmelidir.

İbn-i Cerir, Mücahid’den ve Hasan’dan ve İkrime’den Samd „Lacevfe leh“ demektir. Yani içi boş değil, manasına.

Yine İkrime’den ve daha bazılarından rivayet edildiğine göre „Kendisinden bir şey hüruc etmez“ manasına kullanılmıştır. Şa’biden şu rivayet vardır: „Yemez ve içmez“ demektir. Ve bu meyanda en yüksek rivayet Abdullah b. Büreyde’nin, herhalde Peygamber (s.a.v.)’e ref ederek şunu kaydeder: „Samed öyle bir şeydir ki, onun cevfi yoktur“ manasına zikredilmiştir ki, vaki

olan rivayettir. Türkçe'mizde bu manalar; eksiksiz, deliksiz, som diye ifade olunabilir. Ve bu ihtiyaçsızlıktan ganiy-i tamdan, kemâl-i â'ladan kinaye de olur. Ebulaliye ve Muhammed b. Kâ'b gibi bazıları da „lem yelid ve lem yuled“ bunun manasına olduğunu söylemişlerdir. Ravi, İbn-i Enes'ten: Kendisine afet arız olmaz. Mukatil ibni Hayyan'dan: Kendisinde hiç ayıp ve eksiklik olmayan, İbn-i Keysan'dan: Mahlukattan hiç birinin sıfatiyle tavsif olunmaz diye rivayet olunur. Hasan'dan ve Katad eden mervi olduğuna göre bazıları da „Lem yezel vela yezal“, fani olmaz, baki, daim demişlerdir. İbn-i Enbarî demiştir ki, ehl-i lügat arasında samed, nasın havaiç ve umurunda kendisine samd eder, yani doğrudan doğru maksud ve matlub edinerek müracaat ve iltica eyler ve mafevki yok seyyid, demek olduğunda ihtilaf yoktur.

Zeccac da demiştir ki, Samed: Suded, yani ululuk kendisine müntehi olan, kendisine samed olunan, yani her şey ona dayanır, onu maksad ve merci edinir olandır.

Ali b. Ebi Talha, İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet eylemiştir: Samed sudedinde kâmil olan seyyid ve şerefinde kâmil olan şerif ve azametinde kâmil olan azim ve ilminde kâmil olan halim ve ilminde kâmil olan âlim ve hikmetinde kâmil olan hâkim velhasıl şeref ve ulûluk nev'inin hepsinde ekmel olandır.

Ebu Hüreyre'den: „Herkesten müstağni, herkes ona muhtaç“, Seyyid b. Cübeyir'den: Bütün sıfat ve afaalinde kâmil, Suddî'den: Rağbet edilen şeylerde maksud, musibetlerde müsteğas; Ca'feri Sadık'tan: Galib ve fakat mağlub olmayan, Hüseyin b. Fuzeyil'den „Hükmünü takib edecek yok, kazasını reddedecek yok“ diye mervidir. Yine İbn-i Cerir Ebu Caferi Taberî der ki: Arab indinde „Samed“ mafevki olmayan masmudun ileyh kendisine kasd ve müracaat edilir, seyyid demektir.

Samed kelimesinde bu kadar çok mana olduğuna göre evlâ olan bu kelimeyi Kur'an'ın nüzul sırasında nazil olduğu manada mâruf olan manadır. İbn-i Büreyde'nin babasından rivayet ettiği hadis sahih olduğu takdirde gösterilen manaların içinde evlâ olanı odur. Çünkü, Resulullah (sallalahü aleyhi ve sellem) Al-

İSLAM AKAIĞI

lah Teala'nın muradını ve indirdiğinin manasını herkesten daha iyi bilir.

Rağıb da der ki: Samed, emirde masnudun ileyh olan seyyidir. Ve Samed'e semdehü kasede kasdehü „dosdoğru onu kasdetti, ona doğru doğruldu,“ demektir. Bir de denilmiştir ki, samed ecvef olmıyandır. Ecvef olmayan ise iki şeydir: Birisi insandan dundur, yani aşaşıdadır, birisi de a'lâdır, yani yüksektir. Bâri ve melaike gibi. „Allahüssamed“ kavliyle maksad da o bir takımlarının ilâhlık isnad ettikleri kimselerin hilafına olduğuna tenbihdir. „Onun anası sıddıkadır. İki de yemek yerlerdi,“ buyurulmakla buna işaret olunmuştur. Yani Nasara Hz. İsa'ya ve annesine ilâhlık isnad etmişlerdi, onları reddetmek için „İsa ve annesi yemek yerlerdi,“ diye ihtiyaçlarını ve hades sahibi olduklarını ihtar ile bunların ilâh olmıyacaklarına tenbih olarak Sure-i Maide'de „Onlar yemek yerlerdi“ buyurulduğu gibi burada da Allah'ın eksiksizliğini beyan ile „Assamed“ buyurulmasında o manaya bir tenbih de vardır. „La cevfe leh“ yemez içmez diye tefsirde bu mânaya işaret açık olduğu için bunu tercih edenler bu inceliğe nazar-i dikkatı çekmek için tercih etmişlerdir. Bunda „Samed“ yalnız sıfat-ı selbiyyeden olmuş olur. Bununla beraber cevfi, boşluğu, eksiki, ihtiyacı olmamak, tam manasıyla eksiksiz olmak, tam gınadan kinaye olarak sıfat-ı subutiyyeleri müstelzim olabilir. Ancak kendi ihtiyacı, eksiki olmamak, muhtaç olanların hacetlerini bitirmek ve içlerinde merci ve maksud olmak yüksekliğini tasrih etmiş olmaz. Evvelki mâna ise, bunu tasrih etmekle sıfat-ı sübutiyye kemâlatını müstelzim olduğu gibi, eksiksizliğin müstelzimi olduğu manalarını da istilzam eyler. Lügatça de bu mana mâruf olduğundan ekseri müfessirin bunu almışlardır. Onun için keşşaf sahibi şöyle demiştir:

„Samed kasd mânasına Samede'den fa'al bi mâna mef'ul olup havaicde masnudün ileyh olan seyyiddir ve mâna şudur: O, tanıdığınız gökleri ve yeri ve sizleri yaratan halikınız diye ikrar ettiğiniz Allah'tır; O, vahid ve ilâhiyyet ile müteferridir; O'na ortaklık edilmez ve O, her mahlukun doğrudan doğru kasd

eylediği, muhtaç olduğu maksuddur; bundan istiğna edemezler, O, ise onların hepsinde müstağni ve ğanidir.

İbn-i Sina da Gani-i tam ile mebde-i küll ve gaye-i küll manasında mülahaza etmiştir. Ve işaratta ganiyi şu mealde târif eylemiştir: Bilir misin gani nedir? Tam gani, zatında ve zatından mütemekkin olduğu sıfatında ve zatının gayrisine nisbetle olan sıfat-ı kemaliyye-i izafiyesinde kendisinde hariç bir şeye taalluk ve ihtiyacı olmıyandır ki, onun fiilinin gayesi kendisine mübayin olmaz. Binaenaleyh, zatının veya zatından mütemekkin olduğu şekil veya hüsün gibi halin veya ilim veya alimiyet veya kudret veya kadiriyyet gibi bir izafeti bulunan bir halin tamam olması için kendisinden hariç bir şeye muhtaç olan tam gani değil, kesbe muhtaç olan bir fakirdir. Başkasının ona nisbeti itibariyle mülahaza olunan ve izafet-i mahzadan ibaret olan sıfatında taalluk gına-i tamme hâlel vermez. Zira bunlarda fakir olan o değil, O'na muhtaç olan gayridir. Demek ki O, hâlik olmak için mahluka muhtaç değil, mahluk ona muhtaçtır. O, âleme muhtac değil, âlem O'na muhtaçtır. Her şeyin maksudu O, kendisinin maksudu ise kendisidir. O, başkasiyle tekemmül etmez ve fakat başkası O'nunla tekemmül eder. Onun için O'nun efaline mahlukatına ait hikem ve mesalih olan gayeler terettüb eyler, fakat onların hiç birisi O'nun için illet-i gaiyye, garaz değildir. Ve onun için evvel ve ahir O'dur. Bir de ginay-ı tam zatında hiç teğayyür kabul etmiyendir, diye de târif olunur.

Muhyiddin-i Arabî de Fütuhât-ı Mekkiyesin'de esma-i hüsna'nın şerhinde „Samed“ isminde der ki: „Hazret-i Samediyet“in ekser tafsilatını „Mevakitünnücum“ isimli kitabımızda kalb uzvunda tecelli etmesini de beyan ettik. Bu kitabda da ondan layık olanı inşaallah zikrederim:

„Bu hazret, iltica ve istinad hazaratındandır ki, herhangi bir emre muhtaç olan her fakir O'na iltica eder. Zira bilir ki, muhtaç olduğu emir bu hazrettedir. Binaenaleyh, bu hazretin gınası ihtiyaç olunan bu umur iledir. Onda „Allah âlemlerden zengindir“ şeklinde buyurulan ginay-ı nefsi var mı yok mu? Buna bu

İSLAM AKAIĞI

mevzuda ihtiyaç duyulmaz. Bu hazrette hacet messeden fukaranın ihtiyacina sebep olup da muhtaç oldukları umur onun indindeki hazinelerde var mı? Bunu bilmektir. Nitekim:

„Hiçbir Şey yoktur ki, illa O'nun hazineleri bizim indimizdedir,“ diye varid olmuştur. İŞte tahkik indinde O, bu Hazretin aynıdır, başka değil, Hak Teala „İndinde herşeyin mutlaka hazineleri vardır,“ olmak haysiyyetiyle O samed'dir. Velakin hazineler sabit olan mlumattan ibarettir. Çünkü onlar O'nun indinde sabittir. Onları bilir ve görür ve bütün ilerindekileri de görür, bilir. Görür de onlardan dilediğini vücude çıkarır ve dilediğini bırakır. Ve onlar hazinelerde olmakla hasır ve tenahi tahayyül olunur. Halbuki gayri mtenahidir. Ve işte efkr-i fukara o hazinelerde muhtezin olan Şeylerdir. Çünkü onlar o hazinelerden vücude çıkmak isterler ki, kendilerini ayniyle zevken görsünler.

Allah'ın indindeki hazineler:

Çünkü onların vücude ıkarılanlarında henüz icad edilmeyenlerine iftihar ibg edilmiştir, onun için mevcut olan mevcut olmayana niyabeten de Allah'ın, onu icadına aynı ihtiyaç ile muhtaçtır.

Bunun için mevcut olan, o hazinedekine, vücude iftiharı hususunda, muin gibidir, yani yardımcı gibidir. Ve bu ihtikr insanın yanında olmayan bir emri o hazinelerdekinden yanında olmasını talep etmeyi nefsinde, vicdanında duymasıdır. Şunu bilmeli ki: Hak indindeki hazineler iki nevidir. Bir nevi muhtezinatı mevcude için olan hazineleri vcudiyedir. Mesela: Zeyd'in indindeki bir Şey, bir cariyeye veya bir uŐak veya bir at veya bir kumaŐ veya bir ev veya herhangi bir Şey, işte Zeyd onun hizanesidir, o Şey de, o Şeyler de mahzundur, ikisi de Allah'ın indindedir, çünkü eşyanın hepsi Allah'ın yanındadır.

Şimdi Amr Zeyd'in yanındaki o Şey, her ne olursa olsun kendi yanında olmak için Allah'a mftekir olur. Allah da onu ona baĐıŐlamayı veya satmayı veya ondan hoŐlanmayı kurtulmayı Zeyd'in kalbine ilg eder de onu Amr'a verir. İŞte bunun gibiler hep Hakk'ın indindeki hazainindedir ve bütün âlem hep bu minval üzere yekdiğerinin hem hazineleri, hem de kendisi aynı

muhtezinidir, binaenaleyh âlem bir mahsunun hazinesidir ve bir muhtezinin bir hazineden bir hazineye intikalidir. Ondan hiçbir şey hazinesinin gayrisine indirilmiş, hepsi Hakk'ın indinde mahsundur. Hakikatte o onun içinden hiçbir şeyi çıkmayan hazinesidir. Hakk'tan mâadasının ise muhtezini ondan diğerinin hazinesine çıkar hazaine iftihar, hazainden hazinle olur. Hepsi de Allah'ın yedinde ve O'nun indindedir. Bunun için umurda iltica ve istinad olunacak Sâmed ancak O'dur. Ve mütevekkil olanlar tevekkül ettikleri şeye, tevekkülleri halinde o Hazret'e tutunurlar. Kimi Allah'a tevekkül eder, kimi de esbaba tevekkül eder. Şu kadar ki, esbab kendilerine itimad ve iltica edenlere çok vakitlerde hiyanet eder. Hak Teala ise kendisine tevfiz-i umur edip de tevekkül edeni muhakkak selâmete çıkarır. İmdi bütün hazineler O'nun indinde olduğu, senin de o hazinelerden ve binaenaleyh, O'nun indinde bulunduğunu bilersen kalbin O'na yetişmiş olacağından O senin indinde, sen O'nun indinde. O halde sen kendinde indindedir, o halde sende Sâmed'den bir nasib vardır. Çünkü Allah'a mârifeti hadise ancak seninle olur. Ondan dolayı bu mârifeti hadiseler O seni kaseder. Zira, bu hâdis mârifet ancak seninle zahir olur. Ancak seninle zahir olanda ise Sâmed sensin demektir, bu sana ve senin kendisi için husule getirdiğin zata bu merteye, bu Hazret'den hasıl olmuştur. Velâkin Rabb'in nehyindedir ve O'nu tedebbür et, namazda kıblene sûtire edineceğin şey hakkında Resul'ünün lisanı üzere buyurduğunu düşün ki, o şeyi sağ ve sol yana biraz meyil ettiresin de, O'na samden, yani sûtreye doğrudan doğru, düpedüz kask ve teveccüh etmeyesin, bu gayret-i ilâhiye'dendir. O kendisinin gayriye doğrudan doğruya samd ile kask ve teveccühü istemez. Mamafih bunda kevinde dahi minvechinma Samediyet'i isbat vardır ve işte şariin işaret eylediği bu kadarı mü'minin Samediyet'ten nasibidir. Cahil doğrudan doğru esbaba kask ve teveccüh eder de sağa yahut sola meyl hükümünü kazıyyenin aksine olarak Hakk'ın Sâmediyet'ine çevirir. Halbuki Peygamber (s.a.v.) ancak sûtrede sağa veya sola meylî meşru kılmıştır.

İSLAM AKAIĞI

NOT: Önünden geçilmesi melhuz olan yerde namaz kılan kimsenin sütreyi terketmesi mekruhtur. Gerek sahrada ve gerek sahranın gayrisinde olsun secde edeceği yerden geçilmesi melhuz olan bir yerde namaz kılacak kimse akalli bir arşın uzunluğunda, bir parmak kalınlığında önüne bir sütre dikmek müstehabtır. Bir hadis-i nebevî'de öyle buyrulur. Sünnet olan sütreye yakın durmaktır. „**Biriniz namaz kıldığında sütreye yakın olsun ki, şeytan namazını kesmesin,**“ diye de hadis-i nebevî varid olmuştur. Ve bu sütreyi sağ veya solu iki kaşından biri yana koymak ve doğrudan doğru düpedüz ona durmamakta sünnet'tir. Zira Mikdad (r.a.)'dan mervidir. Demişti ki; Ben Resulullah'ı bir âmude veya bir ağaca doğru namaz kılarken görmedim. Mutlaka ona sağ ve sol kaşı üzerine kılar ve O'na samden samd eylemez. Yani düpedüz dosdoğru karşısına almaz, ondan sağa ve sola meylederdi, demişti.

Yer sert olur da değenek dikilmezse tuğlen veya arzen yere koyar. Bir şey bulamazsan bir had çizer, ki maksud hayali bağlayıp hatırı dağıtmamaktır.

Sütre sebeptir, sağ ile sebebi kaviye, sol ile sebebi zayıfa tenbih eylemiştir. Allah'tan külliyyet ile çıkan sebep sahibi yeminidir. Haktan kendisine bir beri barika layık olmuş olan kimsenin ise sebebe itimadı zayıftır da, o, sebebi zayıf taraftan (soldan) kılmıştır. Zira sebebi isbat elbette lazımdır. Fakat dosdoğru samdü kasdi ancak Allah'a olmalıdır.

Samed isminde doğrudan doğru kasd ve iltica manasının hakiki ve izafî haysiyetlerini incelikle anlatan şeyhin bu açıklamasını anlayabilecekler için insanlık mârifet ve vazifesinin haktan başka hedefi olmamak lazım geldiğini, tebarüz ettirmek itibarı ile cidden bu izah Samed'in „Havaicde masnudün ileyh“ manasının izahıdır, masnudün ileyh olmakta iltica ve istinad olunmak manası, bunun için de gina bulunmak manası lazım olduğunu tebarüz ettiriyor, bunlar güzeldir. Ancak iki nokta dikkati çekmektedir. Birisi gina'da 'Vallahü ğaniyyün anil âlemin' mantığına sıfat-ı selbiyye olan gina-i nefsiyyi mülâhazaya hacet görmemesi, birisi de 'Ve in min şeyin illa indehu

hazainuhu' manasıyla sıfat-ı sübutiyye olan gına-i mülhaza ettiği halde bunda herşeye mâlik olmak, hem de her birinden birer tane olarak mecmuunun bir hazinesine değil, her birinin namütenahi hazinelerine malik olmak manası sarîh, bunda da gına-i nefsi manası dahi zahir iken, muhtaç olunan şeylerden birine veya birkaçına malik olmak, Sâmediyet mefumunun sübutu için kâfi imiş gibi göstermiş olmasıdır.

Bundan dolayıdır ki, kevinde, yani kâinatta âlem-i esbaba bivechinma Sâmediyet mülhaza etmiştir. Halbuki Sâmediyet bazı hacette maksud ve mülteca olmak değil, bütün hacetlerde münteha olarak maksud ve mülteca olmaktır.

Onun için lügât manasını beyan edenler, hem „sığa-i müntehel cümü“ ile havaiçte masnudün ileyh diye tasrif etmişler, hem de fevkinde kimse yok olması kaydine tenbih eylemişler, **'Esseyidüllezi yentehi ileyhi sudedu'** demekle de bu münteha olan ekmele söylemişlerdir.

Hasılı Sâmed lafzında bizim son tâbirimizde olduğu gibi bir eksiksizlik ve tamamîyet manası vardır. Onun için kâsd manasından olduğu zaman da maksudiyette tamamîyet ifade eder. Halbuki: Gına-i nefsi, yani istiğna-i zati bulunmadan gınai tam bulunamaz, münteha olmaz, gınai tam bulunmayan da hazinelerine ihtiyacı var demek olacağından buhul, yani cimrilik mütesavver olur. Hata ümit edilmez. Hem gına-i nefsi'si olmayan da tam izzet bulunmaz, mâğlub edilmek ve binaenaleyh izin ve müsaadesi olmaksızın hazinesindekiler cebren alınmak ve hatta kendisi ifna olunmak mümkün olur. Ve bu halde bizzat maksud ve mülteca kendisi olmaz ve **'La yüsmedü illa ileyhi samden'** manasını tahakkuk etmez, onun için Ebu Hüreyre'den rivayette **'El Müstağni an külli ehadin, el muhtacu ileyhi külli ehadin'** diye istiğnayı tam tasrih bulunduğu gibi, Keşşaf ve İbn-i Sinâ dahi buna işaret eylemişlerdir. Fakat şeyh sade tam manasıyla hakiki Sâmediyet'i değil de, hazain-i ilâhiye'den olan ve mârifeti hadise ile Allah'ı tanımak için delâil-i haktan bulunan kevn ve esbab âleminde veba hususu insanda dahi bivechinma maksud olan

İSLAM AKAİDİ

nisbî manayı dahi anlatmak istediği ve urste buna da Sâmed itlak edilmek vaki olduğu cihetle bunda gina-i nefsi mülahasasına lüzum görmemiş ve ihtiyaç bulunan bir emrin bulunması manasına gina ile iktifa eylemişti. Mamafih tam manasıyla Sâmediyet'in Allah'a mahsus olduğunu, hepsi Allah'ın yedinde ve Allah'ın indindedir, umurda iltica ve itimad olunacak Sâmed ancak O'dur.

Sebepler, itimad edenlere çok zamanlar cimrilik yapar ve hiyanet ederler, diye ihtar eder. Kevn ve sebeplerde sabit olan bivechinma Samediyet nasibi ile Samediyet iddia olunmakta ve O'na Samed denilmekten nehy etmiş, küllî veya cüzî sebebi ihmal etmemek külliyetine, cüz'iyetine göre ona kuvvetli veya zayıf meylin meşru olduğunu söylemek ile beraber Allah'tan maadasına rabıtay-ı külliye ile kasd ve tevekkül etmemeyi ve namazda kıble meselesini bütün umurunda örnek tutarak esbabı sağa veya sola alarak bütün külliyetiyle kasd ve niyyetini doğrudan doğru Allah Teala'ya doğrultmak lüzumunu tenbih ve nasihat eylemiş ve bununla „Allahüssamed“ kavlı-celili'ndeki kasrın manasına da işaret eylemiştir. Zira burada „Es-Sâmed“ mârifedir. Müsnedin mârife olması da kasır ifade eder. Bunun manası: Samed'den anladığınız, tanıdığınız ve kasedtiğiniz hakikat bütün cinsiyle Allah'a mahsustur, demek olur.

Bu taktirde Allah'tan başkasına Samed itlak olunmaz. Ve lam ahd-i cinse mahmul demek olur. Fakat lam ahd-i hariciye mahmul olmak daha mütebadirdir. Bu taktirde ise Samed denilince ma fevki tasavvur olunmıyacak vechiyle her zihne tebadür edecek olan en mümtaz manasıyla mâruf bir tek Sâmed maksud olur ki, bu da ehadiyyet ile zikri geçen Allah'tır.

Tevhid Akidesi:

Mühim olan „Samed“ isminin Allahü Teala'ya kasredilmesidir. Fakat o surette „Samed“ isminin Allah'a mutlaka kasri yoktur; Allah'tan maadasına da herhangi bir vechiyle denilebilir. Nitekim: Arab'ın örfünde de öyledir.

Ancak, „Essamed“ ekmel manasıyla ve ehadiyyet vasfiyle muttasıf olarak Allah'ın esma-i hüsnasından olup O'na mahsus

olur ki, İbn-i Esir Nihaye'de bu manaları şöyle hülasa etmiştir: Allah Teala'nın esmasında: „Essuded“ kendisine müntehi olan „Es-seyyid“dir. Dâim ve bakî de denilmiş, „Lacevfe leh“ de denilmiş, „Ellezi yusmedü ileyhi fil havayic“, yani bütün ihtiyaçlarda kendisine muhtaç olunan da denilmiştir ki, „Yuksadü“ yani kasd olunan demektir. Hz. Ömer'in şu hadisi de ondandır:

„Nesebleri öğrenip de onlara ta'n etmekten sakınınız. Canım yed'i kudretinde olan Allah'a kasem ederim ki: Şu kapıdan ancak Samed çıksın desem pek azınız çıkardı.“ Bu sözde „Samed“ sudedinde müntehi olan, yani efendiliğinde nihayete ermiş olan (yani siyadetinde müntehi olan, yani efendiliğinde nihayete ermiş olan, yani siyadetinde, şeref ve haysiyetinde, efendiliğinde, yahut beyliğinde nihayet dereceye yükselmiş olan) veyahut ihtiyaçlarda kasedilmiş olan demektir.

Mamafih, Ömer'in bu kelamında „Samed“: Hiç ta'n olunmıyacak, ayıpsız, eksiksiz manasına olmak da pek güzel olur. Fakat zikrolunan bu iki mana da bu hususu tazammün veya istilzam eder.

Muaz b. Cemuh hadisinde Ebu Cehil'in katlinde onun için samed ettim demesi de ona kasedip onun için durdum, gafletine intizar ettim demektir.

Hz. Ali hadisinde:

„Size amudülhak tecelli edinceye kadar samden samda denilmesi de bu manadandır.“

Görülüyor ki, Hz. Ömer'in kelamında „Samed“ nekre olarak insanlar hakkında da kullanılmıştır. Kavmin seyyidi manasına „Seyyidülkavm“ denilmesi de bu kabildendir.

İşte Muhyiddin-i Arabî Hazretleri, bunun bivechinma sabit olan izafi bir samediyet nasibi olduğunu ihtar etmiş ve tam manasıyla samediyetin Allah'a mahsus olduğunu beyan eylemiştir. Bu ise ginay-i tammi ifade etmek için ginay-i nefsi'yi de müstelzimdir.

Fahrüddin-i Razi'de, bazılarının sıfat-i sübutiyye ve bazılarının da sıfat-ı selliyye olarak yukarıda zikrettiğimiz vechiyle

İSLAM AKAIĞI

„Masmudünileyh ve il cevfe leh“ emsali iki mânay-ı lügavi üzerinden on sekiz manaya kadar tefsir ettiklerini ve on sekizincisi de „Eksilmeden, artmadan ve tegayyürat ve tebeddülata medar olmaktan ve zamanların ve mekânların anlarından ve cihetlerinden münezzehtir“ diye ifade edildiğini anlattıktan sonra der ki:

„Üçüncü vecihde „Es-samed“ lafzının bütün bu manaların hepsine hamledilebilir ki, bu da muhtemeldir. Çünkü, vücub-i zatiyye delalet-i hasebiyle bütün selbî sıfatlara ve mübdi-i küll olduğuna delaleti hasebiyle de sıfat-i ilâhiyye'nin hepsine delalet eyler.

İkinci mesele de: Allahussamed demek, vücudda Allah'tan başka bir samed olmamasını iktiza eyler. Essamed, havaicde, masnudün ileyh ve zatında tegayyür kabul etmiyen diye târif olununca da vücudda Allah'tan başka böyle bir mevcut bulunmamak lazım gelir. Binaenaleyh, bu ayet de Allah'tan başka ilâh olmadığına delalet eyler.

O halde „Allahü Ehad“ demek zatında hiç bir vechiyle ne terkib ve ne te'lif bulunmamak manasına da bir olduğuna işaret, „Allahüssamed“ de eşi ve benzeri olmadığını ve olması mümkün olamayacağını ifade eder mahiyette bir olduğuna işaret olur.

Ayette bir iki sual kaldı:

Birinci sual: Niçin „Ehad“ nekire, „Essamed“ mârifeye gelmiştir? Bazıları demiştir ki: „Nefy ve adedin“ gayrisinde „Ehad“ Allah'tan başkasına itlak edilmediğinden dolayı mârifeye hükmünde olduğundan târifine lüzum yoktur. Lakin „Samed“ öyle değildir. Râzi de bu sualin cevabında şöyle demiştir: Ekser halkın vehminde her mevcut mahsustur. Halbuki her mahsusun munkasim olduğu sabittir. Onun için hiç inkisam kabul etmiyen mevcut, ekser halkın hatırına gelmez. Ama Samed, ihtiyaçlarda masnudün ileyh ve maksud, bu mana Arab için belki de ekseri halk için mâlumdur. Nitekim: „**Sen onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı diye sorduğunda onlar elbette Allah yarattı diyeceklerdir**“ mealindeki ayet-i celile inzal buyrulmuştur.

İşte ehadiyyet, ekser halk indinde mechul ve münekker,

samediyet ise cumhur-i halkça sübuti mâlum olduğu için ehad nekre ile bir ehad, essamed ise mârife olarak O samed diye buyrulmuştur.

Buna şöyle demek daha yerinde olur ve daha iyi anlaşılır:

„Müşrikler Allah'ı ve ulûhiyyetini tanıyorlarsa da O'nun ulûhiyyette birliğini, ehadiyyetini tanımıyorlardı, Allah isminin ve ulûhiyyet sıfatının birliği iktiza ettiğini bilmiyorlardı. Ve onun için çeşitli ihtiyaçlarını, muratlarını, maksudlarını müteaddid ilâhlarda arıyorlardı ve muhtelif mertebelerde samedler düşünüyorlardı. Ulûhiyyetin bir samediyet ifade ettiğini, ilâh, mâbud demek, en baş matbu, maksud olduğunu biliyorlarda en baş olmanın birlik iktiza eylediğini ve bütün maksadlarının, bütün samediyetin bir tek maksudda, bütün kâinatın haliki olan bir hak ilâhda toplanacağını ve ona göre maksadlarının hepsini bir noktada bir kelimedede birleştirmek lazım geldiğini bilmiyorlardı. Bundan dolayı da bir hedefte bir mercide toplanması ihtimali olmayan muhtelif gönüllerde türlü mâbudlar, türlü türlü samedler arkasında niza ve şıkak içinde yüzüyorlardı. Ve yine bundan dolayı „Lâ ilâhe illallah“ denildikçe „**ilâhları bir ilâh mı kıldı? Bu ne acaib şey?**“ mealindeki ayette bu buyurulduğu gibi şaşırđıklarını ifade ediyorlardı.

İşte ulûhiyyetin her vechiyle hakiki vahdet icab ettiğini bilmediklerinden dolayı o haber verilirken evvela ehemmiyetine itina olunmak üzere zamir-i şan ile başlayıp „Hüvellaहु Ehad“ ehad nekire olarak haber verilmiştir ki, „Siz bu büyük hakikatı bilmiyorsunuz. Haberiniz olsun ki, Allah bir ve tektir“ demek olur. Buna karşı bizim bildiğimiz, gönüllerimizde duyduğumuz bunca muhtelif ihtiyaçlara, türlü maksatlara bir Allah nasıl yetişir, nasıl kâfi gelir diye tereddüde düşülmemek için de her haceti bitirecek her maksada erdirecek eksiksiz, som maksud, yegâne merci ancak Allah olduğu anlatılmak üzere hasr ifade etmek için lam-i târif ile „Allahüssamed“ buyurulmuştur ki, söyle demek olur:

O, sizin bildiğiniz, tanıdığınız, düşündüğünüz, düşüneceğiniz muhtelif maksudların ve maksatların Essamed nâmi altında

İSLAM AKAIĞI

daha yüksekđi yoktur diye anladđınız muhtelif gayelerin hepsi herşeyin hâliki, bütün kâinatın mercii olan Allah Teala'nın samediyetinde birleşir; tam manasıyle samediyet O Allah'a mahsustur. O ehadiyyet olan o, ehad olan Allah'a mahsustur. O, hiç eksiksiz, maksud-i küll olan yegâne sameddir. Çünkü şeriki olan, ehad olmayan hakikatte samed olamaz. Samed olmayan da ilâh olamaz. Bunu böyle anlamak için de samed lafzının lügat ve örfte mâlum mânaları, lafz-i müştereki her iki manasına birden hamedilmek suretiyle umum-i müşterek olarak değil, evvelâ umum-i mecaz halinde „Ma yutlekü aleyhissamed“ mefhumıyla, saniyen hepsinin selbî ve sübutî en yüksek kemal olan levazimiyle gayeleri murad olunmak üzere mecaz bimertebeteyn tarikiyle hakikat-i şer'iyye olarak mülâhaza edilmek icab eder ki, işte zikrolunan türlü tefsirler bu maksadı izah içindir.

Burada şunu da söyliyelim ki, müfessirinin bir çoğu „Samed“in târifinde „Seyyid“i zikretmişler, bir çoğu da hazf eylemişlerdir. Bunun sebebi Allah Teala'ya „Seyyid“ itlak olunup olunmıyacağıdır. Bu ihtilâfıdır. Mamafih bir hadis-i sahih'de „Esseyidüllah, yani sey yid Allâh'tır diye vârid olduğundan dolayı Söheyli demiştir ki, „Muzaf olarak Allah'a sey yid itlak edilmez.“ Mesela: Melaikenin sey yidi, nasın sey yidi, halkın sey yidi denilmez. Lisanımızda „Allah Efendimiz“ denmez, „Sey yid-i Kâinat Efendimiz“ denildiği zaman da Allah Resulü murad edilir.“

Sonra halkın havayicte Allah'a kasdı, iradî, tabiî veya fitrî olmaktan eamdır. Zira mahiyetlerin hepsi mümkün olan kemallerin vücude çıkmasını talebde Allah'a muhtaçtırlar ve „her biri salatını da tesbihini de bildi“ mealindeki ayette buyurulduğu gibi, Allahü Teala hem mübdii kül hem de gaye-i küldür. Onun için evvel ve ahirdir. Binaenaleyh bu iki ayette bu iki noktanın ehadiyyet-i ilâhiyye'de birleştiğine tenbih vardır.

Şu halde ikinci soru:

Allah ism-i celili'nin tekrarının faidesi nedir, denilirse bunda zikrolunan o tenbihten maada birkaç fayda vardır:

1- Evvelki sorunun cevabından anlaşılacağı üzere haberlerin birinin nekire, birinin mârife olarak getirilmesindeki faideyi temindir. Zira tekrar edilmese iki haberin ya ikisinin de nekire veya ikisinin de mârife olması iktiza ederdi.

2- İki haberden ikisinin de doğrudan doğruya maksud bilifade olduklarına tenbihtir. Onun için atıf da edilmemiştir.

3- „Ehad, Essamed“ vasıflarından her birinin tâyini zatta müstakil olduklarına tenbihtir. Onun için ikincisinde „Hüvassamed“ diye zamirle de iktifa edilmemiştir.

Burada üçüncü bir soru daha sorulabilir: İki cümlemin ikisi de müstekillen maksud bilifade iken birincinin takdim olunmasının hikmeti nedir? Bunun da hikmeti, müşriklere karşı evvel emirde ehadiyyeti bildirmek ehem, samediyetin ise işaret ettiğimiz vechiyle ondan münbais bir soruya cevap makamında ve ona delil veya netice gibi olmasıdır. Çünkü, lizatîhi gına-i tam ile gani ve masivası O'na muhtac olan ancak vahid, masivâsı da muhtac-ı mümkün olur. Hasılı bu cümle min vechin delil, min vechin netice gibi olarak cümle-i müstenife veya müekkidedir.

Elhasıl: Hak Teala, evvela her vechiyle samed ve tâzim hakkı olan bütün celâl ve cemâl sıfatlarını cami ulûhiyyetini, sonra onun herhangi bir vechiyle ve terkiş şaibesinden ve hakikat ve havassında müşareket tevehhümünden kemâl-i tenezzühünü icab eden ehadiyyetini, sonra da masivadın istiğna-i zatisi ile cemi-i mahlukatın vücudunda, bekâsında ve sair ahval ve mekasıdının husulünde hep O'na ihtiyaçlarını ifade eden samediyetini beyandan sonra da O'na hâşâ tenasül isnad edenlerin: „Kızları var, oğlu var, melaike O'nun kızları, İsa O'nun oğlu, O'nu kendisinin Allah'lık cevherinden çıkardı, kendisi gibi ilâh yaptı, binaenaleyh, O, babadır, anadır, oğludur, hepsi ilâhlık itibariyle, birdir ve bir cevherdendir“ diye şerik ve nazir iddia edenlerin iddialarını sarahatle tansısın red ve ibtal etmek üzere „ehadiyyet ve samediyet“i iktiza eyledikleri bazı hükümleriyle

İSLAM AKAIĞI

tefsir ve izah siyakında buyuruyor ki:

“O doğurmadı; kendisinden, kendi zatından bir cüz çıkarmadı; Allah, ne valid ne de valide, yani ne ana ne de baba değildir. Çünkü doğurmak onda, ona mücanis yeni bir cüz’ün teşekküliyle ondan ayrılma iktiza eyler. Bu ise onun zatında bir taraftan tenkisi, hudusu, ihtiyacı, bir taraftan da tecezzi ve inhilal ile teğayyürü iktiza eyler.

Evet doğuran parçalanır, fena bulur, doğurduğu da onunla mücanis olur. Doğurmak, bizzat baki kalmıyacak faniler için beka-i nevi ihtiyacıyla alakadardır. Bundan dolayı doğurmak, yerine kalacak evladı, nesli olmak muhtac, faniler için maksud bir kemal olsa da zatında her kemali cami ehad, samed ve Vacibü'l-Vücut olan ilâh Allah’ü Teala hakkında bir kemal değil, bir eksiklik ve bir nakıse olur. Ve bütün bunlar ehadiyyete, samediyete münafidir. Allah Teala ehad, samed olduğu için tecezzi etmez; ondan ne bir cüz, ne bir cevher ve ne de bir madde kopup ayrılmaz, çıkmaz ve onun cinsi, nev’i, benzeri olmaz; hiç bir eksiği,gediği bulunmaz. Ancak, O’nun ilminde bulunan mümkinattan dilediği onun sade yaratmasıyla husule gelir, ol demesiyle olur. Bu, onun vücud-i hassından bir parça kopup çıkmak suretiyle ondan sudur ve tevellüd yoluyla değil, ma’dumi ibda ve icad etmesi suretiyle olur, **„O bir şeyin olmasına karar verdi mi, ancak onun için ol der o da hemen olur.”**

Filhakika mümkin, illetsiz olarak hiç yoktan vücade gelemes. Nitekim Sure-i Turda **“Onlar yoksa hiçbir şey olmaksızın mı yaratıldılar yoksa yaratıcılar kendileri mi?”** buyrulmuştur. Onun için vücudda herhangi bir teğayyür ve hudus gerek tekâmüle, tezayüde ve gerek tenakusa doğru herhangi bir değişiklik bizzarure bir illete delalet eyler. Her hadis illetli mâlul olur. Muhakkak onu yapan bir faile istinad eyler. İliyyet kanunu denilen bu mana her aklın mahiyetinde ilk istinad ettiği bir zarurisidir. Bu sebeble akıllar, fenler her hadisede illeti failiyyeyi taharri ederler, onu bir illet-i failiyyeye istinad ettirmeden kabul ve idrak edemezler. Hakiki illet-i failiyyeye ise mâlulünü doğuramaz,

yok iken ibda eder, halk eder. Zira evvel emirde bir halk ve ihdas olmaksızın sudur ve tevellüd, tecezzi ve infisal mümkün olmaz; her tevellüd ibtidaen bir yaratılışa mütevakkıftır. Doğurani, doğuracak hale getiren, onda doğacak cüz'ü husule getirip yetiştirip doğuma sevkeden yaratandır. Doğuran illet-i hakikiyye değil, doğumun mahalli, geçit yolu, sebebidir.

Müşrikler, yaratmakla doğurmayı fark edemediklerinden dolayı illiyet kanununu tevlid kanunundan ibaret zannetmişler ve onun için mahluku halikten, eseri müessirden tevellüd ediyor demeyi adet edinmişlerdir. Sure-i Saffat'ta **"Agâh olun ki, Allah doğurdu demeleri onların yalanlarındandır"** diye geçtiği vechiyle Allah doğurdu diye iftira ettikleri gibi, cismaniyyet maverasında maba'dettabiî (fizik ötesi), göze görünmez gizli kuvvetler manasına cin nami umumisi altında mülhaza edilen melaike, cin, şeytan gibi ulvî ve süflî ruhanîleri Allah'tan tevellüd etmiştir ve onlarla Allah arasında bir neseb vardır, diyerek onları birer veya yarımşar ilâh yapıp tapmışlardır. Onların böyle uluhiyyette tenasül fikrine saplanmaları cehalet idi. Fakat nübuvvat haberleri ile haliki duymuş, hakiki illiyetin yoktan yaratma olduğunu anlamış iken sonraki hristiyanlığın uluhiyyeti; baba, ruhulkudüs, oğul diye tevellüd ihtiyacı üzerine farz ederek Allah'a babalık ve veled isnad etmeleri hiç de yakışmayan büyük bir delalet olmuştur. Sure-i Bakara'da:

"Onlar: Allah veled edindi, dediler. Halbuki Allah bundan münezzehtir. Doğrusu göklerde ne varsa, yerde ne varsa hepsi O'nundur, hepsi O'na itaat etmektedir. Göklerin ve yerin yoktan var edeni O'dur. O, bir şeyin olmasına hükmetti mi ona sadece ol der, o da hemen oluverir." Ve Sure-i Maide'de, **"Allah, Meryem oğlu Mesih'tir, diyenler mutlak surette kâfir olmuşlardır"; "Allah için üçüncüsüdür, diyenler, mutlak surette kafir olmuşlardır,"** buyrulmaktadır.

Bu delaletin daha garib ciheti de putperestler, Allah'a şirk koşarken, O'nu baş ilâh tanıdıkları ve diğerlerini tali addedip O'na denk ve müsavi kılmadıkları halde Nasara teslisinde

İSLAM AKAIĞI

üçüncü de müsavı kılınışlardır. Bununla beraber üçüncü de oğulda birleştirmişlerdir. İşte bunların hepsini de üç nokta-i nazardan sarahaten red ve ibtal ile hakka irşad için:

1- O, doğurmadı,

2- Doğurulmadı.

Yani kendi başkasını doğurmadığı ne baba ve ne de ana olmadığı gibi, diğer bir veya iki asıldan bir cüz olarak çıkıp da veled dahi olmadı. Çünkü O, kadimdir, hadis değildir. Doğuran bir baba Allah veya ana Allah olmadığı gibi, doğurulmuş oğul veya kız bir veled Allah dahi yoktur. Çünkü doğuran fani ve muhtaç, eksikli olacağı gibi, doğan da kadim, lizatihi vacibü'lvücud olmaz ve olamaz. Sonradan olmuş veya hadis ve aynı zamanda fani, muhtaç ve eksik olur. Ehad, samed olan Allah Teala ise, ne sabıkta ve ne de lahıkta adem, eksiklik, hudus ve fena bulunmak muhaldir. O, ezelen ve ebeden hep bir ve daima eksiksiz, baki ve samed'dir. Bundan şu da anlaşılır ki, o, vücutta başkasından doğmadığı gibi, fikirde ve marifette de doğurulmaz, bir kübradan, bir mebdeden istintac da edilmez. Bir burhan, bir kaide ve bir kanun altına sığmaz. Bütün alem ve alemden istinbat edilen fikirler, manalar, kanunlar ona delat-i tazammuniyye ile delalet etmez. Bütün bunlar kendilerinin hudus ve ihtiyaçlarıyla evvel ve ahir O'na olan iftikar ve istinadlarını ilan ederek kendilerinden evvel ve kendileriyle beraber ve kendilerinden sonra O'nun varlığına ve birliğine ve bekasına ve her şeyi ihatasına delalet-i iltizamiyye ile bilevleviyye delalet eylerler. O'nun zatını teşrih etmez, ayinleriyle birbirlerine O'nun fiil ve sun'unu duyururlar. Onun için O, her şeyden sezilir, zahir; hiç bir şeyle bilinmez batındır. Çünkü herşey onunla durur, onunla bulunur. Onun hidayetiyle bulunur ve **"Allah, göklerin ve yerin nurudur", "Her şeye şahiddir."** Ve O'nun kendini ise ancak kendi bilir. Ve ilmi de sudur ve husule muhtaç olacak fikir ve teakkul kabilinden değildir. Nitekim Hz. İsa, **"Sen benim nefsimdekini bilirsin ama ben senin nefsindekini bilemem..."** demiştir. Bu izahattan anlaşılır ki, **"Lem yelid"** teğayyür ve fenayı nefz ile

bekayı isbat, “**Ve lem yuled**” ademi sabıkı ve hudusu nefy ile kıdemi isbat’tır. Kıdem ise bekadan akdem mülâhaza olunur. Bundan dolayı burada şöyle bir sual hatıra gelir:

O halde mana itibariyle “Lem yuled”, “Lem yelid”den evvel söylenmek lazım gelirken bunun te’hirine sebep nedir? Bunda iki mühim nokta vardır. Allah Teala’nın kıdemi, müşriklerce de inkar edilmediği cihetle evvele “lem yelid” hükmünün beyanı ehem olmuş, “velem yuled” onu takrir için delil siyakında olmak üzere te’hir edilmiştir. Zira adeten bunlar mütelazim olduklarından doğurulmadığı itiraf olunanın doğurmadığı da itiraf olunmak iktiza eder.

İkincisi “lem yelid” babalığı ve analığı nefyeyiyor, “lem yuled” de oğulluğu nefyeyiyor. Nasara teslisinde de evvelen baba, saniyen oğul ilâh iddia ettikleri ve valid mevlude zaten mukaddem olduğu için nefide de onları redde bilhassa işaret olmak üzere lem yelid takdim, velem yuled te’hir olunmuştur.

Burada Alusî, Nasara’nın kendi kitaplarında teslis akidesini nasıl tasvir ettiklerini naklederek der ki:

Onlar kitaplarında şöyle diyorlar: Eb, salisten birinci uknumdur, ibin ikincidir, ondan ezeli bir sudurla ezeliyette ona müsavi ezeliyetle sadır olmuştur. Ruhulkudüs üçüncüsüdür; o da ikincisinden öyle sadır olmuştur. İlahiyet tabiatı ise bir tabiattır. Ve bu tabiat üçten her birinde de vardır ve her biri beraber olarak o tabiatla ittihad etmiştir. Mamafih bir cevher değil, üç cevherdirler, Eb ibin değil, ibin eb değil, ruhu’lkudüs eb değil, ibin de değil, o ikisi de Ruhu’lkudüs değildir. Bununla beraber üçü de bir ilâh. Çünkü, üçünün de lahutî bir tabiatı, bir cevheri var ve beyinlerin de temayüz bulunmakla beraber her biri lâhut ile müttehittir. Birinci uknum cevheri vücudi vacib, ikinci cevheri, ki ilim dahi denilir. Üçüncü: Cevherî irade ki, buna mehabet dahi denilir. İmdi Allah üç ekanim-i cevheriyyedir. Öyle ki üçü de hakiki temayüzle temayüleri üzeredirler. Bazen de ona izafî itlak ediyorlar. Yani birbirine izafetle diyorlar: Bir cevher ve bir tabiat, Allah odur ve onda gayrisi bulunuyor değil, belki her ne dahil ise zatının aynıdır ve diyorlar ki, Allah’ta dört izafet vardır.

İSLAM AKAIĞI

Evvelkisi: Uknum-i evvelde teakkulün faaliyyetidir. İkincisi ebin aklının surati olan uknum-i sanide teakkulun mefuliyyetidir. Üçüncüsü: İrade kendilerinin olan uknum-i evvel ve sanide kendinden coşuş (inbisak, inbias) failiyyetidir. Dördüncüsü: Birinci ve ikinci uknuma ait irade-i ilâhiyye sevgisi olan uknum-i salisete o coşuşın mef'uliyyetidir. Ve diyorlar ki, ekanim-i ilâhiyye'de failiyyet ve mef'uliyyet tabiri tevessu tarikiyledir. Yoksa eb'de (babada) ibin (oğul) cihetine failiyyet übüvvetten başka değildir. Eb'de ve ibinde Ruhul'kudüs cihetine failiyyet bunun suduru onlardan başlamasından başka değildir. İbin ve Ruhul'kudüs'te mef'uliyyet ibinde bünüvvetten ve ruhda coşuşdan başka değildir. Ve diyorlar ki: Bunlar tavr-i beşeriyyetin fevkinde ise de bunların hepsine iman vacibtir. Ve şöyle zu'm ediyorlar ki: Bu ekanim-i selasenin havariyyundan telakki etmiş oldukları bir takım isimler de vardır: Tab-i ilâhi'de birinci uknuma eb denir. İkinci uknuma ibin denir, kelime, hikmet, nur, ziya, şua denir. Üçüncü uknuma Ruhul'kudüs ve muğri (kışkırtıcı, muhayyic) denir ki, Yunanca eraklit (Heraklitedes) dediklerinin manası imiş.

Bu isimlerin itlakının vechini beyan için de şöyle demişlerdir: Çünkü, uknum-i evvel bir menba ve mebde durumundadır. Kendisinden sadır olan uknum-i saniye akıl fi'li olan ve failine benzemeyi iktiza eden bir fil ile bütün tabiatını ve cevherini vermiştir. Öyle vermiştir ki, hatta onun sureti cevheriyye-i ilâhiyyesi olan uknum-i sani ona tam müsavat ile müsavi olmuştur. İladın, yani doğurmanın haddi ise "Bir hayyin bir haydeh, bir alet ve tabiatına müşabeheti iktiza eden mukarin bir mebde ile suduru" demektir. Burada da böyle ve belki daha eblağdır. Çünkü, ikincide ilâhi tabiatın kendisi bulunuyor. O halde evvelkine baba denilince ikinciye oğul denilmesinde bir bid'at olmaz. İkinciye kelime denilmesi: Zira onun doğurulması bir hayvan ve nebat doğurulması gibi değil, akıl fi'liledir. Yani babanın lahutunu ve zatını fehm eylemesidir. Şeksiz o suret kelimedir. Çünkü, kelime aklın mefhumıyyeti ve nutkudur. ona hikmet denilmesi: Çünkü, o, babadan ilâhî aklının fi'li de

doğmuştur. O ise hikmettir. Ona nur, şua ve ziya denilmesi de: Çünkü, hikmet her nerede bulunursa onunla eşyanın hekaikine mârifet ve nur ve ziya şua gibi inkişafı hasıl olur. Üçüncüye Ruhul'kudüs denilmesi ise: Çünkü, baba ile oğuldan ikisinin bir olan irade fi'liyle sadır olmuş ve onlardan bir fiil ile coşmuştur ki, bu fiil iradenin sevgi ile sevgilisine doğru heyecanı gibidir. Ve o Allah sevgisidir. Allah'ın kendisi de sırf ruhtur. Tekaddüsü de onun aynıdır. Ve evvel ile saniden her biri birinde ruh denilmek için bir vecih vardır. Çünkü, ittihad vardır. Lakin evvel rütbesine ve ikinciye olan izafetine delalet eyleyen bir isim ile (Eb), ikinci de kezalik öyle bir isim ile (İbin) anıldığı için müşterek olan isim üçüncüye tahsis edilmiştir. Ve her ne kadar bunda da ibin gibi ibin tabiatı ve cevheri varsa da buna ibin denilmemiştir.

„Lem yelid“ o doğurmadı -kendisinden, kendi zatından bir cüz çıkarmadı-, Allah ne valid, ne de valide, yani ne baba ne de ana değildir. Çünkü doğurmak ona mücanis, yani bir cüz'ün teşekkülünü ondan infisal iktiza eyler, bu ise O'nun zatında bir taraftan terkibi, hudusu, ihtiyacı, bir taraftan da tecezzi ve inhilal ile teğayyuru, faniliği iktiza eyler. Doğuran parçalanır, fena bulur, doğurduğu da onunla mücanis olur. Doğurmak bizzat baki kalmıyacak faniler için beka-i nev'i ihtiyacıyla alakadardır. Bundan dolayı doğurmak, yerine kalacak evladı, nesli olmak muhtaç faniler için maksud bir kemal olsa da zatında her kemali cami, ahad, samed, Vacibü'l'vücut ilâh olan Allah Teala hakkında bir kemal değil, bir eksiklik, bir nakise olur. Bütün bunlar Ehadiyyete, Samediyete münafidir. Allah Teala ehad, samed olduğu için tecezzi etmez, O'ndan ne bir cüz, ne bir cevher, ne bir madde kopup ayrılmaz, çıkmaz ve O'nun cinsi, nev'i, benzeri olmaz, hiç bir ihtiyacı, eksigi, gediği bulunmaz. Ancak O'nun ilminde bulunan mümkinattan dilediği O'nun sade yaratmasıyla husule gelir. Ol demesiyle olur. Bu O'nun vücud-i hass'ından bir parça kopup çıkmak suretiyle O'ndan südur ve tevellüd tarikiyle değil, madumi ibda icad etmesi suretiyle olur. Nitekim O şöyle buyurmuş: „**Bir şeyi emretti mi, ancak ona ol der, o**

da hemen oluverir.“ Filhakika mümkün, illetsiz olarak hiç yoktan vücuda gelemes. Nitekim Sure-i Tur'da, „**Yoksa onlar hiç bir şey olmaksızın yaratıldılar veya yaratıcı onlar mı?**“ buyrulmuştur. Onun için vücutta herhangi bir teğayyur ve hudus gerek tekamüle, tezayüde, gerek tenakuse doğru herhangi bir değişiklik, bir zarure, bir illete delalet eyler. Her hadis illetli, malul olur. Muhakkak onu yapan bir faile istinad eyler. İlliyyet kanunu denilen bu mana her aklın mahiyyetinde ilk istinad ettiği bir zarurisidir. Bu sebeple akıllar, fenler, her hadisede illet-i failiyye taharri eyler, onu bir illet-i failiyye'ye istinad etmeden kabul ve idrak edemez. Hakiki illet-i failiyye ise, malulünü doğuramaz, yok iken ibda eder, halk eder, zira evvel emirde bir halk ve ihdas olmaksızın südur ve tevellüd, tecezzi ve infisal mümkün olmaz, her tevellüd ibtidaen bir yaratışa mütevakkıftır. Doğurana doğuracak hale getiren, onda doğacak cüz'ü husule getirip, yetiştirip, doğuma sevkeden, yaratandır. Doğuran illet-i hakikiyye değil, doğumun mahalli, geçit yolu, sebebidir. Müşrikler yaratmakla doğurmayı fark edemediklerinden dolayı illiyyet kanununu tevlid kanunundan ibaret zannetmişler ve onun için mahluku Halik'den, eseri Müessir'den tevellüd ediyor demeyi adet edinmişlerdi. Sure-i Saffat'da şöyle buyrulur: „**Agâh olun, onların yalanlarından biri de derler ki, Allah doğurdu**“ diye iftira ettikleri gibi, cismaniyyet maverasında mabadet'tabii, yani metafizik, göze görünmez gizli kuvvetler manasına cin-nami umumisi altında mülahaza edilen melaike, cin, şeytan gibi ulvî ve suflî ruhaniyyeti Allah'tan tevellüd etmiştir, onlarla Allah arasında bir neseb vardır, diyerek onları birer veya yarımşar ilâh yapıp tapmışlardır. Rabb'ülâlemin Hazretleri Kitab-ı Kerim'inde, „**Onlar, kendisiyle (Allah ile) cinler arasında bir soy bağı kurdular. Oysa andolsun, cinler de onların gerçekten (azap için getirilip) hazır bulundurulacaklarını bilmişlerdir.**“ Onların böyle uluhiyyet'te tenasül fikrine saplanmaları cehalet idi. Fakat nübuvvat haberleri ile Halik'i duymuş, hakiki illiyyet „Ba'del adem halk“ ile olduğunu anlamış iken, sonraki

hristiyanlığın uluhiyyet'i; baba, Ruhü'l kudüs, oğul diye tevalüd ihtiyacı üzerine farz ederek Allah'a validlik ve veled isnad etmeleri hiç yakışmıyan büyük bir delalet olmuştur. Sure-i Bakara'da şöyle buyrulur: „**Dediler ki: Allah oğul edindi. O, (bu yakıştırmadan) yücedir. Göklerde ve yerde her ne varsa O'nundur, tümü O'na gönülden boyun eğmişlerdir. Gökleri ve yeri (bir örnek edinmeksizin) yaratandır. O, bir işin olmasına karar verirse, ona yalnızca „Ol!“ der o da hemen oluverir. Bilgisizler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı veya bize de bir ayet gelmeli değil miydi? Onlardan öncekiler de onların bu söylediklerinin benzerini söylemişlerdi. Kalpleri birbirine benzeşti. Biz kesin bir bilgiyle inanan bir topluluğa ayetleri apaçık göstermişiz.**“

Bu delaletin daha garib ciheti de putperestler, Allah'a şirk koşarken onu baş ilâh tanıdıkları ve diğerlerini tâli addedip O'na denk ve müsavi kılmadıkları halde, Nasara teslisinde üçünü de müsavi kılmışlar, bununla beraber üçünü de oğulda birleştirmişlerdir. İşte bunların hepsini de üç nokta-i nazar'dan serahatan redd-ü ibtal için hakka irşad için buyrulmuştu ki:

1- O doğurmadı,

2- Ve doğurulmadı. Kendi başkasını doğurmadığı gibi ne baba, ne ana olmadığı, ne tevellüd, ne de tevalüd suretiyle başkasından doğmadı. Diğer bir veya iki asıldan bir cüz olarak çıkıp da veled dahi olmadı. O kadimdir, hadis değildir. Doğuran bir baba veya ana Allah olmadığı gibi, doğurulmuş oğul veya kız, bir veled Allah dahi yoktur, mümtenedir. Çünkü doğuran fani ve muhtaç, eksikliği olacağı gibi doğan da kadim, lizatihi Vacibü'l vücud olamaz. Sonradan olmuş hadis ve aynı zamanda faniye muhtaç eksikliği olur; Ehad, Samed olan Allah Teala da ise ne sabıkta, ne lahıkta adem ve eksiklik, hüduş ve fena bulunmak muhaldır. O, ezelen ve ebeden hep bir ve daima eksiksiz, baki samed'dir. Bundan şu da anlaşılır ki, o vücudda başkasından doğmadığı gibi, fikirde, mârifette de doğurulmaz. Bir kübradan, bir mebdeden istintac da edilmez, bir bürhan, bir kaide ve kanun altına sığmaz, bütün âlem ve âlemden

İSLAM AKAİDİ

istinbat edilen fikirler, manalar, kanunlar O'na delalet-i tazammüniye ile delalet etmez, bütün bunlar kendilerinin hüdu ve ihtiyaçlarıyla evvel ve ahir O'na olan iftihar ve istinadlarını ilan ederek kendilerinden evvel ve kendileriyle beraber ve kendilerinden sonra O'nun varlığına ve birliğine ve bekâsına ve her şeyi ihatasına delalet-i iltzamiyye ile bilevleviyye delalet eyerler. O'nun zatını teşrih etmez, ayınleriyle birbirlerine O'nun fiil-i sün'unu duyururlar. Onun için O herşeyden sezilir. Zahir, hiç bir şeyle bilinmez, batındır. Çünkü herşey O'nunla durur, O'nunla bulunur, o O'nun hidayetiyle bilinir; „**O göklerin ve yerin nurudur**“, „**O her şeye şahiddir.**“ O'nun kendini ise ancak kendisi bilir ve ilmi de sūd-r ve husule muhtaç olacak fikir ve teakkul kabilinden değildir. Nitekim Hz. İsa, „Ya Rabb'i! Sen benim nefsimdekileri bilirsin ama ben senin zatındakileri bilemem“ demiştir. Bu izahattan anlaşılır ki, içinde „Lem yelid“ teğayyür ve fena-i nefy ile bekâ-i isbat, „Ve lem yuled“ adem-i sabıki ve hudus-u nefy ile kadimi isbattır. Kadim ise bekâdan akden mülâhaza olunur. Bundan dolayı burada şöyle bir suale hatıra gelir: O halde mana itibariyle „Lem yuled“den evvel söylenmek iktiza ederken bunun tehirine sebep nedir? Bundan iki mühim nükte vardır. Allah Teala'nın kîdemi müşriklerce de inkar edilmediği cihetle evvela: „Lem yelid“ hükmünün beyanı ehem olmuş, „Ve lem yuled“ hükmü onu takrir için delil siyakında olmak üzere tehir edilmiştir. Zira adeten bunlar mütelazim olduklarından doğurmadığı da itiraf olunmak iktiza eder.

İkincisi „Lem yelid“, babalığı da analığı da nefyeyiyor, „lem yuled“de oğulluğu nefyeyiyor. Nasara teslisinde de evvela baba ilâh, saniyen oğul ilâh iddia ettikleri ve valid mevl-de zaten mukaddem olduğu için nefide de onları reddetmede bilhassa işaret olmak üzere lem yelid takdim ve lem yuled te'hir olunmuştur.

Burada Alusî, Nasaranın kendi kitaplarında teslis akidesini nasıl tasvir ettiklerini naklederek der ki:

„Onlar kitaplarında şöyle diyorlar: Eb, salisten birinci aknumdur, ibin ikincidir, ondan ezeli bir sudur ile ezeliyyette

ona müsavi ezeliyyetle sadir olmuştur. Ruhu'lkudüs ncdr. O da ikisinden öyle sadir olmuştur. İlahiyyet tabiatı ise, bir tabiattır. Ve bu tabiat ten her birinin de vardır. Ve her biri beraber olarak o tabiatla ittihad etmiştir. Mamafih bir cevher değil, üç cevherdirler. Eb ibin de değil, o kişi de Ruhu'lkudüs değildir. Bununla beraber üçü de bir ilâh. Çünkü, üçünün de bir lhut, bir tabiatı, bir cevheri ve beyinlerinde temayüz bulunmakla beraber her biri lhut ile mttehittir. Birinci uknum: Cevheri vcud vacib, ikinci: Cevheri akıl ki buna ilim dahi denilir, nc: Cevheri irade ki, buna muhabbet de denilir.

İmdi Allah  ekanim-i cevheriyyedir. Öyle ki, üçü de hakiki temayzleri üzere bazen de ona izafî itlak ediyorlar. Yani birbirlerine izafetle diyorlar: Bir cevher ve bir tabiat Allah odur. Ve onda gayrisi bulunuyor değil, belki her ne dahil ise zatının aynıdır. Ve diyorlar ki, Allah'da dört izafe vardır. Evvelkisi: Uknum-i evvelde teakkuln failiyyetidir. İkincisi ebin aklının sureti olan uknum-i sanide teakkuln mefuliyyetidir. Üçüncüsü: İrade kendilerinin olan uknum-i evvel ve sanide kendinden coşuş faaliyyetidir. Dördüncüsü: Birinci ve ikinci uknuma aid irade-i ilâhiyye sevgisi olan uknum-i saliste o coşuşun mefuliyyetidir. Ve diyorlar ki, ekanim-i ilhiyyede faaliyyet ve mefuliyyet tabiri tevessu tarikiyledir. Yoksa ebde ibin cihetine faaliyyet nübüvvetten başka değildir. Ebde ve ibinde Ruhu'lkudüs cihetine faaliyyet bunun suduru onlardan başka değildir. Ve diyorlar ki, geri bunlarda tavrı beşeriyyetin fekinde ise de bunların hepsine iman vacibtir ve şöyle zannediyorlar:

Bu ekanim-i selasenin Havariyyundan telakki etmiş oldukları bir takım isimleri de vardır: Tab'i ilhide birinci uknuma eb, ikinci uknuma ibin kelime, hikmet, nur, ziya ve şua denir. nc uknuma Ruhu'lkudüs ve muğri (kışkırtıcı) denir ki, Yunanca reaklit (heraklitedes) dediklerinin manası bu imiş.

Bu isimlerin itlakının vechini beyan için de şöyle demişlerdir: Çünkü uknum-i evvel bir menba ve mebde menzilesindedir. Kendisinden sadir olan uknum-i saniye akıl fi'li olan ve failine benzemeyi iktiza eden bir fi'il ile bütün tabiatını ve cevherini

İSLAM AKAİDİ

vermiştir, öyle vermiştir ki, hatta onun suret-i cevheriyye-i ilâhiyyesi olan uknum-ı sani ona tam müsavat ile müsavi olmuştur. İylâdın, yani doğurmanın haddi ise „bir hayyin bir hayden bir alet ve tabiatına müşabeheti iktiza eden mukarin bir mebde ile suduru“ demektir. Burada da böyle ve belki daha eblağdır. Çünkü ikincide ilâhi tabiatın kendisi bulunuyor. O halde evvelkine baba denilince ikinciye oğul denilmesinde bir bid'at olmaz. İkinciye kelime denilmesi: Zira onun doğurulması bir hayvan ve nebat doğurulması gibi değil, akıl fi'liledir, yani babanın lâhutunu tasavvuru ve zatını fehm iylemesiledir. Şeksiz o suret kelimedir. Çünkü kelime aklın mefhumıyyeti ve nutkudur. Ona hikmet denilmesi: Çünkü o, babadan ilâhî aklının fi'li ile doğmuştur. O ise hikmettir. Ona nur, şu'a ve zıya denilmesi de: çünkü hikmet her nerede bulunursa onunla eşyanın hakayıkına marifet ve nur ve zıya ve şu'a gibi inkişafı hasıl olur. Üçüncüye Ruhul'kudüs denilmesi ise: Çünkü o baba ile oğuldan ikisinin bir olan irade fi'liyle sadir olmuş ve onlardan bir fiil ile coşmuştur ki, bu fi'il iradenin sevgi ile sevgilisine doğru heyecanı gibidir. Ve o Allah sevgisidir, Allah, kendisi de sırf ruhtur, takaddüsü de onun aynidir. Ve evvel ile saniden her birine de ruh denilmek için bir vecih vardır. Çünkü ittihad vardır. Lakin evvel, rütbesine ve ikinciye olan izafetine delalet eyliyen bir isim ile (eb), ikinci de kezalik öyle bir isim ile (ibin) anıldığı için müşterek olan isim üçüncüye tahsis edilmiştir. Ve her ne kadar bunda da ibin gibi ibin tabiatı ve cevheri varsa da buna ibin denilmemiştir, çünkü bu, ebden failine müşabeheti iktiza eden akli fi'li ile sadir olmamış, irade fi'li ile sadir olmuştur. Onun için evvelden sani, Adem'den Habil gibi, salis de ondan Havva gibidir, hepsi de bir hakikattir. Lakin Habil'e oğul denilir de kız denilmez. Buna kışkırtıcı denilmesi ise: Çünkü bu Havariyyuna gelip de Mesih Aleyhisselam'ın fıkdanından dolayı onları kışkırtmağa müheyya bulunuyordu.

Fa'iliyyet ve mef'uliyyete gelince: Bunlar hakikaten mevcut değildirler, Übüvvet ve bünüvvet onları muhdesatta olduğu gibi iktiza eylemez ve onun için muhdesatta babaya oğlu için illet

ve sebep denilirse de burada denilmez, bundan dolayı ekanimi selase, cevher ve zatta ve ibadete istihakakta ve fazilette müsavidir diyorlar. Sonra bunlar bu kadarla kalmıyorlar, bir de zu'm ediyorlar ki: Uknum-i sani olan kelime tecessüd edip Ruhu'lkudüs kuvvetiyle Meryem'i betulün kanından eşref-i eczasiyle ittihad eylemiş, ondan dolayı Mesih Aleyhisselam nâsüt ile kelimededen mürekkebe olmuş ve kelime ittihadiyle beraber bisatatından da çıkmamış, tegayyür etmemiş, çünkü ittihadın müntehi olduğu son had bu imiş, onun için kelime cihetinde ittihadı mani olmadığı gibi Allah Teala'ya hiç bir şey dayanamayacağı için nâsüt cihetinde de ittihadı mani yokmuş. Bu suretle zu'm etmişlerdir ki, Mesih Aleyhisselam hem tam bir ilâh, hem tam bir insan, iki tabiat ile iki meşiyet sahibi ki, ikisi de ilâhî bir uknum olan kelime ile kaim, onun için ona hem ilâhî sıfatlar hem beşerî sıfatlar ikisi beraber hamlolunur, lakin iki haysiyyetten. Daha sonra da bu kadarla da kalmamışlar: Tanbura bir nağme daha ilave edip demişlerdir ki: Mesih bir gün Havariyyuna bir ekmek yedirdi ve bir şarab içirdi de „Benim, dedi: Etimi yediniz ve kanımı içtiniz de benimle ittihad ettiniz, ben ise Eb ile müttehidim.“ Daha bunun gibi şüyuundan dolayı zikrine lüzum olmıyan tantaneler (ki bunların butlânı hakkında Kur'an'da ezcümle Sure-i Maide'de, „**Yahudi ve hristiyanlar şöyle dediler: Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız. Onlara cevaben şöyle de: Öyle ise ya neden Allah size azab ediyor? Hayır siz onun yarattıkları beşerlersiniz.**“ Ve Sure-i Kehf'in başında, „**Yemin olsun ki, kafirler dediler ki: Allah Meryem'in oğlu Mesih'tir. Kafirler dediler ki: Allah için üçüncüsüdür ve saire,**“ buyurulmuştur. Bu zikr olunanlardan şu ma'lum oluyor ki, onlara göre „Allah Mesih'tir“ denilmekle „Mesih onun oğludur“ denilmek arasında fark yoktur ve onun için Kur'an'da bu kavillerin her biri de onlara nisbet olunarak gelmiştir. Müfessirin ve mütekelliminden bir kaçının dedikleri gibi her birini onlardan bir mezhebin kavline tahsis

İSLAM AKAIĞI

etmeğe hacet yoktur. (1)

Demek ki, evvela hiÇ bir Şeyden sadir olmamiŐ vücuda lizatihi vacib meb'de-i evvel ezeli bir zati hak vardır, Allah'da odur. Ulühiyyet de ancak onun hakkı olmak lazım gelir. Çünkü o hiÇ bir Şeyden sadir olmuş değildir, maadası ise ona müsteniddir. İlim, irade, kudret birer zat değil, onun bir olan zatiyle kaim ezeli sıfatlarından ibaret olmak iktiza eder, bunları ilâh değil, „Vacibü'l'vücudun ilâhiyyet vasfının lazımı olarak tek bir zati ilâhın iştirak kabil olmiyan ezeli sıfatları diye tanıtmak aklen ve naklen en açık bir hakikat iken Nasara bunları akıl ve irade fi'liyle aynı tabiatte doğmuş birer zat olarak vaz etmekle de kalmayıp tevhid etmek için zarf zarf içine kor gibi birbiri içinde, hepsi her biri içinde mütesaviyen mütedahil, mütemayizen müttehid, sadir değil iken sadir, sadir iken gayri sadir, bir iken üç, üç iken bir olmak gibi türlü tenakuzlarla dolu bir teslis tutturarak akıl ermez sırrı bir yolda uluhiyyeti üç zat olarak bir kelime ile İsa'ya ondan

(1) Nasara teslisinin Yunan felsefesinden, Eflatun, Aristo, Ruvakiyye mezheplerini mezc ederek vahid, akıl, nefis üç mebde-i işrak nazariyyesiyle birbirine müterettib fakat gayri müsavi üç uknum halinde birleŐtirmiş olan İskenderaniyye ve namı ahar Nevfelatuniyye teslisinden nasıl bir fark ve tehavvül ile geldiğini burada izah etmek lüzumsuz olmakla beraber uzun süreceğinden arzu edenler Avrupa tarihi felsefesinden „Mezahib ve Metalib“ namındaki matbu tercemede hayli malumat ve mütalaa edinebilirler.

Burada ilaveten Şunu kayd edelim ki: Ekanim uknumun cem'idir ve Kamus'un beyanı vechile uknum lafzı asıl demek olup esası Rumca'dır. Ekanim-i selase usul-i selase demektir. Frenkler uknum yerine (hypostase) diyorlar ki, bunun hipo, dakmasıyle Rumca kendi kendine tutunmak, yani kızam bizatihi demek olan sitasis lafzından mürekkeb olarak bizatihi kaim, yani zat, mütemayiz Şahıs demek olduğunu da lüगतlerinde söylüyorlar. Demek ki, ekanim-i selase, uluhiyyetin üç aslı, kökü, cevheri olan üç zat, mütemayiz üç Şahıs demektir. Bunların birincisinden diğerleri sıra ile sadir olmuş, her biri ayrı bir Şahıs olmakla beraber üçü de yekdiğerinin tamamen mümessili olarak bir Şahıs halinde birleŐmiş üçü bir, her biri üç, hepsi bir olmuş diye iddia olunuyor.

da onun uluhiyyetine inanmak için akıllarını feda edenlere kadar indirmeğe kalkmışlar, salibi de o sırrın tecessüdüne bir remiz yapmışlar, bu suretle hem şaşmışlar hem şaşırmışlar. Güya bununla Allah'ın zatına ve işine akıl ermiyeceğini ve ancak ona inanmak lazım olduğunu anlatmak istemişler, onun için kendileri de bu teslisin aklen anlaşılmasız bir sır olduğunu ve ancak Havariyyundan, İsa'dan, Allah'dan böyle telakki edilmiş bulunduğundan dolayı inanılması ve hayretle sevilmesi vacib bir akide bir düğüm olduğunu söylemişlerdir. Halbuki akıl irmek, idrak ve ihata edememek, bilememek başka, kabul edilmesi imkanı olmiyan sarih tenakuzu görüp de gayri ma'kul demek yine başkadır, bunda akıl ermiyor değil, ermiş, mümteni tenakuz olduğunu ihata ederek imtihana hükmetmiştir, maksad Allah Teala'nın zatına ve işine akıl ermiyeceğine iman ettirmek ise ona akıl ermez, onun zatını tayin ve tahdid için düşünmeğe kalkmayınız, onun mahlukatı, masnuatı, eltafi, nimetleri ile tecelli eden ayâtını, sıfatını düşününüz, „**Allah'ın nimetleri hakkında düşününüz de, zat ve hakikatı hakkında fikir yürütmeyiniz**“ demek ve aklın tenakuz isbat ederek imtinanın idrak ettiği muhallere sirr namı vererek onun zatını târif ve tavsife kalkışmamak lazım gelirdi. Çünkü bir şeyi muhal ile târif etmek onun varlığını inkar ile nakızına inandırmağa çalışmaktır.

Onun için nasaranın teslisi, hak olan Allah'a değil, onun mümteni olan şeriklerine inandırmağa çalışmak gibi bir dalâl ve teşviş olmuştur. Ma'kul olmadığı kabul edilmekle beraber menkul olduğu iddia edilen bu teslisin, Allah Teala kendisine ve Resulü İsa'ye isnadı yalan ve küfür olduğunu Kur'an'da bir çok ayet ve süverde beyan buyurmuş ve bunlara dair şübheleri, tevehhümleri tafsilen redd-ü izale ederek vahdaniyyeti, delillerine irşad eylemiştir. Varlığı ve birliği her şeyden akdem olarak zahir, zat ve sıfat ve esması ile künhi celal ve cemali ukul ve idrakâtın ihatasına sığmaktan münezze ve her şeyden üstün „Onun benzeri hiç bir şey yoktur“ olan zatı ulûhiyyetin vücub ve vahdaniyyetini her aklın yakîn ile sarılabileceği ve her gönlün iclâl ve ta'zim ile şevk-u incizab duyabileceği ayatı

İSLAM AKAIĞI

beyyinat ile anlatmış ve bu husus Ayete'lkürsi'de uluvv-ü azemeti ilâhiyyeyi en belîğ bir beyan ile tebliğ ve tefhim eylemiş olduğu gibi nihayet bu sure-i celile'de hepsini en sade, en veciz, en derin, en güzel bir belağat ile icmal ederek gizli, açık bütün şirk ve noksan tevehhümleri kesilip atılmak üzere ehadiyyet ve samediyyeti ilâhiyye tesbit olunduktan sonra bütün müşriklerin „Allah doğurmuş“ diye vaki olan isnadlarını sarahaten red etmek ve bu miyanda bilhassa Hazreti İsa'ya isnad olunan Nesera teslisinin ekanimi selasesi tertib sıralarına dahi işaret olunarak asılsızlığı gösterilmek üzere evvela sudûr davasına mebde ittihaz edilen babalık isnadının nefzi takdim olunup „lem yelid“ buyurulmuştur, yani ezelde doğurmadı, lazeyalde de doğurmaktan münezzehtir, o validlik sıfatıyla ittisaf etmez. Çünkü yukarıda da zikrolunduğu üzere doğurmak bir şeyin dahilinden haricine mütemayiz bir cüz'ün infisal ve hurucuna mahal olmaktır. Allah'ın ise ne cüz'i, ne de harici yoktur. Çünkü ehaddir, sameddir. Onun herşeyi muhit olan ilminden haric birşey olmadığı gibi ilmi de kendinden haric değildir, onun ilmi hadis ilimler, taakkuller gibi husulî surette değildir ki, onda zatından südur ve tevellüd mülâhaza edilsin. Onun için onun ezelde kendini bilmesi ile kendinde kendine müşabih mütemayiz bir zat daha doğuyor zannedilmek büsbütün cehalettir. Öyle olsa idi kadimde hadiste hiç bir ilim mümkün olmazdı, kezalik sıfatının hiçbirisi başka bir zat olmadığı gibi kendisinden südur ve tevellüd tarihiyle hasıl olmaz, ezelden kendisiyle kaimdir ayrı bir zat olmıyarak kadimdir, sıfatların zat ile ittihadı bir zatın diğeri bir zat ile ittihadı değildir. Fiili de tevellüd değil, hep yaratma suretiyledir. Nesara halk meselesini bildikleri halde bütün galatları, sıfatı zat olarak uknum diye ahz etmiş olmalarıdır, diğeri de yaratmayı anlıyamamışlar, doğurmak sanmışlardır.

Belli ki doğurmadı demek validliği ve valideliği nefyetmekle ona nisbet olunan veledi de nefyetmiş olur. O doğurmuş olmayınca ona doğurmuş demek olan babalık veya analık isnadı yalan ve küfür olacağı gibi gerek ma ba'dettabia da ve gerek

tabi'atte, gerek maneviyatta ve gerek maddiyatta herhangi birşeye ondan doğmuş, onun oğlu veya kızı; veledi, çocuğu neticesi denilmek de caiz olamıyacağı anlaşılır. O halde müşriklerin zu'm ettikleri gibi maba'dettabia da Melaikeye, ukul ve ervaha, cinne, şeytana Allah'ın oğulları veya kızları veya ne oğul, ne kız sadece evladı demek asla doğru olmıyacağı gibi tabiatte ruh nefh edilmiş olduğundan dolayı Adem'e, Havva'ya, İsa'ya veya herhangi birşeye de Allah'ın oğlu veya kızı, veledi denilmek dahi asla caiz olmaz. Zira ruh da Allah'dan doğmuş değil, onun emri, mahlukudur. Şu halde „lem yelid“ buyurmakla Allah Teala ilk evvel kendini viladet mebdei demek olan babalık vasfından tenzih eylemiş olduğu gibi doğurmuş olup da baba veya ana denilmek sahih olanların eksiksiz samed olamıyacaklarından dolayı ilâh olamıyacaklarını dahi anlatmış olmakla; bununla evvela Nesara teslisinin Eb uknumu red olunmuştur, yani Nesara teslisinin birinci uknumu babadır, Allah ise baba değildir demek ki Nesera teslisinin birinci uknumu Allah değildir. eğer onunla Allah'ı kasd ediyorlarsa ona doğurmuş, baba demeleri yanlıştır. Bundan uknumı sani ve salisin de butlanı lazım gelir. Zira baba olmıyanın oğlu da kızı da olmaz. O halde Allah'dan tevellüd ettiği iddia olunanların hepsi de yalandır, hiç biri Allah'ın veledi değildir. Hiç biri ilâh değildir. Hepsi de mahlukudurlar, İsa da ne Allah'ın oğlu, ne de Allah'dır. Melaike de öyle, akıl da öyle, ruh da öyle.

Ancak burada şöyle bir tevehhüm gelir: Allah'ın validliği ile veledi nefy olunmaktan başkasından doğmuş herhangi bir veleden de mutlaka uluhiyyetin nefyi lazım gelir mi? Acaba doğmuş olup da doğurmıyan bir veled, doğuranından ekmel ve maksud netice olmak itibariyle bir ilâh olamaz mı? Tabiri aharle Allah'ın baba, ana olmamasından babasız, anasız olması da lazım gelir mi? Bir nakıstan bir kamil doğmaz mı? O halde valid olmıyan bir veled ilâh olamaz mı? Böyle bir sual esas itibariyle butlanı açık bir vehm olduğu için bu iddiada bulunan olmamış ise de, evlâdın ana babadan ziyade bir tekamüle mazhar olabildiği dahi inkar olunamıyacak meşhudattan olduğu

İSLAM AKAIĞI

ve tekamülü yüksek bir sebebe isnad etmiyerek ve kâmilin nakıstan tabii olarak çıkıverdiğini de zannedenler bulunduğu, „lem yelid“ buyurulmakla bu cihet izah edilmiş olmadığı için bu cihetin de tamamen tasrihi ile ekanimden her birinin ayrı ayrı butlanı anlatılmak üzere saniyen de „ve lem yuled“ buyurulmuştur. Yani Allah doğurmuş olmadığı gibi doğurulmuş da değildir. Vücudu kendinden lizatıhi vacib ezeli kadimdir. Binaenaleyh doğurulmuş olan oğul veya kız herhangi bir veled doğurmamış olsa bile ilâh olamaz. Çünkü o zatında adem ile mesbuk ve doğurana muhtaçdır. Ne kadar tekamül etmiş olursa olsun zatında kendine malik değil, başkasından müstağni, tam gani, eksiksiz samed değildir. Allah „Allah diriyi ölüden, ölüyü diriden çıkarır“ buyurduğu üzere ölüden diri, topğraktan zihayat yaratır, çıkartır. Bu manaca nakıstan kâmil doğabilir, fakat o ilâh olamaz, mevlüddür, hadistir. Kemali, zati değil arazidir, mahluktur. Onun aslından artık olan kemali kendi tabiatından değil, halikin yaratması ve terbiyesiyledir. Yoksa hiç bir şey kendinden ekmelini değil, mislini bile yapamaz. Doğurulanları da Allah yaratır, ilâh ise doğurulmaz, tekâmüle muhtaç olmaz, bir başkasına istinad etmez sameddir. Onun için Neseranın uknum-ı evvelden sadir olmuş, akli fiiliyle doğmuş İbin ve Kelime dedikleri uknum-ı sani bu cihetle de ilâh değildir, onunla Meryem'den doğmuş olan İsa da ilâh değildir, bunlar kendi davalarında bile hem doğurulmuşlar, hem doğurmuşlardır. İsa baba olmamışsa da Meryem'im oğlu olmuştur, lem yuled değildir. Anası da kendisi de hem yemek yer hem çıkarırlardı.

Buna karşı o ezelde Ebden doğmuş ve onun ezeliyyetine müsavi bir doğuşla doğmuştur, demeleri de boştur. Böyle demek biri diğerine ezelden muhtaç demekten başka birşey değildir. Muhtac olanda ise ilâh tabiatı yoktur, kulluk tabiatı vardır. Madem ki doğmuştur, doğurulmak ihtiyacında bulunmuştur, o ilâh olamaz. İlahe mensub, ilâhi olabilir. Hem ezelde doğmuş hem de doğuranın ezeliyyetine müsavi bir doğuşla doğmuş, denilmek de aynı tenakuzdur. Doğan doğurana mücanis olursa da her vecihle müsavi olamayacağı

gibi ezeliyyete hiç müsavi olamaz. Mertebeten muahhar olması tabiidir. Onun içindir ki, onlar onu sani diye ayırmak zaruretinden kurtulamamışlardır. Kaldı ki herhangi bir südur, bir ikinci farzı bir zaman farzıdır. Birden ikiye geçmek tasavvuru bir hareket demek olan bir intikal manasını tezammun eder yoksa iki ve ikinci denemez. Ezeliyyet tesavvuru ise evveli yok tam bir vahdet tasavvurudur. Sadir olmuşsa ezeli değildir, bilfarz ezeli ise ezeliyyette müsavi değildir, İsa'nın Meryem'den tevellüdü ezeli olmadığı ise mâlum.

„Onun hiç bir ortağı olmadı“ ve ona, ancak onadır ki, hiç bir küfv olmadı, ne evvelinde doğuran bir sabıki, mafevki ne de ahirinde doğmuş, doğacak bir lâhıki, mâtahti olmadığı gibi ona kadr-ü şanında beraber olacak hiç bir vechile hiç bir denk, ne zatta ne sıfatta hiç bir müsavi, hiç bir mümasil, ne zıdlaşacak, ne birleşecek hiç bir eş, ne arkadaş, ne rakib hiç bir şerik-ü nazir olmamıştır ve olamaz. Yani ezelde olmamıştır, ondan başka bir Vacib'ül-Vücüd daha yoktur, ezelde olmayınca sonradan lâyezalde olması muhal bulunduğunu da ihtara hacet yoktur. Çünkü sonradan olanda ne kadar kemal farz edilse mümkün, hadis ve mahluk olacağı için ona müsavi, ona beraber olamaz. Onun için bütün alem vema fiha, semavat ve arzı, âfak ve enfüsü ruh ve cismi, maddesi sureti, mekanı zamanı, kürsisi ve arşı, dünyası ve ahireti ile de ona müsavi ve beraber olamaz, onlar yokken o var, onları yarattıktan sonra kendilerinden daha yakın olarak beraberlerinde de var: „Allah, nerede olursanız olun, sizinle beraberdir,“ „Biz size habl-i veritten daha yakınız.“ Onlar fani olduktan sonra da o var, „O'nun zatı müstesna her şey yok olucudur. Hüküm O'nundur ve ancak O'na döndürüleceksiniz,“ „Evvel O'dur, ahir O'dur, zahir O'dur, batin O'dur. Ve O, her şeyi bilir. O'nun misli hiç bir şey yoktur. O, Semi ve Basir'dir. İşte O'na denk hiç bir kimse yoktur“ şeklinde tecelli buyrulan İhlas suresi'nin son cümlesinin manası ve hülasası işte budur: „Allah vardı ve onunla beraber hiç bir şey yoktu ve elan da o olduğu gibidir“ hadis-i şerif'inin manası da budur. Şüphesiz yok ki, ezelde, beraberleri bir şey, bir küfvü

İSLAM AKAIĞI

olmayan, sonradan bir beraber, küfvü olabilmek ihtimali ebeda yoktur. O şimdi de ezelde olduğu gibidir. Öyle ehad, öyle sameddir. Ve böyle hiç bir küfvü, dengi olmamak ona mahsustur. Herşeyin bir beraber, bir eşi, zıddı veya misli bir naziri, bir küfvü olabilir, nitekim „Biz herşeyi çift yaratmışızdır“ buyurulmuştur. Ancak Allah'ın küfvü yoktur, olmamıştır ve olamaz. Bu kasır manası ehemmiyetle anlaşılmalı için „küfven“, menfi ehade takdim olunduğu gibi „lehu“ da küfven üzerine takdim olunmuştur. Gerçi „Velem yekün küfven lehu ehad“ denilmekle de bu mana anlaşılırdı, zahir olan da o idi. Çünkü ehad „Lem yekün“ün ismi, „küfven“ haberi olduğu için aslı kelam „Ve lem yekün ehadün küfven lehu“dir. Kasr için haber, takdim olununca „Küfven lehu ehad“ denilmek lazım gelirdi. Bundan dolayı sahib Keşşaf der ki: Fasih Arabça'da, gayri müstekar olan zarfı lagiv te'hir olunur, takdim olunmaz. Siybeveyh bunu kitabında tensis etmiştir, o halde bu en fasih olan kelamda neye takdim olundu? Dersen! Bu kelam ancak Zat-ı Bari'den küfvü nefy için sevk olunmuştur, bu mananın döküldüğü merkez noktası ise bu zarftır. Onun için bu zarf itinaya en layık ve takdimi en haklı en ehemmiyetli şeydir. Ebu Hayyan'da zamirin Allah Teala'ya raci olmasından dolayı ihtimam için takdim olunduğunu söylemiştir. Hasılı: „Lehu“ da lam küfve sile demek oluyor. Ve bundan dolayı menfi olan küfuv ancak Allah'ın küfvü olduğu anlaşılıyor. Bununla beraber bunda Allah'ın lizatihi küfvü muhal ve mümteni olmak manasına ademi kevnin ta'liline de bir işaret olmak, yani „lem yekün“e de tealluku muhtemil olmak üzere takdim edilmiş bulunmak da bir nüktedir, ancak bu surette mana makam karinesiyle „Ve lem yekün lehu küfven lehu ehad“ mealinde düşünölmek lazım gelir. Çünkü Vücut-i Vacib'in, ehadiyyetin iktiza ettiği mümteni küfuv, kendinin küfvüdür, mümkinatin küfvüne şamil olacak vechile mutlak küfuv değildir, „O, sübhandır; çiftlerin her birini yarattı“, hülasa Allah kendinin hakkı olan uluhiyyetini kimseye vermez. Şirk davaları her ne suretle olursa olsun batıldır. Binaenaleyh Allah'ı mahluk alemin içine hülül ve izdivac ettirerek nefsi alem

yapan Ruvakiyye ittihadçılığı, kezalik hülûlsuz olarak hüvehüvesine her şeyle ittihad ettiren süflî pante izm ittihadçılığı, kezalik bir hayır halıkı, bir şer halıkı, biri nur, biri zulmet iki mukabil mebde olarak Vacib'ülvücut iki ilâh farz eden Sineviyye'nin ikilik iddiaları, Hind'in, Yunan'ın teslis davaları hep batıl olduğu gibi, silsile-i meratib üzere yekdiğerine müsavi üç küfvün ittihadı ile üç ilâhdan bir ilâh teşkilini iddia eden Nesara'nın ekanim-i selase iddiası da batıldır. Bir Allah var hiç bir vechile bir küfvü yoktur. Ondan berisi hep mahluktur. „Küfuv“ Hafstan maada kıraetlerin hepsinde ahiri hemze ile „Küfuu“, Hamze, Yakub, Halefi âşir kıraetlerinde „Fa“nın sükuniyle beraber hemze ile okunur. Hafsta ise hepimizin mâlumu olduğu üzere „Fa“nın zammı ve ahiri „Vav“ okunur. Bu bir tek lügattır. Denilir ki, Arabça'da ahirinde makabli mazmum vav olan isim „Huve“den başka yoktur, bir lügat olarak da küfüven vardır.

Gerçek „Vav“, gerek „Hemze“ ile „Küfuv, küfuu“ ve „Küfuu“ hepsi de aynı manada olup Kamus'ta dahi mezkur olduğu üzere bir şeye kadr-ü menzilette beraber, yani müsavi olan şeye denir ki, misil ve nazir demektir. Mamafih iki vechile itlak olunur.

Birincisi ve asıl manası her biri diğerinin haiz olduğu aynı hüküm ve kıymeti müstakillen haiz olmakla yekdiğerinden müstağni olarak birbirinin makamına ve tamamen kaim olacak haysiyette kafi, muadil olmasıdır ki, ittifakları halinde yekdiğerine mümane'at etmiyerek yapacakları herşeyi münferiden veya müştereken yapabilirler, ihtilafları halinde ise birbirine tamamen mümane'at edebileceklerinden dolayı hiç birşey yapamaz „Tearıdan, tesageten“ olurlar ki, buna „Tekellefu“ tabir olunur. Bu haysiyetle küfvü, yalnız muvafekat itibariyle müsavi bir eş ve arkadaştan ibaret değil, aynı zamanda zıd, müsavi rakib ve muarız manasını da tazammun eder ki, misil ve nazir de öyledir. Bu manaca iki erkek kezalik iki dişi birbirine küfvü olabilirler ise de bir erkekle bir dişi küfvü olamazlar.

İkincisi, her biri aynı kıymeti değil, mukabil bir kıymeti haiz olmakla birinin diğerinden istiğnası ve makamına ikamesi kabil

İSLAM AKAIĞI

olmayıp maksadın husulü için ikisinin de tam kıymetleriyle ictimai, izdivacı şart olmaktadır ki, birine diğ erinin çifti, tam yarı denilir, bu manaca bir erkekle bir diři küfv olabilirler. Lisanımızda meşhur olduğu üzere nikahta küfv bu manadandır. Ragıb der ki: „Küfue, küfu“ kadr-ü menzilettedir, biri diğ erine yamanıp da odanın gerisine perde yapılan parçaya „Kefaen“ denilmesi de bundandır. Münakehada veya muharebede ve daha bunlar gibilerde fülân fülana küfvüdür, denilir. Mükâfat da bundandır ki fiilde mukabele ve müsavat demektir. Ve „Fülân sana zıdlaşmakta denktir“ denilir. Ve birşeyi kalb etmeğe, yani tersine çevirmeye ve yüzü koyu ters kapamaya „Ekfae“ denilir ki, šiirde ikfa da bundandır.

Hasılı küfv, bizim beraber, müsavi, muadil, denk, eş, hemta, hem'iyar, kafadar, akran, yar dediğimiz manalara şamil olarak misil ve nazir demektir. Kamus mütercimi Türkçe'de buna beктаş tabir edildiğini de söylemiştir. Fakat biz bunu bu manada kullanmaz olmuşuz, sade ismi hass olarak kullanıyoruz, mefhumunu bilmiyoruz. Denk, kafadar manası anlamıyoruz; ancak Azeriler'in dadaş tabirlerini duyuyoruz.

Burada küfv, siyakı nefide varid olduğu ve balada beyan olunduğu üzere nefide istimal olunan ehad de hiçbir demek olarak gerek müctemian gerek münferiden hepsinin istiğrak ile nefyini ifade ettiği için gerek nikah ve gerek sair cihetle olsun küfv itlak olunabilen her manasıyla Allah Teala'dan nefy edilmiştir. Bazıları lem yelid ve lem yuled münasebetiyle „İnni yekünü lehu veledün velem tekün lehü sahibetün“ mazmunu üzere nikahta küfv manasına olmasını da tevalüdü nefy için kâfi görmek istemişlerse de ehadiyyeti izah için sadece bu kafi değildir. Bundan da mutlak küfvün nefyine intikale lüzum vardır. Siyakı nefyde nekire de bunu icab eder. Yani Allah Teala'nın hiç bir vechile küfvü yoktur. Çünkü küfvü bulunan herhangi bir şey, bir iş yapmak için ya küfviyle birria ictimaa veya küfvünün muvafakatini, ademi müdahalesini istihsale ve hilafı takdirinde onun vücudunu izaleye muhtaçtır. Halbuki küfv, tam denk olduğu için hiç biri diğ erine galebe edemeyeceği

cihetle ikisi de taaruz ve tesakut eder aciz kalır, bir çöp bile kımıldatamazlar, bir noktayı tahrik için müsavi iki kuvvet mütekebilen tatbik edildiği zaman müsbet menfi yekdiğerinin tesirini ibtal ettiği için hareket mümkün olmaz. 1-1=1 müsavi sıfır olur. Zatında böyle bir ihtiyaç ve aciz mümkün olanların ise hiç biri ilâh olamaz, buna bürhan-ı temanü denilir ki, Sure-i Enbiya'da „Aallah'tan başka ilâh olsaydı, dünya fesad olurdu“ ayetiyle ve Sure-i İsrâ'da „De ki: Eğer onunla beraber bir takım ilâhlar olsaydı o zaman onlar arşın sahibine (üstün gelmek için) mutlaka bir yol ararlardı“ ayetleriyle beyan buyurulmuştur. Ma'budluk hakkı olan ilâh, hakiki samed, ancak böyle kendisinde hiç bir vechile acz-ü ihtiyaç mümkün ve mütesavver olmıyan ve kendinden maadasını dilediği zaman kahr-ü ifna edivermeğe kadir bulunan galib ve kahhar olan ehaddir ki, o Allah'dır. Hüsni aksa, cemali a'lada mukabilinde hiç bir misil ve misali bulunmıyan ve asla infî'al ve tegayyürü zeval ve fenayı kabil olmıyan ve hüsni-cemalin lazımı olan sevmek sevilmeğe için de kendi kendine kâfi bulunan ve tecellii tamına yine kendisinden başkasının tehammulü olmıyan o hüsni faaldır ki, onun tecelliyatına mebde ve münteha mümkün değildir. Kendini hicabsız olarak gösteriverdiği, tecellii tamm ile tecelli ediverdiği lahzade her gözü irebilen masıvayı kendinde müstehlek edip eritiverir. Onun için „Rabb'im! Sen kendini bana göster, ben de sana bakayım!“ Hazreti Musa'ya „len terani“ buyurmuş, sonra da „Vakta ki, Rabb'inin cemali o dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi ve Musa baygın olarak yere düştü!“ buyurmuştur. Ne süfli, ne himmetsiz, ne bedbahttır o kimseler ki, binlerce misil ve misali bulunan, mahdud bir resim ve tasvirin çerçevesi içine sığan ve gönül denilen sırrı meknundan haberi bile olmıyan biçarelere, putlara gönül verip meclub ve mağlub olup da perestiş eder, Ebu Leheb gibi tebab olur giderler.

Hülâsa: Bu sure-i celile başta mahza inşa ifade eden bir emir tahtinde, ikisi mucibe üçü salibe olarak bir mevzua raci beş kazıyyeden ibaret dört ayet içinde gayet sade fakat derin ve muhit ve vecazet ve belagatle mearifi ilâhiyye ve akaid-i

İSLAM AKAİDİ

İslamiyye tafsilatının bütün esasını ihtiva etmektedir. Ve onun için balâda zikr olunduğu üzere hakkında varid olan ahbar ve âsâr varid olmuştur. Evvela „kül“ emrinin amiri, batında sabit bizatihi müteayyin, künhi zatı başkası için hakkıyla idraki gayri kabil, Azimüşşan bir hüviyyeti gaybiyye olduğunu bir gaib zamiri ile iş'ar ederek ulûhiyyet sıfatı ve ismi celâli ile zahire tecelli eden Allah Teala'nın ehadiyyeti bir kazıyye-i evveliyye ile bildirilmiş, saniyen manası vücub-ı vücud, gımayı tam kemali cûd ile bütün halk için mebde-i vücud, gaye-i maksud, merci-i kül, yekâne Rabb demek olan Samedıyyet ile İlahıyyet'in manası tefhim edilmiş, salisen kâafe-i mevcudatı yokken yaratan, hepsine birer hilkat verip mahzı keremiyle varlık hıl'atı giydiren, celâl ve cemâl eseri yağdırarak hepsine ilâh olan o ehad Allahüssamed'den batında zahirde hiç bir şeyin ne ilmin, ne ma'lûmün, ne iradenin, ne muradın, ne fiilin, ne mef'ulün, ne mananın, ne suretin, ne ruhun, ne cismin, ne âfakın, en enfüsün tevellüd tarikiyle çıkmadığı, yani ilmi birbirinden doğan fikir ve taakkul hareketleri kabilinden olmadığı gibi irade ve filli ve masnuatı da kendisinde bir ihtiyaç, bir tahavvül ve infisal ve kendisine bir müşabehet ve mücaneset iktiza edecek vechiyle zuhura gelmediği ve binaenaleyh onun baba, ana olmaktan, veledi bulunmaktan, neticesi alınacak bir mukaddime vaz'ıyyetine düşmekten münezzehe olduğu, mahluk için akamete mani bir şeref ve meziyyet olan validlik sıfatının o her dilediğini „Ol“ emriyle yapan ve teceyyi ve noksandan münezzehe olan ehad samed için kemaline münafi, tenzihi vacib bir eksiklik olacağı, çünkü onun başkasından tevellüd etmiş olmayıp lizatihi kadîm değişmez Vacibü'l vücud olduğu ve binaenaleyh veled olmaktan da veledi bulunmaktan da münezzehe ve onun için valid veya mevlüd olanların ilâh olması muhal bulunduğu, velhasıl onun ne fevkinde ne tahtinde bir ilâh mümkün olmadığı gibi onunla beraber, ona müsavi hiç bir denk bir ehad bulunmak veya doğurulmak veya yaratılmak imkânı da olmadığı, onun zatı ve sıfatı şirket vukuuna mani yani lizatihi hakkın mukabili lizatihi batıl ve mümteni olduğu ve

onun için ulûhiyyete şirk iddiaları hep batıl olduğu gibi Tevhid namına tevliğ ile teslis iddiaları da batıl bulunduğu üç cümle ile anlatılmış ve bu üçünün birbirine merbut olarak mecmuunun birden ifadesi matlub olduğu anlatılmak üzere son iki cümle vav ile atfedilmiş, mamafih en sonraki hepsinin de beyan ve takririne kâfi olduğu için atf ile beraber müstekillen bir ayet olarak getirilmiştir. Bunun bariz olan ince nüktelerinden birisi de biri evvelinde müsbet biri de ahirinde menfi olarak ehad lafzının iki defa zikredilmesi iki ayete fasıla yapılmasıdır ki, bununla ehad lafzının Arabça'da iki sureti istimalinin ikisine de tenbih olunmuştur. Zira balada Ragıb'dan naklen beyan olunmuştur ki, ehadin isbattaki manasiyle nefiydeki manası aynı değildir. Birinde tahsis, birinde ta'mim vardır, onun için iki fasılada zikri tekrardan ibaret olmamış belig olmuştur.

Bunun hasılı şöyle demek olur: Allah Teala, ikileşmesi veya yok olması veya değişmesi imkân ve ihtimali olmıyan hep birdir, ne fevkinde, ne tahtinde, ne beraberinde ona ikinci olacak bir hep bir daha yoktur. Hem sade hep bir olarak değil, gerek münferiden, gerek müctemian, gerek az gerek çok her hangi bir vechile ona müsavi veya muadil, müşabih veya muarız hiç bir küfüv de yoktur. Ondan başka hiç bir ilâh yoktur, olması mümkün değildir. Yani Allah'ın ehadiyyetini tanımak, ondan şerik ve naziri büsbütün nefyetmek için ondan başka bir ilâh yoktur demek kâfi değildir. „Ondan başka hiç bir ilâh yoktur“ diye maadayi nefyi külli ile nefyetmek icab eder. Çünkü ondan başka bir ilâh yoktur, denildiği zaman „Başka bir tek ilâh yok fakat bir çok ilâh vardır“ manası da kast olunabilir. Salibe-i külliyye ile cins nefy edilmiş olmaz. Salibe-i şahsiyye veya cüz'yye melhuz olabilir, onun için Kelime-i Tevhid „لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ“ diye nefyi cins için olan „La“ iledir, „Leyse“ye müşabih olan „La“ ile değildir. „وما من إلا اله وحد“ ayetinde „ma“ ile ifade olunurken de nefide istiğrak için „min“ getirilmiştir.

„انما الله واحد“ gibi „innema“ da böyledir. İşte ehadin bir isbatta bir de nefiyde olarak iki defa zikrinde bu mühim nükte ile ehadiyyeti ilâhiyyeyi beyan ve takrir vardır. Allah, öyle bir ehad,

İSLAM AKAIĞI

sameddir ki, O'na herhangi bir temayüz veya tesavi ile denk olacak ne bir vahdet ne de bir kesret mümkün değildir, onun ne birincisi, ne ikincisi, ne üçüncüsü ilh... olacak hiç bir ilâh, öyle vücudu vacib hiç bir mevcut yoktur ve olamaz. Ondan ötesi ve onun dengi olmadığı gibi ondan beri de bütün mevcudat ve mümkinat hepsi toplansa ona karşı hiçtir, hepsi kendi zatlarında halik ve ma'dumdur, hepsi vücud ve bekada hep ona muhtaçdır, kendisine asla adem arız olmyan zatı hak O, hakikatı vücud ancak O'nundur, maadası kendilerinden ve kendileri için mevcut değildirler. Onlar birbirlerine küfv olabilirler, birbirleriyle birleşir, birbirlerinden ayrılır, ictima, iftirak eder, birbirlerinden doğar, birbirleriyle niza eder, birbirlerine zidd-üşer olabilirler, fakat hiç birisi kendiliklerinden değil, hepsi Allah'ın vergisi, müsaadesi iledir, bütün onlar arasındaki niza ve şikakı kesecek, ihtilafları kaldıracak, iyiyi kötüyü seçip, şerri defi hayrı teksir, zulmü ibtal, hakkı izhar eyliyecek olan hep O'nun inayet ve hükmüdür. Bütün semavat ve arzıyla alem, dünya ve ahiret onun ehadiyyetine müstenid, Samediyet'iyle kaim, hükmüne, fermanına mahkûmdurlar.

Bundan dolayıdır ki, ta başta Enes'ten ve Übey'den rivayet olduğu üzere bütün semavat ve arzın bu sure üzerine müesses olduğu zikredilmiştir. Keşşaf tefsirinde bu surenin bütün Kur'an'a muadil olduğuna dair bir rivayete işaret olarak şöyle demiştir: Bu sure, metninin kısalığı ve tarafeyninin tekarubiyle beraber niçin bütün Kur'an'a muadil olmuştur, dersin derim ki: Bir yüksek'in yüksekliği niçin ise onun içindir. Bu başka değil, ancak Allah Teala'nın sıfatı ve adl-ü Tevhid'i üzere dürüldüğü içindir. Bunun fazlını itiraf edip de Resulullah'ın kavlini tasdik eden kimse için delil olarak Tevhid ilminin Allah'a olan nisbeti şerefi kâfidir. Nasıl olmaz ki, ilim, malüma tabidir, onun şerefiyle şerif, düşgünlüğüyle düşgün olur. Bu ilmin malümü ise Allah ve sıfatı ve onun hakkında caiz olup olmyanlardır, o halde onun rütbesinin şerefini ve makamının celaletini ve her ilmin üzerinde hakimiyet ve istilasını ve hiç birinin yetişemediği öğdüle erişmesini ne zannedersin? Her kim onu istıhaf ve

istihkar ederse ma'lumuna ilminin zaafından, ona ta'ziminin azlığından, saygısının yokluğundan, akibetine nazardan uzak olmasındandır.

Bundan anlaşıldığına göre „Bütün Kur'an'a muadil olur“ diye bir hadis-i Nebevi rivayet edilmiş demektir. Kenzülummalde mezkur olduğu üzere bunu İbnü'l Enbari Mesahif'te Hazret-i Enes'ten şöyle tahric eylemiştir:

„ما فممنع احدكم ان فقرأ قل فوالله احد كل ليلة فانها تعدل القرآن كله“

"Ne men eder herbirinizi her gece "قلهوالله احد" okumaktan? Çünkü o bütün Kur'an'a muadil olur."

Alusi'nin zikir ettiği üzere Müsned'de İbn-i Lehia tarikıyla Ebi Said'den bir rivayette de nısfına veya sülüsüne diye şek ile varid olmuştur. Merfu ve mevkuf ekser rivayetlerde ise sülüsüne diye tayin edilmiştir. Ezcümle şu hadisler: Aciz olur mu biriniz bir gecede Kur'an'ın sülüsünü okumaktan? Buyurdu, bu onlara zor geldi, buyurdu ki: "قل فوالله احد" okur o, Kur'an'ın sülüsüne muadil olur (Ahmed Müsned'de, Buhari, Ebu Ya'la, Ebi Said'den), (İbn-i Hibban Sahih'inde ve İbn-i Seni ve Ebu Nüaym Hilye'de ve Taberani, İbn-i Mesud'dan). (Beyheki Şuab'da Ebi Eyyub'dan), (Hatib Ebu Hüreyre'den).

Aciz olur mu her biriniz her gece Kur'an'ın sülüsünü okumaktan, buyurdu. Evet dediler: Biz ondan daha aciz ve daha zayıfız, buyurdu ki: Allah azze ve celle Kur'an'ı üç cüze ayırdı "قل فوالله احد"ı Kur'an'ın cüzlerinden bir cüz kıldı. (Ahmed, Müslim, Ebüdderda'dan)

Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: Nefsim yed'inde olan Allah'a kasem ederim O, yani "قل فوالله احد" Kur'an'ın sülüsüne muadil olur, (Buhari ve İbn-i Hibban, Ebu Said'den).

Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: Toplanın, size Kur'an'ın sülüsünü okuyacağım, derken toplanan toplandı, sonra Nebiyullah (s.a.v.) çıktı "قل فوالله احد"ı okudu, sonra girdi, bazımız, bazımıza dedi ki: Sanırım ona semadan bir haber geldi, girmesine sebep o oldu. Sonra Nebiyullah (s.a.v.) çıktı da ben, dedi: Size Kur'an'ın sülüsünü okuyacağım demiştim, işte o Kur'an'ın sülüsüne muadil olur. (Müslim Ebu Hüreyre'den)

İSLAM AKAIĞI

Her kim "قل فوالله احد الله الصامد" okursa Kur'an'ın sülüsünü okumuştur, (Taberani, İbni Ömer'den). Her kim bir kere "قل فوالله احد" okursa Kur'an'ın sülüsünü okumuş gibidir, iki kere okursa Kur'an'ın sülüsünü okumuş gibidir. Üç kere okursa bütün Kur'an'ı okumuş gibidir (Rafii, Hazreti Ali'den). Daha bunlar gibi bir hayli rivayetler vardır.

Şu halde bunun vechi nedir?

Bu hususta müfessirin ve ulemanın iki kavli vardır:

1- Bir kısmı: Murad sevabı itibariyle değil, manası itibariyle üçte birine muadil olmasıdır. Demişler ve buna müslim hadisinde üç cüz'e taksim kaydıyla istidlâl eylemişlerdir. Ancak üç cüze taksim suretinde bir kaç vecih söylemişlerdir ki, başlıcaları şunlardır:

1- Kur'an'ın meanisi üç ilme raci olur: İlm-i Tevhid, İlm-i Teşri, İlm-i Tehzibi ahlak. Bu sure ise son iki kısmın esas olan Tevhid'i eblağ vech ile mübeyyindir.

2- Denilmiştir ki: Kur'an bir bakıma akaid, ahkâm kısas bu üçünü müştemeldir, bu sure ise hep akaid mütealliktir.

3- Gazali Cevahir'de demiştir ki: Kur'an'dahi ülumun ana hatları üç nevi ilimdir: Mebde'e ilim, madde ilim, bu ikisi arasındaki sırat-ı müstakime ilim, mebde'e aid demek olan bu sure onun sülüsüne muadil demek olur. Fakat bizce bunda nazar vardır. Zira Allah sade mebde'den ibaret değil, „Evvel ve ahir“dir. Hem mebde hem mead „ve ileyhi turceun“dur, sırat-ı müstakim de doğrudan doğru ona götüren yol olduğundan samediyetin gayei maksud olması manasında merciiyyet ile beraber ona da işaret vardır. O halde bu taksime göre bu sure hepsine muadil demek olur.

4- Bir de denilmiştir ki: Kur'an'daki metalibin en büyükleri kendileriyle iman ve İslam'ın husule geleceği üç asıldır ki, bunlar Allah'a marifet, Peygamber'in sıdkını itiraf, ahirette Allah'ın huzurunda kıyame itikaddır. Bu sure bu itibar ile onun sülüsüdür. Daha bunlardan başka vecihler de söylenmiştir ve denilmiştir ki, herhangisi olursa olsun sülüs rivayetiyle küllüne muadil olmak rivayeti arasında tenafi de yoktur, çünkü Tevhid bunların

hepsinin aslı ve maadası onun vesailidir.

2- Diğer bir kısım ulema da murad sevab itibariyle sülüsüne muadil olduğuna kail olmuşlardır. Hadislerin zahiri bu olduğunu söylemişlerdir. Buna itiraz olunarak denilmiştir ki: Hazreti Peygamber (sallallahü aleyhi vesellem) her kim Kur'an okursa her harfine on hasene vardır, buyurmuş olduğundan tamamıyla Kur'an okumanın sevabı bu surenin sevabına nisbetle kat kat fazla olacağı aşikârdır.

Buna da şöyle cevap verilmiştir: Kur'an okuyan için iki türlü sevap vardır: Birisi her harfine göre verilen tafsili sevab, birisi de hatim sebebiyle cümlesine birden verilen icmali sevabdır. „İhlas“ okumanın sevabı Kur'an'ın hatim sevabının sülüsüne muadil demektir. Yoksa tafsiline değil. Bunun misali nitekim bir kimse birine bir ev yaptırmak için ücret olarak yevmiyye muayyen bir mikdar meblağ kararlaştırır, binayı bitirdiği zaman da yevmiyye ücretinden başka bir de bahşiş verir. Buhari Şerh-i Kimani'de der ki: Bütün Kur'an'ın sülüsünü okumak sade bu sureyi okumaktan elbette daha meşakkatlidir, o halde onun hükmü onun hükmüne nasıl müsavi olur, denilirse, sülüsün kiraeti sevabı on katıyledir. Berikinın sevabı ise onun bir katıdır, teşbih aslındadır, ziyadesinde değildir, dokuzu ziyade meşakkat mukabilindedir. Şihabı hafaci buna ilişerek demiştir ki: Kelamullah'ın meanisine nazar, ayatını tedebbür eyliyen için olan sevab başka, anlamıyarak okuyan için olan sevab başkadır. Murad: Her kim bunu edasının hukukuna riayet ederek ve ince manalarını anlıyarak okursa böyle teemmül ve tedebbür ile okuması Kur'an'ın manalarına bakmadan sülüsünü okumağa muadil yahud Marifetullah'a ve Tevhid'e taalluk etmiyen sülüsünü okumağa muadildir, demek olmalıdır. Zira eşrefi meani eşrefi elfazdan bazısına zamm olununca o cins elfazdan bir çoğuna muadil olmakta garabet yoktur. Mesela en nefis cevahirle murassa on miskal vezninde bir altın levha bin miskal ve daha ziyade altına müsavi olabilir.

Alusi de der ki: Allah Teala'nın mahzı keremiyle çok bir meşakkat olmıyan bazı ibadetler yine o cinsten kat kat

İSLAM AKAIĞI

meşakkatli olanların sevabından daha çok bir sevap tahsis buyurmuş olmasına mani yoktur. Nitekim bazı zamanlarda, bazı mekânlarda bir ibadete diğçerlerinden fazla sevab tahsis edilmiş ve hatta aynı ibadet bazısında vacib ve bazısında haram kılınmıştır ki, bunun hepsinde ancak Allah'ın kendi bildiği hikmetler vardır, bu da onlardan farklı değildir, binaenaleyh her ne suretle olursa olsun bu sureyi okuyana aynı Kur'an'ın bu sureyi müşt Emil olmiyan bir sülüsünü aynı suretle okuyanın sevabı kadar bir sevabın mahzi fadl olarak tahsis buyurulmuş olması istib'ad olunmayıp hikmeti tahsis, ilm-i ilâhiye tefviz olunmak gerektir. İbn-i Abdilber'de „Bu meselede sükût, kelâmdan efdal ve eslem“ olduğunu söylemiştir. Filvaki en salim olan da budur, bununla beraber Keşşaf'ın ihtarı da mühimdir.

Bütün bunlardan sonra fikri acizane sânih olan da şudur: Ta Sure-i Fatiha'da Besmele'nin başında beyan ettiğimiz vechiyle İlm-i Kur'an'ın mevzuu, uluhiyyeti haysiyyetiyle Allah Teala'dır, yani Allah Teala ile mahlukatı ve ba husus zevluluk ve bilhassa insanlar beyninde bir taraftan uluhiyyet ve bir taraftan ubudiyyet demek olan nisbeti ilâhiyye ve Rabbaniyye itibariyle Allah Teala'dır. Fatiha, başında bunu mübeyyin olduğu gibi bu surede Allah Teala'nın kendi bir târifi olmak itibariyle bütün İlm-i Kur'an'ın kaim olduğu müsned-i ileyhi mübeyyindir. Bu haysiyyetle bu Sure-i Fatiha gibi bütün Kur'an'ın bir hülasası ve binaenaleyh muadili demektir. Sonra Kur'an'ın mecmuu Fatiha'sı, ortası hatimesi olmak üzere üç kısım demektir ki, bu mülâhaza Gazali'nin nokta-i nazarına müşabihtir, Fatiha mâlum ki Ümmülkitab olan Elham'dir. Hatime de İhlas ile muavvizeteyndir. „Namazı, ben kendimle kulum arasında taksim ettim“ hadis-i kudsi'sinin delaleti üzere Fatiha'nın yedi ayeti Allah ile kulu beyninde olarak iki kısma öyle bir taksim buyurulmuştu ki, bundan üç kısım husule gelmiş oluyordu; birinci kısım üç ayet ile yalnız Allah'a aid, ikinci kısım bir ayet „Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım isteriz“, bir ucu Allah'a bir ucu kullara aid, üçüncü kısım üç ayet sade kullara ait. Hatime'de de üç surenin birincisi olan „İhlas“ yalnız Allah'a

aid „Kul euzu“lerle ona taavvüz ise kullara aid olduğundan bir bakıma İhlas, Elham'in ve binaenaleyh bütün Kur'an'ın nısfına, bir bakımda da üçte birine muadil demek olur. Şu halde bunların manalarındaki incelikleri ve münasebetleri duyabildiği kadar duyarak okuyanlar, o nisbette tafsilen muadil sevablara nail olacağı gibi, manasını anlamaksızın icmalen iman ile okuyanlar da, o nisbette icmalen muadil sevablarına nail olurlar. Nazım, haddi zatında manaya dall olduğu, hurufa göre sevab da nazmın tilavetine aid bulunduğu için mevcut olan sevabdan elbette hali olmaz, „Kim bir hasene ile gelir ona on misli vardır“ vadiyle bir harfe on sevab veren Allah'ın bir İhlas'a da diğerlerinin tamamına veya nısfına veya sülüsüne muadil sevab vermesine mani bulunmadığı gibi böyle tahsisatı ilâhiyye de „Allah dilediğine yapar ve istediğini hükmeder“ hükümlerinden başka sebep de aranmaz. İhlas'a mukarin olarak manayı anlamaya ve sonra mucebince amel etmeğe çalışmak da ayrıca birer hasene olduklarından dolayı şüphe yok ki, onların sevabı da munzam olunca ecir, daha yükselir. Ve işte tefsir ve meal ile manayı ve ahkâmı anlamaya ve anlatmağa çalışmadan da matlub budur ve bu surenin fezailine dair daha bir çok hadisler de mervidir, içlerinde kavi olanlar da zayıf olanlar da vardır. Bazıları bunun Kur'an'daki surelerin efdalı olduğunu da söylemiş ise de, Fatiha'nın her namazda okunması vacib olduğu „Fatiha'sız namaz olmaz“ buyurulduğu halde bunun öyle olmaması ona manidir denilmese bile muvafık da değildir.

Alusi der ki: Bunun hakkında varid olan ehadis-i sahiha fadlına kâfidir, hatta Kur'an'daki surelerin efdalı bile denilmiştir. Buna Müsned-i Darimi'de Ebu Muğire'den, Safvan-i Külai'den rivayet olunan şu hadis ile istidlâl edenler de olmuştur. Şöyle ki: Bir adam „Ya Resulallah! Kur'an'da hangi sure a'zamdır?“ dedi. „İhlas“ buyurdu. Yine Müsned'de Muaz ibni Rifa ve Üseyd ibni Abdurrahman tarikleriyle Ukbe ibni Amir'den demiştir ki: „Resulallah (s.a.v.) bana: Tevrat'ta ve İncil'de ve Zebur'da ve Kur'an-ı Azim'de bulunan surelerin hayırlısı üç sureyi öğreteyim mi sana?“ buyurdu. „Evet!“ dedim. Bunun üzerine bana „İhlas,

İSLAM AKAIĞI

Felak, Nas'ı okuttu, sonra da buyurdu ki: „Ya Ukbe! Sen bunları ve Tebbet'i bir gece unutma hepsini oku.“ Tirmizi de bu hadisin bir kısmını rivayet etmiş ve Hasen demiştir. Mamafih bu, Kur'an'daki surelerin mutlaka efdalı olduğuna delalet etmez, belki efdal olanlardan olduğuna delalet eyler. Kur'an surelerinden birini diğerinden efdal demeyi tecviz etmiyen, yani aralarında fazilet farkını inkâr edenler olmuşsa da İbni Hassa demiştir ki, bu babda varid olan nususun kesreti ile beraber fadilde ihtilafı inkâr edene taaccüb olunur. Tafdile kail olanlar da vechini beyanda muhtelifdirler: Bazısı demiştir ki, fadil, nefsin intikalâtı ve evsafı ulâyı tedebbür ve haşyeti itibariyle sevabın büyüklüğüne ve tezaufüne racidir. Çünkü Sure-i İhlas'ın tezammun ettiği mesela vahdaniyyet ve Sıfat-ı İlahiyye'ye delalet, mesela Tebbet'te mevcut değildir, binaenaleyh tafdil ancak meani-i acibe ve kesreti iledir. Halimi de Beyheki'den şöyle nakletmiştir: Ayet ve süver beyninde tafdilın manası müteaddid şeylere racidir. Birisi onunla amel diğeriyle amelden evlâ ve nâs için lazım olmaktadır. Bu cihette emir ve nehiy ve va'd-ü vaiyd ayetleri kısas ayetlerinden daha hayırlıdır denilir. Çünkü kissalarda ancak emr-ü nehyin, inzar ve tebşirin tekidi matlubdur, nas bunlardan müstağni olmaz, kısastan bazen müstağni olabilirler. Onun için usul kabilinden olan ve nasa daha lazım ve daha faideli bulunanlar onlar hakkında tebei olanlardan daha hayırlı olur. İkincisi, Allah Teala'nın esmasını ta'dad ve sıfatını beyan ve azamet ve celaline delalet eyliyen ayetlere bunları müşt Emil olmıyan ayetlere nazaran kadri daha alışanı daha yüksek manasına efdal denilir. Üçüncüsü, bir sure bir sureye, bir ayet bir ayete nazaran daha hayırlı denilmek şu mana ile olur ki: Bunu okuyan kimse okumakla uhrevî olan ilerideki sevabdan maada peşin bir faide ve tilavetiyle husule geliverecek bir ibadet iktisab edivermiş olur. Mesela Ayet'el-Kürsi, İhlas, Muavvizeteyn gibi ki, bunlarda Allah Teala'yı yüksek sıfatlariyle zikir bulunduğundan bu zikrin fadlına ve bereketine itikad ve itminan ile bunları okuyan kimse kıraetiyle derhal korkulan bir şeyden ihtiraz ve Allah'a itisam faidesini hemen

iktisab etmiş ve tilavetiyle Allah'a bir ibadet yapmış olur.

Hüküm ayetlerine gelince bunların nefs-i tilavetiyle Allah'a bir ibadet yapmış olur. Hüküm ayetlerine gelince bunların nefsi tilavetiyle hüküm ikame edilmiş olmaz, ancak ona ilim vaki olur. Bir de şu mana ile bir sure bir sureden efdal denilir ki, Allah Teala onun kıraetini diğerlerinininkinin kat kat kıraeti gibi kılmış ve ona diğerlerine vermediği sevabı vermiştir. Her ne kadar onun bu dereceye baliğ olmasına sebep olan mana bize zahir olmasa bile, ki bunun naziri ezmine ve emkinenin tafdilinde söylenildiği gibi teabbüdi olan tahsisatı ilâhiyye'dir. Hasılı, bu vecihlerin herhangi birisi itibariyle tafdil hepsinin Kelamullah olması itibariyle müsavi ve ona nisbette müttehid olmalarına münafi olmaz. Hepsi de

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ

يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ

dir. (Zümer, 23)

Korunacak insanlara hidayet olmak üzere inzal buyurulmuş olan Kitabullah'ın „Bismillahirrahmanirrahim“, „Elhamdülillahi Rabb'ilâlemin“ fatihasiyle İlan-ı Tevhid ve iyafay-i risalete başlamış olan Resulullah'ın nihayet vadi sıdk üzere atai Kevser ve feth-u zaferle tesbih ve hamd ederek Rab'ının likai mağfiretine giren şanı Muhammedi'si ile hüsnî akibeti ve ona buğz edenlerin, zıddına gidenlerin Ebu Leheb ve karısı gibi nara giden akibeti elimesiyle hüsrânı anlatıldıktan sonra bütün şirk şaibeleri kesilmek ve Nasara'nın Hazreti İsa hakkında düştükleri yanlışlığa düşülmemek lüzumu ve hepsinden gayei maksad Marifetullah olduğu ve şerik ve nazirden ve zidd-ü rakibden münezzehe olmak ancak Allah'a mahsus ve bütün masiva ona muhtaç. Evvel ve ahir onun ehadiyyetinde fani ve müstehlek ve ancak onun samediyyetiyle kaim bulunduğu hatime olarak hakkalyekin tesbit edilmek üzere bu sure-i celile'de sırrı Tevhid her şaibeden ârî, her şüpheden âzâde halis bir iykan ile tâlim ve telkin olunarak Allah Teala'nın

İSLAM AKAIĞI

doğurmaz, doğrulmaz ve hiç bir vechile kfv bulunmaz ehadiyyet ve samediyet ile tanınması lüzumu bildirilmiştir. O halde Peygamber dahi dahil olmak üzere bütün âlemin ve bilhassa zevilukul için mahlukatın meratibinde yekdiğerine karşı olan şerlerden onun samediyetine sığınmaktan başka bir çaresi olmıyacağı aşikr olmakla, Fatiha'da „Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım isteriz“ buyrulduğu gibi hatimede de o samediyetin hüküm ve manasını bir beyan olmak üzere bu ihlasın akıbinde fak veya enfs herhangi bir şer karşısında son şareyi selamet ona esma-i hüsna'sıyla iltica ederek sığınmaktan ibaret olduğu bervechi t biri afakî biri enfs iki sığınma suresi olan „Muavvizeteyn“ ile son emir olarak tebliğ ve ferman buyurulmuştur.

